

HITTEL

IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

RÉV JÚLIA:

A Horváth-csoport

BIERNACZKY SZILÁRD:

In memoriam Durkó Zsolt

GERGYE REZSŐ:

Légy civil!

9

XXXVII. évfolyam

2024. szeptember

735 Ft



NOÉ-BÁRKÁK – ZÁTONYOK KÖZÖTT

TARTALOM



- 3 Rév Júlia: A Horváth-csoport
- 15 Turbók Attila: Légyétteltől kifulladásig; Gyulai anxi; Facebook-versek cukrászdája; Láncolat
- 22 Bárány László: Tigrisek
- 33 Léka Géza: A távirat; Rélmálom
- 35 Szentgally Géza: A Dörge delmes Viking
- 46 Both Balázs: A Bak jegyében; Monológ egy kőfal előtt; Aszkéta; Villon utolsó imája; Római nő dala
- 48 Gergye Rezső: Légy civil!
- 53 Szénási Miklós: Váratlan fordulat; Nem mindig tudom
- 55 Noé-bárkák – zátonyok között
(Kapiller Ferenc salfordi beszélgetése Somogyi Győző grafikussal, festőművésszel)
- 69 Csontos Márta: Nem szól a cenzor; Keverési arány
- 71 Biernaczky Szilárd: Az új zenei törekvések új mondattana
(In memoriam Durkó Zsolt)
- 89 Bozók Ferenc: Skót Petőfi vagy magyar Burns?
- 95 Kis Attila: Szontagh Miklós Tátrakalauza
- 104 Sándor Zoltán: Végső számadás
(Michel Houellebecq: Megsemmisülni)
- 110 Márkus Béla: LevÉLETRAJZ
(Albert Gábor: Az elveszett nemzedék)
- 117 Petrik Béla: Visszahúzó dva
(Bíró Zoltán: Elbeszélrt történelem)
- 123 Király Béla: Megmenteni a Földet – a nyugati civilizáció eltüntetésével
(Drieu Godefride: L'écologie, nouveau totalitarisme?)
- 129 Könyvajánló // Oswald Spengler: A döntés éve

Borító: János Nikolett. E lapszámunk képanyaga a *Kertész, Moholy-Nagy, Capa... / Magyar fotóművészek Amerikában (1914–1989)* című kiállítás anyagába nyújt betekintést. A kiállítás kurátora: Alex Nyerges és Baki Péter (2024. április 6. – augusztus 25. Szépművészeti Múzeum, Budapest).

HITEL irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat. MAGYAR ÖRÖKSÉG. Örökös tiszteletbeli főszerkesztő: [Csoóri Sándor]; **Főszerkesztő:** Papp Endre; **Főmunkatárs:** Ágh István; **Szerkesztők:** Léka Géza, Nagy Gábor; **Képszerkesztő:** Isó M. Emese; **Nyelvi lektor:** Rátkay Ildikó; **A szerkesztőség titkára:** Kovács Nóra; **Borító:** János Nikolett; **Tördelészerkesztő:** Bagu László. **Felelős kiadó:** a Hitel Könyvkiadó Kft. ügyvezetője. **Kiadó és szerkesztőség:** 1066 Budapest, Nyugati tér 1., Tel.: +36-30-605-7356; E-mail: hitel@hitelfolyoirat.hu, honlap: www.hitelfolyoirat.hu; **Levelezési cím:** 1381 Budapest, Pf. 1324. Lapunk a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Kultúráért Alapítvány és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatásával jelenik meg. „A Hitel folyóirat 2024/1. szám kiadása” szakmai program megvalósítását 2024. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítónél; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu; fax: (06-1) 303-3440. **Előfizetési díj:** egy évre 8040 Ft, fél évre 4020 Ft. **Nyomdai munkálatok:** Gyomai Kner Nyomda Zrt., felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató. HU ISSN 0238–9908. **E-mail:** Isó M. Emese (képszerkesztő), iso@hitelfolyoirat.hu; Kovács Nóra (szerkesztőségi titkár), szerk@hitelfolyoirat.hu; Léka Géza (vers), leka@hitelfolyoirat.hu; Nagy Gábor (kritika, próza), nagy@hitelfolyoirat.hu; Papp Endre (főszerkesztő), papp@hitelfolyoirat.hu.



Kertész Andor (André Kertész) (1894–1985): Lexington sugárút a 44. utcánál, New York, 1937 (később nyomtatva, zselatinos ezüst nagytás, 24,6×19,7 cm, Virginia Museum of Fine Arts), © André Kertész

A Horváth-csoport

1991. október 22-én ismertem meg Zsút. (Teljes nevét nem írom le, és a történet legfontosabb szereplőit sem a valódi nevükön fogom szerepeltetni.) Egy vidéki művelődési házban az 1956-os forradalom egykori résztvevői '56-os emlékérmét, illetve emléklapot vettek át, köztük a Horváth-csoport megmaradt tagjai is. A héttagú csoportból öten éltek, ketten posztumusz elismerésben részesültek. Az 1957 márciusában kivégzett Horváth Pál helyett fia vette át az érmet kék-sárga-vörös Superman-logós pólóban, a hetvenes években elhunyt Tóth Bertalan helyett pedig az özvegy.

Az emlékérmeket a köztársasági elnök adományozza a forradalom és szabadságharc történetét kutató és emlékét ápoló helyi társadalmi szervezet ajánlásának figyelembevételével.

A kitüntetések átadása előtt részleteket vetítettek azokból a riportfilmekből, amelyeket a csoport tagjaival készítettem az előző hetekben, majd a város polgármesterasszonya méltatta a csoport forradalmi tevékenységét, kitérve a megtorlás éveinek keserű, de méltósággal viselt időszakára is. Egy helyi színész felolvasta az ítéletet, mely szerint a népi demokratikus államrend megdöntéséért szervezkedő társaság minden tagja súlyos börtönbüntetést kapott. Horváthra fegyverrejtegetés miatt halálos ítéletet kért az ügyész, s noha a megtalált fegyver csak egy 19. századi elöltöltős párbajpisztoly volt, az ítéletet végrehajtották. Két évvel később, az ügy újratárgyalása során az életben maradtak büntetését több enyhítő körülmény figyelembevételével mérsékelték. Ezek közé számított a munkahelyük fölötti vörös csillag önhatalmú eltávolítására vonatkozó vád; a csoport tagjai ugyanis egymástól függetlenül vallották, hogy az időközben disszidált Bíró párttitkár utasítására szerelték le a csillagot, ráadásul novemberben, amikor bejöttek az oroszok, maguk helyezték azt vissza, amit tanúk, sőt fényképes dokumentumok is igazoltak. A csoport tagjai az 1963-as amnesztiával szabadultak, és hamarosan újra fölvtették egymással a kapcsolatot. Egy kultúrház klubtermében jártak össze kártyázni, nosztalgiazni, majd a rendszerváltást

követően a helyi hagyományápolók szövetsége és több politikai üldözötteket tömörítő szervezet is tagjai közé választotta őket. A számtalan együtt töltött este, illetve a sok nyilvános rendezvényen elhangzott előadás után úgy hihették, mindent tudnak egymásról, az azonban, ami a kitüntetések átadásakor derült ki, hogy tudniillik az elsőrendű vádlottnak, Horváth Pálnak volt, illetőleg van egy fia, mindnyájukat meglepte. A fiú, Palkó 1957-ben, apja halála évében született, vagyis a kitüntetés átvételekor 34 éves volt.

Zsú Palkó édesanyja. A ceremóniát követő fogadáson csak néhány szót váltottunk, pár nap múlva azonban fölhívott (a polgármesteri hivatalban szerezte meg a számom), hogy beszélni szeretne velem. Amikor találkoztunk, különös kéréssel állt elő: látni akarja a teljes, vágatlan interjút, amelyet a csoport egyik tagjával, Mák Sándorral készítettem.

- Három napja őrlődöm, hogy kérhetek-e ilyet egyáltalán - mondta, amikor hosszú, szőkített haját hátradobva leült az apró vágószobában. - Észrevette bizonyára, hogy az öt kitüntetettet mennyire meglepte, hogy Palinak van egy fia, illetve hogy ott vagyok én is, a fiú édesanyja, akire szintén nem számítottak. - A bizonytalankodó mondatok szöges ellentétben álltak a megjelenésével. Egyenes derékka ült a forgószéken, s hosszan, határozottan fújta ki a cigarettafüstöt. - Semmi mást nem akarok, csak látni azt az embert, hallani az interjút; és ha megbizonyosodom róla, arról, amit sejtek, akkor sem tudom, mit fogok tenni.

1.

- Mák Sándor vagyok, én voltam a csoportban a legfiatalabb.

- Egy korábbi riportból, amelyet a társaság egy idősebb tagjával készítettem, azt is tudom, mi volt a titkos fedőneve.

- Ja, a Jasin. Nem mondanám titkosnak, inkább csak húztak vele, mert hasonlítottam rá, a szovjet kapusra. Én is olyan nagydarab vagyok, és a hajam is úgy hordtam, lenyalva hátrafelé, ahogy ő. Amikor még volt hajam, kezi-csókolom.

- Hogy lett tagja a Horváth-csoportnak?

- Egy vállalatnál voltunk. Előbb a kispályás focicsapatba vettek be, aztán az alagsori TMK-ba is. Pali bá volt a főnök, alig volt öregebb, de bácsiztuk, nem is volt kérdés, hogy velük tartok szinte mindenben.

- Szinte?

- Október elején, a Rajk-temetésre nem vittek föl. Cinkcsizma volt rajtam, mert a Cipőgyár ellen kiment a bokám, meg valakinek amúgy is maradnia kellett. Mondják valamit, ha a párttitkár lejönne.

- Lejött?

- Igen. Megmondtam neki az igazat, azt, hogy hova mentek. Ahogy most magának, kezicsókolom. Nem lett volna értelme titkolózni, mert úgyis tudta. Mindenki tudta. Szombat volt, de munkanap. Átvariálták a műszakot, hogy mégis fölmehessenek Pestre. Bíró elvtárs engem akart kirúgatni, aki egyedül

ott maradtam. Állítólag az volt a baj, hogy nem hazudtam valamit, így nem lehetett napirendre térni a dolog fölött. Pali bával nem akart ujjat húzni, csak a rádiót vitette el. És kiabált, hogy novembertől keressenek a taknyosnak – ez voltam én – új munkahelyet. Érti... 1956 novemberétől. Pali bácsiék persze megvédtek volna, de aztán már nem volt rá szükség. Mit mondjak még? Akkor sem voltam velük, amikor fölküldtek a toronyba. Akkor ősszel lett kész az új hidroglobusz, messze el lehetett látni belőle; az én dolgom volt figyelni a közeledő szovjet tankokat, mikor jönnek.

- Jöttek?

- Amikor én voltam fönt, akkor nem.

- Együtt fogták el önöket?

- Nagyjából egy időben, de nem egyszerre. Kit itt, kit ott, akkor már sejtettük, hogy keresni fognak, és jobb megoldásnak látszott, ha külön vagyunk.

- Úgy tudom, ön szabadult leghamarabb.

- Én. De azért nem mondanám szerencsének. Nekem kellett megvinnem a hírt, hogy mi történt, hogy Horváth Pált..., hát hogy kivégezték.

- A feleségnek?

- Neki. Sosem felejttem el, amikor az előszobaajtó tejüvegén bekopogtam, csöngetni nem mertem, tudja akkoriban a csöngetés...

- Tudom a csengőfrász...

- Szóval amikor ajtót nyitott, rögtön tudta, hogy miért jöttem. Valahogy megérezte. Kiesett a kezéből a tányér, el is tört, a birsalmák meg szétgurultak. Az jó volt, mert amíg összeszedtem, addig sem kellett beszélni, de nem is nagyon bírtam volna. Keveset tudtam én is. Azt igen, hogy akasztás volt. A csöveken szokták az ilyet továbbkopogni, de odabent se nagyon mondják ki. Az egyik foglártól tudtuk, hogy nem hagyta bekötni a szemét.

- Elmondta neki?

- Zsúnak? Igen. Csak ült ott fehéren. Tudtam, hol tartják a pálinkát, belediktáltam egy pohárával. Aztán, emlékszem, azt suttogetta, köszönöm. Hogy a szilvóriumot köszönte meg, vagy a hírt, hát azt már nem tudnám megmondani.

- A hírt?

- Hát igen, az is lehetett, mert a rossz hír is jobb a bizonytalanságnál, amiben hetek óta élt... legalábbis azt mondta később.

- Mikor később?

- Amikor elmentem. Emlékszem, utánam szaladt a lépcsőházba egy báránybőr bekeccsel, a Pali báéval, és kezembe akart nyomni egy halom ötvenforintost. Azt, amin a Rákóczi van, kezicsókolom. A szabadsághős.

2.

- Ó, te rohadt! (Azt hiszem csúnyább szót mondott Zsú, de nem emlékszem, mi volt az, mert csak a második mondatánál sikerült bekapcsolnom a magnetofont.)

- Tényleg nem csöngetett, az igaz; de nem is kopogott. Valahogy megéreztem, hogy áll valaki az ajtónál. Amikor kinyitottam, azonnal bejött, a cipője már a kezében volt, úgy suttogta el, hogy a többieknek sikerült disszidálniuk, de ő valahogy nem fért föl a teherautóra, amivel mentek. El kell rejtőznie, haza nem mer menni, mert ott keresnek. És itt, kérdeztem, itt nem fogják keresni? Azt mondta, nem, mert Paliról tudják, hogy már odaát van. Jó helyen vannak, higgyem el, Ausztriában vagy Svájcban, ahol tárt karokkal várják a magyar felkelőket, onnan fognak üzeni, hallgassam a Szabad Európát, virágnyelven üzennek majd, de azért biztos rá lehet jönni.

- És ön elhitte, hogy a lakás biztonságos? Hogy a disszidens férj miatt a feleséget nem fogják megkeresni?

- Nem tudom, mit hittem. De ott volt egy menekült, Pali barátja, be kellett fogadnom, el kellett rejtenem, ráadásul a hír, amit hozott meg is nyugtatott valamennyire. Hetek óta fogdosták össze a lázadókat, elég volt egy följelentés, egy fénykép, hogy ott volt valaki egy lincselésnél, részt vett egy börtönszabaddításban vagy egy könyvégetésnél. Mákról is készülhettek ilyen képek. Ráadásul ott volt a csillag-ügy... Begyújtottam a fürdőszobakályhába, hogy lefürödhessen, és elővettem a Pali selyemköpenyét, amit esténként hordott. Egy kicsit szűk volt rá, de fölvette.

- Milyen volt?

- Mák?

- Ő.

- Úgy érti, mint szerető?

- De..., hát én inkább a viselkedésére gondoltam, hogy mennyire tűnt őszintének?

- A két dolog ugyanaz. Nem tudom, hogy mi történt velem. Hagytam, hogy átöleljen, és úgy legyen, ahogy akarja. Tudja, én akkor..., honnan is tudná..., nagyon szép voltam.

- Ami azt illeti, most is.

- Tudja, mi volt az a DISZ?

- Igen. Később KISZ-nek hívták.

- Az. Hát a másik, az MHK?

- Munkára, Harcra Kész.

- Ezek minden évben nőnap táján rendeztek egy vállalati szépségversenyt. A szakszervezet engem delegált, de Pali is akarta, hogy induljak, mert büszke akart lenni rám, szóval négyszer indultam és négyszer tette a fejemre a koronát a Bíró elvtárs.

- A párttitkár? Aki később disszidált?

- Az. Pali nem volt féltékeny típus, pedig tudta, hogy az országos versenyen, mert oda is eljutottam, fogadást kötnek a felesek, hogy ki tudja elsőként ledönteni a győztest.

- És maga...?

- Mák előtt senki. Soha. De akkor annyira megkönnyebbültem, hogy Pali él. Lehet, hogy nem látom többé, de legalább él. És megjutalmaztam azt a rohadékot.

- Nem is sejtette...

- Nem. Vagy nem tudom... talán az, hogy nem mert a szemembe nézni...

- A szemébe nézni?

- Hátulról akarta. Hogy térdeljek le, hogy álljak négykézláb, amikor belém jön. Hogy ne kelljen a szemembe néznie. Akkor már tudnom kellett volna...

- És aztán?

- Három napig volt ott. Vagy négyig. Aztán azt mondta, hogy mégsem biztonságos, hogy tovább kell mennie. Elvitt ötszáz forintot a kredencről, ami a radiátorcserére lett félrerakva. Az újságok alatt volt. Népszabadság. Palinak gyűjtöttem, ha mégis visszajönne... Harmadnap megjött az értesítés, hogy a megyeszékhelyen kivégezték... Érti, hogy kivégezték Horváth Pált. Az uramat. Nem bírtam tovább maradni... abban a lakásban, ahol... Leköltöztem Lánycsókra. Ne csodálkozzon, ez egy falu Mohács mellett, Baranyában, a mostohanagynéném élt ott, aki a bérmakeresztanyám is volt. Aztán valaki ezer forintért meg egy aranyóráért átvitt Jugoszláviába. Pontosabban csak a határig, és mondta, hogy merre menjek. Akkor már mindegy volt, azt hittem lelőnek, vagy felrobbanok egy aknán, de nem, átjutottam valahogy. Palkó már Amerikában született. Oxigénhiányos baba volt. Biztos látta rajta, amikor átvette a díjat, enyhén értelmi fogyatékosnak mondják. Most vagyunk itthon először. Azóta.

3.

- Köszönöm, hogy a rendelkezésünkre áll. Megerősítem, hogy anonim marad, és az arcát is elhomályosítjuk.

- Rendben, bár azt hiszem, sok új információt nem fogok tudni mondani.

- Megpróbálok úgy kérdezni, hogy tudjon. Azt sejttem, hogy az önnel kapcsolatban levő ügynököt nem akarja fölfedni, ezért nem is kérdezek rá, csak azt várom, hogy cáfolja, vagy esetleg erősítse meg, amit mondok.

- Barkochba?

- Annál azért több. A Nemzetbiztonsági Levéltárban kikértem a Horváth-csoport megfigyelési dossziéját. Az nyilvánvaló, hogy az egyik tagjuk jelentéseket írt, amelyeket önnek kellett leadnia. Mivel Kapus fedőnéven íródtak a jelentések, nem nehéz arra következtetni, hogy a csoportban Jasinként is ismert Mák Sándor volt az ügynök. Elég, ha bólint.

- ...

- Köszönöm.

- Az első jelentés 1963 augusztusából való, nyilván azért, mert márciusban hirdették meg az amnesztiát, és nyárra el is engedték a csoport tagjait. Mák, illetve úgy mondom, Kapus azonban néhány hónapos vizsgálati fogság után, még 1957-ben kiszabadult. Az akkori szabadság feltétele volt, hogy később jelentenie kell?

- Az még nem az én asztalom volt, de feltehető, hogy így történt.
- Átböngésztam az összes jelentést, de kevés kompromittáló dolgot találtam. Olyan, amely alapján föl lehetett volna lépni ellenük, nem volt.
- Tényleg nem jelentett különösebben rázós dolgokat, és a párhuzamosan folytatott technikai adatrögzítés sem tárt föl ilyet.
- Az mi?
- 3/e rendszabály, magyarul poloska. Be volt drótozva a kultúrház hátsó szobája, ahova összejártak lórumozni meg tévézni. Gyanúsan apolitikus volt a társaság. Eszembe jut például '66, az angliai világbajnokság, amit együtt néztek.
- A brazil-magyar?
- Igen, arra mindenki emlékszik, hogy Farkasék leiskolázták a világbajnokot; de aztán jött a szovjet-magyar, ami előtt már terjedni kezdtek a pletykák, hogy nem szabad győznünk. Ki is kaptunk. Nyilvánvaló volt a bunda; az egész ország háborgott, de ezek ott meg se szólaltak. Két év múlva az EB-re való kijutásért kerülünk újra szembe a szovjetekkel. Az első meccsen simán győztünk 2:0-ra, pedig a két nagy sztár, Albert és Bene ott sem volt. Félvén a botránytól, sérültet jelentettek.
- Botránytól?
- A szovjetellenes bekiabálásoktól, ami egyébként elenyésző volt, mert zömmel a kivezényelt munkásörök töltötték meg a Népstadiont. A hangulatot csak a csehszlovák turistacsoport csinálta, akik magyarul szidták az oroszokat. A visszavágón aztán, a Luznyikiben helyreállt a rend, 3:0 oda. Pedig ott már a legjobb-jaink játszottak. A Horváth-csoport persze szó nélkül vette tudomásul azt is. Nyilvánvaló volt, hogy szagot fogtak. Soha egy szó az ellenforradalomról, a kivégzésekről, mondjuk, a lottót leszámítva.
- A lottót?
- Közösen lottóztak, mindig azonos számokkal. 1970-ben, valamikor az év elején lett egy négyesük, akkor néztük meg, hogy milyen számokat ikszelnek. 19, 57, 3, 16... Magyarán mondván: 1957. március 16.
- Hadd találjam ki: aznap végezték ki Horváthot?
- Pontosan. Azért emlékszem, mert rám lett kiosztva, tudjam meg, mit csinálnak a 34 ezer forinttal, amit kaptak. Befizettek egy közös prágai IBUSZ-utat, vettek egy nagyképernyős Oriont a kultúrház kis masinája helyére, amit szinte csak ők használtak, a maradékot meg hatfelé osztották, és lassan fölérték.
- Ha sejtették, sőt tudták, hogy figyelik őket, logikus lett volna, hogy Jasinra, vagyis Mákra gyanakodjanak.
- A Kapusra... Igen. Ezzel mi is számoltunk. Vagy gyanakszanak rá, vagy - mert ilyenre is volt példa - a hálózati személy eleve dekonspirálja magát, és megkéri a társait, hogy a jelenlétében óvatosan beszéljenek, mert az elhangzottakat neki jelentenie kell.
- Ezzel nyilván nem lopja be magát a társak szívébe?
- Kétesélyes. Gyakoribb, hogy respektálják az őszinteségét, hogy megértők lesznek iránta.
- Mit lehet ezzel a helyzettel kezdeni?

- Meg lehet próbálni másik informátort beépíteni, más környezetben is figyelgetni őket, igénybe lehet venni más operatív eszközöket, bedobható például a telefonlehallgatás, már, hogy ha van telefonjuk egyáltalán, de nem sorolom az összes lehetőséget. A lényeg, hogy az F-dossziés alapnyilvántartásban maradt a csoport egészen '89-ig.

- Tudható-e, hogy ez a Kapus, vagy mindegy milyen nevet mondunk, volt-e korábban is ügynök, úgy értem, '56 előtt?

- Hivatalosan nem. Az ellenforradalom alatt elvileg minden kartont megsemmisítettek az ÁVH-n.

- És nem hivatalosan?

- Azt legföljebb V. tudhatja, aki író lett.

4.

- Köszönöm, hogy fogad. Egy Mák Sándor nevű egykori hálózati személy felől érdeklődve jutottam el önhöz. Ha jól tudom, 1956 előtt...

- Jól tudja, az állambiztonság alkalmazásában álltam, konkrétan az adminisztráción, amivel persze nem akarom menteni magam, igen, én is része voltam annak az erőszakszervezetnek, amelynek fölszámolása a forradalom egyik legelső követelése volt.

- És '56 után?

- Már októberben otthagytam, nem csak az Ávót, a pártból is kiléptem. Akitől megkapta a telefonszámom, igazat mondott: valóban író vagyok, 1986, vagy is a megyei lap sportrovatánál történt nyugdíjazásom óta pedig kizárólag és csakis író. Nem kérkedek veled, hogy ebbéli minőségemben megpróbálom javátenni, amit előző életemben elkövettem, mert tudom, hogy az jóvátehetetlen. De nyilván Mák jobban érdekli.

- Hálás vagyok az őszinteségéért. Valóban miatta jöttem, akit feltételezésem szerint már a forradalom előtt is használt az állambiztonság.

- Igen. Mák Sándorra kivételesen jól emlékszem. Az is megfordult a fejemben, hogy megírom a történetét. Úgy értem irodalmi eszközökkel és persze más néven, mert elég tanulságos mese kerekedhetne ki belőle.

- Az álneven? Melyiken? '56 után Kapus néven lett beszervezve. A barátai Jasinnak szólították.

- Ez későbbi dolog lehet, mert '56 előtt még nem nagyon ismerték nálunk a szovjet kapust. Nyilván kapott valami fedőnevet, de nem emlékszem rá. Ha megírtam volna a regényt, abban a Elveszett Ernő nevet adtam volna neki.

- Egy komplett regényre gondolt?

- Talán. Ha belefogok, rá fog jönni, egy teljes regény kitelne az anyagból.

- Kíváncsian várom.

- Az első fejezetet egyelőre át is ugrok. Itt a beszervezési alapról kéne valamit mondani, azokról a körülményekről, amelyek lehetővé tették Elveszett behálózását, és biztosították vele a tartós együttműködést.

- Azt azért ne ugorjuk át, hogy önként dalolva vagy...

- Jó. Azt nyilván tudja, hogy alapvetően háromféle beszerzés volt. Az első a hazafias, amikor az eszmei, politikai hűség, a szocialista rendszer iránt kötelességtudat vezérli az illetőt; a második, amikor pénzért dolgozik; a harmadik pedig az, amikor a beszerzett személy előéletében sikerült valami terhelő adatot találni, olyat, amivel kikényszeríthető, hogy az államvédelemnek dolgozzon. Mák Sándor, illetve nálam Elveszett Ernő egyértelműen ebbe a harmadik kalapba tartozott. Momentán elégedjen meg ennyivel.

- A második fejezet hol kezdődik?

- In medias res. Mák Sándor már az ötvenes évek elején a hét évvel idősebb Horváthné, vagyis Zsú szeretője lett. Horváth tudta, hogy a feleségének szeretője van, de azt hitte, hogy csak Bíró az.

- A párttitkár?

- Igen. Nyílt titok volt, nemcsak az üzemben, a városban is beszéltek, hogy Horváth azért kaphatott pártonkívüliként vezető beosztást, azért van ott a neve minden feljebb sorolási listán, mert Bíró elvtárs dugja a nőjét.

- Vagyis két férfival bújt ágyba Zsú? Úgy értem, a férjén kívül.

- Hogy jobban értse, hadd mondjam el, milyen volt Horváthné. Vagy, hogy én milyennek láttam. A város legszebb asszonya, és talán a legintelligensebb is, aki vergődik álmai és a vidéki környezet között. Oroszt tanít a Révai-iskolában, a szakértségs kollégiumot hívták így, naponta négy órája van, vagyis, hogy úgy mondjam, rengeteg szabad vegyértéke. Eleve többre hivatott, mint amit a kisvárosi lét és a lakatosműhely, a focipálya és a kocsmák közti háromszögből szinte ki sem mozduló férj adni tud neki. Ha tényleg regényt írnék, itt egy részletes jellemrajz jönne, amiből logikusan következne a szerető.

- Úgy érte, a második szerető.

- Persze; az első, a párttitkár eleve adott. Bíró úgy uralkodott az alkalmazottakon, úgy rendelkezett minden élő és élettelen vagyontárgyuk fölött, mint egy középkori kényúr. A hatalmát csak részben köszönhette a funkciójának. Rettegtek tőle a neve miatt is.

- Hogy Bíró?

- Bíró. Az. Rákosi Mátyásnak rengeteg testvére meg rokona volt. Azokat mind Bírónak hívták. Bíróra magyarosítottak a Rosenfeldből. Rákosi nem engedte, hogy mások is viseljék a nevét, viszont minden Bíró magas pozícióba tett. Igazgatók, miniszterek, párttitkárok. Szóval, ha valahol előkerült egy Bíró nevű funkció, mindenkiben meghűlt a vér: nem rokona-e a főtitkárnak.

- Ez az volt?

- Nem tudom. Szerintem Horváth sem tudta. Talán Horváthné sem. Tömött fekete bajsza volt, rövid túskehaja; a korpulens alkat, a vastag nyak meg a maga előtt tolt pocak miatt viszont akár rokon is lehetett. Senki sem merte megkérdezni.

- Akkor ezt a kérdést a regényében is nyitva fogja hagyni?

- Jó kérdés. A regényben lehet, hogy egy Rákosi-testvért csináljak belőle; jó hatással lehet a példányszámra.

- Maradjunk is a regénynél. Úgy képzelem, hogy a sorsába beletörődni nem akaró, az élete fölötti irányítást visszaszerezni vágyó Zsú, vagyis Horváthné - majdnem Bovaryné jött a számra - bosszúból csábította el a TMK-s csoportba kerülő fiatalembert.

- Bosszú? Sértettség? Önérzet? A szót lehet, hogy még pontosítanom, de azért azt sem zárnám ki, hogy tényleg beleszeretett Mákba.

- Róla is lesz egy regényes jellemrajz?

- Sokkal rövidebb. Szép arcú, jó felépítésű, megnyerő fiú, de kevésbé bonyolult karakter. Flaubert-ről például egyáltalán nem lehetne csevegni vele. Úgy képzelem, hogy Zsú egyszeri kalandra készült, ami aztán túl jól sikerült, vagy a tapasztalatlan fiú habarodott bele a szerelem terén igencsak jártas asszonyba. Igen ez a valószínűbb, Mák ugyanis nem volt korábban nővel.

- Ó, az írói fantázia!

- Nem az.

- Akkor honnan veszi?

- Mondtam, hogy irodista voltam, én iktattam a dossziékat a kékitőben, én ütöttem rájuk a titkos meg a szigorúan titkos pecsétet.

- Kékitő?

- A népnyelv hívta így az ÁVH székházát. Ott verték kékre a kulákokat, vagy azt, aki nem akart belépni a téeszbe. Persze nem csak róluk voltak akták. Mák katolikus volt, a gyóntatója meg ügynök. A papokat érdemes volt behálózni, mert a gyónási titkok révén egy egész gyülekezetet lehetett figyelni. A szabályok szerint ugyan gyóntató nem azonosíthatja be a gyónó személyét, a gyakorlat azonban mást mutat. Pláne egy ilyen kisvárosban.

- Szóval a gyónási titkok önhöz kerültek, és mivel ön már akkor is írónak készült...

- Tisztázzuk újra: a nevem nem hangozhat el az interjúban...

- Ezt már megbeszéltük. És természetesen Mákot sem Máknak fogom hívni...

Mit is mondott: Elveszett...

- Ernő.

- Akkor folytathatjuk?

- Igen.

- Adva van tehát egy fiatalember, akiről kiderül, hogy egy férjes asszony a szeretője. Nem olyan nagy ügy, mondanám negyven év múltán. Elegendő lett volna ennyi, hogy rávegyék Mákot, azaz Elveszett Ernőt, hogy besúgó legyen?

- Egy berezelt vagy az alig kipróbált szerelem folytatásáért mindenre kész gyerekek elvileg ennyi is elég lehetett, de mondok még valamit róla. Máknak a téemkás csoport szinte a családot is jelentette. Vagy talán annál is többet. Szüleit, testvéreit a kikeresztelkedés sem mentette meg Auschwitz-tól. Mielőtt elindultak, Sanyit egy jótét szomszédasszonyra bízta, aki buzgó katolikusá nevelte. Virginia nénit aznap szólította magához az úr, amikor a két gólt is jegyző Mák első meccsét játszotta az üzem kispályás focicsapatában. A győzelem után a söntésben Horváth Pál ezekkel a szavakkal fogadta be a fiút: Nem

megmondtam, hogy a zsidó is ember! Arról nem került hozzám adat, hogy konkrétan mivel vették rá, hogy ügynök legyen, ha mégis összejön a regény, majd kitalálom. Rengeteg apró trükk volt, amit bedobhattak; de lépünk inkább tovább.

- Jöjjön a harmadik fejezet, ami, gondolom, a forradalom lesz?

- Nagy hőstettekre azért ne számíton. Horváthot, aki szakszervezeti bizalmi volt, bevásztatták a munkástanácsba, minden téemkás nemzetőr lett, le-szerelték az üzem timpanonja fölött pompázó ötágú csillagot, teherautó-ponyvába bugyolálták a szovjet emlékművet (mert nem sikerült ledönteni), sztrájkra buzdító röplapokat nyomtattak, és fölszedték a város határán a keramitkockákat, hogy a szovjet tankokat megállítsák.

- És megállították?

- Vasúton jöttek, de csak amikor országos balhé véget ért. Akkor is a megyeszékhely felőli vonalon.

- A következő részt már én is ismerem, igaz kétféleképpen. Horváthné és Mák Sándor történetében kevés az azonos elem.

- Vegyük sorra először ezeket. 1957 elején, március lehet, Mák megjelenik Horváthék lakásában. Sokadszor járhat ott, hisz tudja például, hol tartják a pálinkát. Birsalmákat is emleget, amiből inkább őszre lehet következtetni; szerintem több látogatásból lett összerakva a mese, amit önnek elmondott.

- És az eleve lehúzott cipő?

- Persze, rutinból cselekszik, hisz minden alkalommal le kellett vetnie.

- Amikor megjelenik Zsúnál, Horváth már nem él?

- Nem. De ezt alighanem Zsú is sejtí.

- ...?

- Amikor a csoport tagjai érzik, hogy szorul a hurok, összekapkodják, amire szükségük lehet a menekülésnél, és nekivágnak a határnak. Horváthnak Zsú csomagol, és berakja a hátizsákba a pulóverek és kolbászok közé azt a bizonyos párbajpisztolyt, ami később végzetesnek bizonyul...

- ...miután megtalálják nála.

- Nincs nehéz dolguk, mert ahogy a férj távozik, Zsú kimegy a Szamuely utcai telefonfülkéhez és fölhívja...

- ...a párttitkárt?

- Bírót nem éri el, de a rendőrőrsön hagy egy anonim feljelentést, ami alapján még aznap összefogdossák a csoport tagjait.

- Vagyis amikor márciusban a szabadon engedett Mák megjelenik Zsúnál, az asszony pontosan tudja, hogy a csoport tagjai le vannak tartóztatva.

- Igen. Azt, hogy a férjét kivégezték, talán tényleg csak Máktól tudja meg. Eljättsza ugyan, mennyire megdöbben - egy birsalmás tálat megér a dolog -, de inkább megkönnyebbül, mert elég nehéz lett volna kimagyarázni a hátizsákba dugott pisztolyt... Mondjuk, a radiátorcserére félretett ötszázások helyett...

- És arra van magyarázat, hogy Mákot miért engedték ki ilyen hamar?

- Mák rovásán volt a legkevesebb. Amiben részt vett, például az üzem tetején az ötágú vörös csillag eltávolítása, azt is sikerült jóvátennie azzal, hogy

novemberben a visszaszerelésnél is ott volt. Fénykép készült róla, ahogy a daruskosárból míniummal javítgatja az elrozsdásodott részeket. Persze nem zárnam ki azt sem, hogy feltétele is volt a szabadulásának: besúgóként akarták használni.

- Zsút is ügynökként kereste föl? Ugye, nem?

- Én sem hiszem. Ment a farka után. Zsúba halálosan szerelmes volt, és egy kicsit talán a nő is belé; noha volt azért egy olyan téma, amiről a rendőrség szerint tudhatott az asszony.

- Micsoda?

- A párttitkár. Bíró eltűnt a forradalom alatt, és azóta semmi hír nem jött felőle. Októberben érthetően félt, bizonyára el is bűjt, de a visszarendeződést követően sem jelentkezett. A hiedelem az volt, hogy disszidált; arra számítottak, hogy a szeretője többet is tudhat. Ha a Zsúnál megjelenő Máknak volt valami feladata, akkor az, hogy kiderítse, tud-e a nő valamit a másik szeretőről.

- És?

- Valószínűleg nem tudott, mert a későbbi jelentésekbe ezt írták: illegálisan külföldre távozott, igaz, mindig illesztettek a mondat mögé egy zárójelbe tett kérdőjelet.

- Azt tudja-e, vagy inkább úgy kérdezem, hogy mint írja ki tudja-e találni, miért nem maradt együtt Zsú és Mák? Hiszen, ahogy mondta, vonzódtak egymáshoz, és ezt már titkolniuk sem kellett.

- Mák, noha Zsú szertője volt, szinte apjaként tisztelte Horváthot. A halála láthatóan jobban megviselte, mint az asszonyt. Miután kiszabadul, fölkeresi Zsút, mert dolgozik benne a kémia, mégsem tudja átadni magát az önfelelt szerelemnek. Azt hiszem, az a hátulról behatolós változat, amiről az ön által készített riportban beszélt az asszony, az is erről szól. Nem bír a nő szemébe nézni, amikor szeretkeznek. A meggyilkolt Horváth szelleme közéjük áll, határozottabban, sokkal határozottabban, mint amikor még élt. Mák értetlenül áll a radiátorcserére félretett ötszázasok fölött, miért nem adta oda Zsú a férjének, hiszen a pénz komoly segítség lehetett volna a menekülés során. Aztán amikor a kezébe akad a faintarziás díszdoboz, amiből hiányzik az egyik párbajpisztoly, kérdőre vonja Zsút. A nő úgy gondolja, ha mindent elmond a fiúnak, tettestársként kötheti magához, hiszen – ahogy mondja – közös szerelmük beteljesedése érdekében szabadult meg a férjétől.

- És ez sok Máknak...

- Igen. Itt van a csúcspont; ez a konfliktus lenne a regény tetőpontja, amit persze részletesen ki kéne dolgozni, ha tényleg regény lenne belőle. Elrohan. Az ötvenforintosokkal is lehetne kezdeni valamit. Hogy dühében hajítja utána a nő, vagy le akarja fizetni, mert megijed, hogy Mák elhíreszteli a dolgot; ezt még nem tudom. Az, hogy fél a következményektől, nyilvánvaló. '57 tavaszán, amikor átmenekül a határon, az már tényleg nagyon kockázatos, de persze maradni is az.

- Ráadásul kettős életveszély, mert Zsú már állapotos... Ez egyébként egy elvarratlan szál: kicsoda a gyerek apja? Zsú nyilván tudja; vagy talán ő sem?

- Az egyetlen támpont, hogy Horváthnak hívják a fiút, Paul Horvatnak, de ez nem föltétlenül bizonyíték. Amerikában egy emigráns szervezet, a CFHA (Clevelandi Szabad Magyarok Önségélyző Egylete) segítette a beilleszkedését, s a fiú egy '56-os mártír gyermekeként, az ő nevét viselve sokkal komolyabb támogatásra számíthatott, mint egy ismeretlen néven.

*

Másfél évvel a Horváth-csoport tagjainak kitüntetése, illetve fentebb lejegyzett interjúim elkészülte után került sor a városi köztemető mögötti betonkerítéshez kívülről csatlakozó, korábban mezőgazdasági művelésbe volt parcella feltárására. A helyi börtönben kivégzettek, köztörvényes és politikai elítélteket földeltek el itt az 1920-as évek közepe óta. A minden azonosításra alkalmas dokumentáció nélkül előkerült maradványok személyazonosságát az Igazságügyi Orvostani Intézet munkatársai próbálták megállapítani. Horváth Pál azonosításához - mivel Magyarországon más hozzátartozót nem sikerült találni - Amerikában élő fiától kértek DNS mintát. A clevelandi címre küldött e-mailre Zsú megbízott ügyvédje válaszolt, mely szerint a gyenge idegrendszerű fiút nem akarják fölzaklatni a halott apa azonosításával járó procedúrával.

*

A Horváth-csoport tagjaival készített interjúkhoz később hozzávágtam azt a három riportot, amelyet özvegy Horváthnéval, az egykori tartótiszttel és V-vel, az ávósból íróvá lett kollégával vettem föl, s az anyagot megmutattam F. Lajos filmrendező barátomnak, aki elhatározta, játékfilmet fog forgatni a történetből. A legépelte interjúk és az általa szerkesztett szinopszis alapján a Filmjus környezettanulmány, treatment-fejlesztés és forgatókönyv előkészítés címen föl is ajánlott némi összeget, amiből el lehetett kezdeni a munkát. Ez már az ezredforduló utáni évben történt. Az egyik első lépés a helyszínelés volt. Mivel Lajos az eredeti környezetben szeretett volna dolgozni, megkereste a művelődési házat, ahol annakidején a történet szereplőit megismertem (ma Horváth Pál Szabadidőközpontnak nevezik), és eljutott az időközben többször funkciót váltó üzembe is, ahol 1956-ban a téemkások dolgoztak. Sikerült beszélnie néhány még életben levő szemtanúval (a Horváth-csoport tagjai már nem éltek, az ohioi Clevelandben lakó Horváthné és fia pedig az 1991-es látogatás óta nem jártak Magyarországon), és egy használaton kívüli raktárból előkerítette azt a vaslemezről hegesztett-csavarozott ötágú vörös csillagot is, amelyet '56 októberében az épület tetejéről leszereltek, valamikor decemberben visszaszereltek, aztán '89-ben újra eltávolítottak, vagyis mint valami visszatérő jelkép jelenhetett volna meg a filmben. Amikor egy elektromos targoncával kivitette az üzem udvarára, azt vette észre, hogy zörög valami az igencsak elrozsdásodott fémtestben. Maga állt neki szétcsavarozni a csillagot, amelyből egy csontváz borult ki. Az elsárgult igazolvány szerint Bíró Péter Jenő párttitkár csontváza.

Turbók Attila

Légvételtől kifulladásig

Lehattél volna
elsők közt legelső,
de akkor még nem ismertelek.
Ténferegtem
a köröttem derengő
valóság kis csodái közt,
többnyire rejtélyes, alig ismert nőekkel.
Közülük egy szelíden félrehívott,
„légy a szerelmem”, suttogta szégyenlősen,
belém karolt és elvitt messzi földre,
a mihasznaságok kopár szigetére,
ott évdünk lázban, tűzhamvú estéken
néhány közös magányú éven át.
Egy narcisztikus széptevő
két drága lánygyermekkel is megáldott,
elszöktek tőlünk, mihelyt teheték,
átlendültek az óceán zsongó túlfelére,
hátuk mögé lökve
életük magyar időszakát.
Hazáról, múlttól nem beszélnek,
szülőanyjukról is alig, akivel
kapcsolatunkat végül szertezilálta
az orcapirító korfuvallat,
a csapdalétre nem figyelő szempár
bandzsítása, a pénzre éhes
kétféle húzás.
Az ő vakrepülése, vakzuhanása
már nem az én történetem,
de arcomon az össze-vissza ráncok
az ő túéles körmének
lenyomatát őrzik.

TURBÓK ATTILA (1943) költő, újságíró. Utóbbi kötete: *Elsüllyedt tanú* (válogatott és új versek, Hét Krajcár Kiadó, 2021).

Elsüllyedt évek Atlantiszán
bolyongtam később,
múltam törmelékén, cserépszilánkon
tanultam járni, mezítelen talppal,
küszködtem túlnyomások
tömör ellenfalával,
fullasztó nyarakkal, züllés szégyenével,
mígnem bordazúzó tél zuhintott
pengeéles járdaszegélyre,
kórházi tükrök közé,
gödrömbe, hallgatásba,
 hogyan elveszítsek mindent, ami volt,
 és ne találjak semmit, ami lenne,
 hogyan önmagam kerengjem körbe-körbe,
 és kihűljön, ami még feltüzelne,
s mert zárva láttam minden kiutat,
váltam magamba mély alagutat,
csúfondáros ősz hunyorgott gúnyosan,
végül kinyögtem vékonyult szavakkal:
 mindent újra kell kezdeni
 légvételtől kifulladásig,
mert hibás volt a málhás terv, a szándék,
a vele járó porzó személytelenség.

Még nem ismertelek,
de hittem, megjelenysz majd,
nem érdekelt átváltozások
kétes bonyodalma, csömör színe,
csupán az élt bennem
egyre fényesebben,
az én tisztulásom társát megleli,
az újrakezdés gyötrő gyönyörével.

Elhagytam a vágató brigádot,
a külön szobákban gyülekezőket,
a másokra mindig terhelőt találó
ítésezeket, az új irigyeket,
belőled nyertem fényt, gyermeki lényed
kagylóiból üde tengerzúgást,
virágot árnyaló, óvó tenyeredből
átrezgő hullámot, érintés melegét,

mert mi lehetne más, ami még életet,
személyességünk a másik ügyéhez,
az érintésig szelídülő óhaj:
ketten alkotunk egypulzusú párost,
egészen addig,
amíg lehet.

Gyulai anzix

A rozsdás vízben megfürödtünk,
a tiszteletes úr vidám volt,
ettünk-ittunk és jókedvünkben
összekevertünk közelt-távolt.

Rakéta robbant lengyel földön,
ez már, mondták, ötödik cikkely,
pipacsmosoly a Körös-parton
vitába szállt félelmeinkkel.

Ez, persze, álmom része volt csak,
másnap reggel újból fürödtünk,
a várfalon napfény viháncolt,
„örök az élet” – nekem úgy tűnt.

A bronzba öntött délutánban
ortodoxok mentek misére,
mi mártírszobrok közt bolyongtunk,
valószerűtlen kincs a béke.

Hamisan szólt az esti himnusz,
a hangszer szörnyűen hibádzott,
Erkel (ha tudná), elmorogna
bajsa alatt egy csöndes átkot.

Facebook-versek cukrászdája

Válasz Lengyel Attila kérdésére

A műfajt kérdezted, a műfajt!
Nincs műfaja az öncsalásnak.
Milyen szabály vethetne gátat
a szenvedésnek, hasbeszédnek?
Milyen erő vésné szabállyá
az ömlengést, a látszat árnyát,
gondolhatnál politikára,
de versre nem, az nem tűri el.

Az önimádó túlkínálat,
a mámorító elfogultság
úgy surran át önámításba,
mint gyóntatópap gyűrűs ujján
a fénytörés a rácshomályon,
avagy a vágyott bűnbocsánat
nyomán a mézes hüppögések.

A józan mérték, mint az árnyék,
hűsíthetné a hőhullámot,
de túlfűtött cukrászda-lázban,
ámítás tortaműhelyében
cukrászlegény kavarja krémjét,
keverve hozzá sok negédet,
reszket turbános indiáner
felpumpált habja, sikeréhség
csurrantja szájra, olvasóra
az olvadozó vágymeséket.

A játék – tán lehetne érdem,
a csipkelődő, könnyű tréfa,
az ironikus önbírálat
derűbe hajló képessége,
de tudhatod, az elvakultnak
nincsen derűje, önhibája,
másan röhög, magát kínálja
tülekvő, sértett indulattal.

Így hát, barátom, ne keresgélj
a túlcifrázott titkok nyitját,
mert nincs titok és nincsen nyitja,
sem műfaja a bandzsításnak,
csupán a híres álvalóság
keres magának fényes pultot,
tálcán kínál habcsókos élményt,
versnek álcázott rigójancsit.

Láncolat

Hol vannak a
lövészárkos,
vesztes ükapák,
Donig hajszolt,
vérbe dermedt,
fagyott dédapák,
eltűntek a
Recskre hurcolt
néma nagyapák,
csömörbe fúlt,
agyonhajszolt,
részes apák.

Mindössze száz év:
születés, halál,
riasztóan lejtős volt a
nemzeti spirál.

Most már bizony
ti jönnétek,
pökhendik, hiúk,
göndör-pajkos,
szivárványos,
szűkvállú fiúk,
előre tolt,
máshol képzett
nyegle unokák,
félrenevelt,
ellenséges
Andrisok, Katák.

*

Ha kiválna a ködből,
jajszóból, lőporfüstből
az a négy
felmorzszolt
nemzedék,
felvonná bizonynyal
szuronyló szemöldökét,
kérdézné joggal, jó okkal,
ugyan már, legények,
hová tűnt a lényeg,
a hazát szólító
ünnepnapi ének,
mire föl
ez a bős, z,
nagy fenekedés,
ez a léggömbbé fúvott,
álnok lebegés,
mire jó
ez az imbolygó öntudat,
vagy már nem hazátok
ez a csonkán is gyönyörű földdarab?
Haszonlesők telke csak?
Züllő nyárikert, zsongó drogpiac?
Árulás eszmés ligete, harcias
kábulat?

*„Hisz élnek dolgozók itt,
költők is büntelen”,*
miért lenne hát reménytelen
a méltó küzdelem?
Ha nagy néha színre lép
egy-egy lüktetően bátor,
tisztá nemzedék
(mint a reformkor büszke ifjai),
miért kell a szándékot
mint rívó csecsemőt
azonnal
vízbe (vérbe) fojtani?

Szánalmas, felbérelt
lányok és fiúk,
mi lesz a kiút?
Ki vállal majd
jövőnkért
gyönyörű terheket,
- immáron (jól látszik)
helyettetek?



Lőrinczy György (György Lőrinczy) (1935–1981): Wall Street, New York, 1977–1978
(zselatinos ezüst nagyítás, 24,8×20,3 cm, Virginia Museum of Fine Arts), © Virginia
Museum of Fine Arts, Richmond

Tigrisek

– Nem óhajt bejönni, méltóságos báró úr? – kérdezte a pincér a törzsvendégnek kijáró figyelmességgel. – A teraszon forróság van.

– Várom Madách barátomat. Amint megjön, bemehetünk. De ne feledje, hogy az efféle megszólítást nem szeretem! Különb is, itt maga a főúr. – Heylesbített: – Ön a főúr.

A garçon zavarba jött, meghajolt, és hátrébb húzódott.

Az idők változásával a pesti Nádor utca kövezésére is sor került. A Tigris szállótól már csak távolabb látszott lerakásra váró kőhalom, de onnan idáig szállt a por. A magányos férfi próbálta kisöpörni körszakállából. Arca földerült, amikor meglátta az oleander mögül föltűnő barátját:

– Isten hozta, követ uram!

– Adjon Isten szép napot, kedves honatya!

Madách a szüntelen kopácsolás miatt nem ebben a régtől ismert szállodában vett szobát a parlamenti ülészsakra, hanem a Múzeum környékén, ahol jurátus korában a diákanyája volt. Nemrégén választották őket képviselőnek, s ez megkönnyítette, hogy egyelőre kerüljek írói ügyeik szóba hozását. A nagy elismertségnek örvendő Eötvös József véletlenül sem szeretett volna fölényesként tűnni föl a szerény tehetség hírében álló Imre előtt, ő viszont a tolakodás látszatától tartott. A várost nem érezte otthonosnak, még kevésbé az irodalmi berkeket. Maga sem sejtette, hogy még ebben, az 1861-es évben hatalmas írói siker köszönt rá, Eötvös meg nem is tudott világgraszoló remekművének a születéséről. Találkozójukat a tavasszal újonnan megnyitott országgyűlés nemzetiségi bizottságába való minapi beválasztásuk tette időszerűvé. Először négy szemközt próbálták tisztázni álláspontjukat, amely eszmetársi kapcsolatuk másfél évtizede alatt közeli volt, bár nem azonos. Egyikük sem vágyott igazán erre az eszmeceserére, de halaszthatatlannak látszott.

BÁRÁNY LÁSZLÓ (1948) író, szerkesztő, tanár. A szegedi bölcsészkaron végzett. Írt kritikákat, filozófiai, lélektani és irodalmi esszéket. Szépprózája morális problémákat boncol a történelemben és a jelenkorban. Legutóbbi kötete: *Hangok a színpalak mögül* (novellák és elbeszélések, 2023).

– Kint is maradhatunk, nemsokára enyhül a hőség. Vagy bent ülünk le? – kérdezte Eötvös.

– Mindegy. Bach és a rendőrminiszter megbukott ugyan, de a kávé maradt. A küszöbön áll, kifelé és befelé egyaránt fülelhet.

– Ne bántsuk a jó fiút, nem besúgó. Tanulni szeret az írók társalgásából.

– Csak a szakmáját gyanúsítottam meg, nem őt magát, hiszen nem ismerem. Annak idején mások szolgáltak fel az étteremben. De talán menjünk be. A fagy-
lalt itt mindjárt elolvadna.

Távol a napsütötte ablakoktól kerestek egy asztalt. Madách hűsítő italt, Eötvös kávé rendelt. Mintegy mellékesen mondta:

– Szerettelek volna az otthonunkba hívni, a Sváb-hegyre, de ide, a szomszédba készültél, az Akadémia könyvtárába. No, sebj, lesz még bőven alkalom, hogy ellátogass hozzánk. – Hallgatott róla, hogy tapintatból sem erőltette helyszínül családi fészket. Nem mintha félt volna, hogy kérdés hatását kelti: milyen szép házat építtetett a hegytetőre, hiszen Madách meg kastélyban lakik. De vajon szívesen lenne-e tanúja töretlen házastársi összhangjuknak egy elvált ember, aki *férfi-lelkét egy hölgyre föltevé*, ám mintha Vörösmarty egyenesen róluk írta volna: *az üdvösségét könnyelműn tépi szét?* A maguk hűségét Ágnessel sosem erénynek, hanem szerencsének tartotta, amiből nem mindenkinek jut ki. Másra terelte a szót:

– Mit kerestél a könyvtárban?

– Hegel *Die Phänomenologie des Geistes*-ét, magyarul talán: a szellem megjelenéseit a világtörténetben.

– Legendásan türelmes ember vagy. Szereted olvasni az ellentmondásokra épülő, kusza szövegeit?

– Ugyanannak az állítását és tagadását egyszerre megengedő logikája nem fért a fejembe még doktrinérnek mondott fiatalelként sem. Az elidegenedés gondolatát követtem nyomon most benne, vagyis hogy amit szándékoztunk, sosem valósul meg, ami viszont végbemegy, azt senki sem akarta.

– Nem vállalod hát a ránk ragasztott, félig gúnyos *doktrinér* jelzőt... Maradhatunk a centralistánál?

– Jobb híján. Bár ami engem illet: a valódi *self-government*, a megjavított helyi önkormányzás híve éppúgy vagyok. Nem a fővárosban, hanem Nógrád megyében forgolódom, s csak azt utálok benne, ami feudális és maradi, nem pedig magát a vidéki létet. Hajdan veled, Szalayval, Csengeryvel, Trefort sógoroddal meg még Kemény Zsigával együtt én is derúlátón tekintettem a központosításra. De most az udvar alkotmányosság látszatát célzó októberi diplomája és februári pátense ugyancsak mérsékelik várakozásaimat az irányában.

– A *tigrisek* nevezetét még megtarthatjuk?

– Régen talán illett ránk, elszánt újítókra. De csak erről a kávéházzól, egykori törzshelyünkről nyertük. Ma úgy mondanám: fogatlan tigrisek vagyunk. Már nem élünk negyvennyolcban. Nemzedékünk abba az időbe vágyik vissza, pedig az ismeretlenbe tartunk. Nagyokat nézhetünk holnap-holnapután, de talán még

most az országgyűlésben is. Jó, ha magunkra ráismerünk. Nemcsak a szerencse, a köpeny is forgandó.

– A tiéd aztán nem! Milyen állhatatosan vallottad alapelveidnek márciusi röpiratodban, a *Politikai hitvallomás*ban a francia forradalom három jelszavát: „Szabadság, egyenlőség, testvériség”! Tisztelem ragaszkodásodat hozzájuk. De a legszebb szavak is csupán szavak, s az értékük attól függ, hogy ki mit ért rajtuk. Szólamok hangoztatásától én óvakodom. Beérném azzal, ha használni tudnék a társaságnak, az álladalomnak.

– Miért a feltételes mód? Eddig is sokat tettél.

– Szerintem az első két eszme nem egyeztethető össze. A forradalom idején a francia szegények az élelmiszerhiány miatt egyenlő fejadagokat követeltek: ne dőzsöljenek a jómódban élők, amikor a nép éhezik! A gazdagok ezt szabadságuk korlátozásaként elutasították. Egy nyomdász biggyesztette a plakátokra harmadikul a testvériséget, hátha beválik békítőnek. Századunk uralkodó eszméiről írott művemben ki is cseréltem nemzetiségre. Éppen erről kellene most szót váltanunk, ha már elvállaltuk a tagságot az illetékes bizottságban.

– Vártam is az alkalmat rá, amióta tavalyelőtt küldtem neked egy fogalmazványt a nemzetiségi témáról.

Eötvös megértette a szelíd szemrehányást:

– Azóta is csak töprengtem fölötte, s végül úgy láttam jónak, hogy ne nélkülözzék akarjak a végére járni. Nehogy az országgyűlésben különbözzünk össze rajta. Az úgy kellene nekünk, mint hátunkra a púp.

Madách elfogadta a magyarázatot:

– Hajbakapnunk az ülésteremben, valóban nem volna jó. Beszéljük meg netán adódó nézeteltéréseinket most! De a megértés garanciáját abban látom, hogy csak kölcsönös tájékoztatásra törekedjünk, ne okvetlenül meggyőzésre. Gyakori kudarc forrása, ha a felek azt hiszik: egyetértés csak úgy jöhet létre, ha a másik ért egyet velem, fordítva kizárt. Nem ígérhetem, hogy engedni fogok, de tőled sem várom el.

A másik kissé elbizonytalanodott. – Ha csupán az az Eötvös Pepi volnék – gondolta –, akit Széchenyi talán nem vett egészen komolyan, akkor ki is térhetnék a vita elől, annak mégiscsak a parlamentben van a helye. De József vagyok, mint a bibliai, akár a fáraó előtt is szólanom, s a képviselőházon kívül is vállalom kell a közéleti szerepet. Imre szigorú követi felszólalásai közben gyakran rám szegezte tekintetét. Várakozón? Kritikusan? – Bólintott hát:

– Helyes. Ha úgy tetszik, ne fogadd el, amit mondandó vagyok, csak hallgassuk meg egymást!

– Hallgatlak.

– Mi többiek most, hogy lazult az önkény Ausztria háborús veszteségei következtében, sem fogalmazunk olyan kendőzetlenül, mint te múlt havi beszédedben a felirat vagy határozat kérdéséről. Azt hangoztattad: a hatalom újabban a nyílt erőszak után törvényes úton, a mi felhasználásunkkal törekszik a nemzetgyilkolásra, s ezért nem egyezkedhetünk. Igen bátor és egyértelmű kijelentés

volt. Le a kalappal! De vannak más, többértelmű, félreérthető megnyilatkozásaid is.

- Mégpedig?

- Röpiratodban hazánkat az egységes birodalomba való *beolvasztástól* óvod, különböző ajkú állampolgárainknak viszont a velünk való „testvéries *összeolvadást*” ajánlod. Nekem küldött vázlatodban megkülönböztetted a „nemzetiség” kétféle fogalmát: a politikait és az etnikai-nyelvit. Eme jelentésekkel a helyedben inkább nemzetről, s nem nemzetiségről beszélnek. Az én szótáramban a nemzetiség eszme s nem embercsoport. Ez utóbbit ugyanis a nemzet fogalma tartalmazza. Veszélyes két jelentést ugyanazzal a szóval kifejezni. Éppígy kockázatos azonos tartalmat két névvel illetni! Bárki tetszése szerint kiforgathatja őket, s aztán rád hivatkozhat. Ráadásul az olvad igéből egy harmadik főnevet is eredeztetél, amikor azt írtad, hogy a föderált Hunnia azonos lenne Magyarország *beolvadásával*. Ez nem igazán nyugtathatja meg más nyelvű honfitársainkat. A terminológiád szerinti nemzetiségeknek, azaz kisebbségeknek – köztük nekünk, magyaroknak is – ugyancsak van az én szóhasználatom értelmében vett nemzetiségük, vagyis fajtájukkal való érzelmi azonosulásuk, s ragaszkodhatnak hozzá. Bár el kell ismernem, hogy én sem fogalmaztam kellő szabatos-sággal, mert az eszmének vett nemzetiség éppúgy elmosódó fogalom a nemzethez képest, mint például a jogszerűség a jogszabályéhoz mérten. S ha már ide lyukadtam ki, szeretném nyomatékkl hangoztatni, hogy a kisebbségek jogigényét saját iskolákra, tulajdon anyanyelvükön való oktatásra nem elég félszívvel támogatnunk. Nehezen remélhetnénk egyetértést belülről szánt ajánlatunkkal, miközben a bennünket kívülről érő hasonlót elutasítjuk. De a valódi kérdés nem is az, hogy a mi politikusaink hogyan látják kapcsolatainkat, noha előre tartok ezek feletti hatalmas összetűzésektől a parlamentben, hanem hogy a nemzeti kisebbségek miként viszonyulnak hozzánk.

- És hányféleképpen értik szavainkat!

- Bizony... És ne feledjük: külön-külön kisebbségben vannak, de együtt is?!

Madách mintha védelemre szorulónak érezte volna álláspontját:

- Ne hidd, hogy ne gyámolítanám a nógrádi szlovákok művelődési igényeit, amikor találkozom velük. Támogattak is a követválasztáskor. Mindenesetre egységben képelem el a magyar politikai nemzetet, a változások nemes rugóját, védőszárnyunk alatt a nemzetiségekkel, vagyis a kisebbségekkel. Mert őket éppúgy éri a veszély, amelyről a neked küldött vázlattal egy időben született komédiám szól. Nem olvasható nyomtatásban, színre sem vitték. Benne a hozánk települt, helyesebben ránk telepedett, bennünket lenéző Stroom, a *civilizátor* mondja göggel: „Igen, a nagy német haza honom! ... A Rajna- és Dunánál. ... Nagy hivatás van a német előtt.”

Eötvös ingatta fejét:

- De vajon a más ajkú ország lakók és mérvadó képviselőik beérik-e azzal, hogy megbújhatnak a védőernyőnk alatt? Feladnák-e a maguk nemzetiségi érületét? Kossuth ezt várta, de Széchenyi tudta, hogy ha akár csak nyelvünket

akarnánk rájuk eröltetni, máris végképp elidegenítenénk, sőt magunk ellen fordítanánk őket, ami végzetes lenne. Eddig még többnyire szívesen vallották magukat hozzánk tartozónak, mindenik a saját anyanyelvén. Tiszteljük a választási szabadságukat, együtt és kinek-kinek külön is!

– Ezt elfogadhatjuk. Függetlenül attól, hogy melyik döntésüknek örülünk inkább. – Madách kutatott emlékezetében. Eötvös művéből készült idézni, s az nehezebb volt, mint a magáét előhívni. Amikor felidéződött benne a vitatható részlet, fölemelte mutatóujját: – Pedig mintha te is hasonló egységesülésre számítanál, mint én, ráadásul világméretekben. Legalábbis az *Uralkodó eszmé*kben egy évtized előtt valahogy így fejtegetted: *minden nemzeti törekvés arra épül, hogy az összes nép a világ középpontjaként gondol magára, és uralkodni akar. Az én ajánlatom uralom helyett a nemzetiségek honfitársi közösségérzése lenne, ám te ebben sem bízol igazán, mert éles szemmel átláttad, hogy újabban az önző nacionalizmus a hazafiság leple alá búvik, „melyben pirulás nélkül jelenhetik meg”.* Jól idéztelek? Akkor hát miért volna külön a nemzeti irányultság vállalása helyett doktrínér módon patriotizmusra hivatkozni? Nem ez utóbbinak a jegyében gázoltak át Európán Napóleon hadai, „les enfants de la Patrie”, mais non les enfants de la Nation? Nem mindegy? Változatlanul a fölény nemtelen céljára törni, csak tetszetősebb, új szólamokkal, ez mi más lenne, mint puszta álszentség?

– Talán azért voltam akkoriban a nemzeti jelszavak ellen, mert úgy láttam: azokkal csaltak bennünket a forradalom csapdájába. Itthon és külföldön is tapsoltak nemzeti színű felkelésünkhöz olyanok, akiket a legkevésbé sem érdekelt a népünk, csak a császári reakción akartak nagyot ütni. Ingyen élvezték a honvédség szolgálatait, úgy voltak hát vele: hadd magyarkodjunk még egy kicsit! De igazad van: a már érlelődő háború is megmutatja, hogy országok éppúgy törhetnek uralomra, mint a nemzetek. Ausztriát és Poroszországot nem egyaránt német ajkúak lakják? Mégis le akarják győzni egymást. Vagy polgárháborúk nem voltak a történelemben, nemzeti különbségek nélkül is számos ízben? Kérdés, hogy az osztrákok németek-e, mi azoknak tekintjük őket, de inkább mutatják magukat egyszerűen császári alattvalóknak, így elkerülhetik a színvallást. Másfelől a svájci szövetségi állam túltette magát a nemzetiségi problémán, mert különféle népei egyenjogúnak és egyenrangúnak tudhatják magukat. Nem is akarnak szétválni. Az amerikaiak meg elhagyták eredeti nemzeti hovatartozásukat, egybeolvadtak, de nem ám a fennkölt Emberiséggel, *mert aki feketén született, azt baromnak tartják e dicsők*, ahogy Vörösmarty a fejükre olvasta. Inkább új nemzetet sarjasztottak. Meglehet, sikerrel, mert vállalás teszi a nemzeteket, a származás kevés hozzá.

– Forradalmi változás ez is a társadalmak történetében. De csapdának nevezted a forradalmat...

Eötvös bólogatott, ám feltartott kézzel türelmet kért: erre később szeretne visszatérni. – Lehet, hogy a felfogásom lassú. Egy évtized mégis elég volt hozzá, hogy jobban lássam a nemzetiség eszméjének mibenlétét, vagy ha úgy tetszik,

a nemzeti érzés kérdését. Nagy idő ennyi? Negyvenhatban azt mondtam Széchenyinek: *Tíz éve vagyok az ellenzékben, de még most sem tudom, hogy mit akarnak.* Jó látni, hogy mit nem tudunk. Például, hogy lesz-e forradalmi erőszak, vérontás, megtorlás. – Ismét ingatta fejét, töprengett, hogy kezdjen-e akadozó rögtönzésbe, vagy inkább válassza a fölolvasást; s mert Madách türelmesen várt, úgy döntött, hogy talán előhozakodhat vele: – Ezekről is vall *Novella* című, friss írásom, már az idén megjelenhet nyomtatásban. De tudod mit? Itt van nálam a kézírata, mert még javítgatom; mindjárt kikeresem egy rövid részletét. A világi fegyverletétel után a császári seregbe való besorozás elől svájci hontalanságba szökő honvéd története. Önkritikusan helyrehoztam benne korábbi, doktrinér nézetemet. Meghallgatod?

– Nagyon szívesen. Ezért jöttünk...

Eötvös elővette táskájából az iratcsomót, lapozott benne. Megköszöri torkát: – „Ó, szóljanak megvetéssel századunk bölcsei azon érzelmekről, melyeket megmagyarázni, sőt talán megérteni sem képesek; mondják el, hogy miután a népeket közös érdekek s meggyőződések kötik össze, honszeretetre szükségünk nincs, s hogy az, mi elődeinket tenni s túrni tanítá, csak előítélet, egy legyőzött álláspont, mely rég mögöttünk fekszik. Míg az emberi természet meg nem változik, míg a mindennapi kenyéren és anyagi élvezeten kívül magasabb célok s élvezetek után küzdünk, s vágyainknak éppen legfenségesebb tárgyait nem okoskodások, hanem csak érzéseink által közelíthetjük meg: addig azon érzés is, mely az embert honához s nemzetéhez köti, nem fogja elveszteni hatalmát. Erő az, ... melynek létezését józan ember nem vonhatja kétségbe, s melynek működését minden kételkedés és gúny vagy erőlködés nem akadályozhatja meg. Van lényegünknek egy része, mely legyőzhetetlen, s ez az, mely fölött magunk sem bírunk hatalommal.” – Letette a papírlapot. – Itt tehát igyekszem világossá tenni, hogy a nemzetiségen eszmét és az embernek „honához s nemzetéhez” fűződő érzését értem. Az egyértelműség kedvéért jobb lenne az embercsoportokat nem e szóval illetni, hanem kisebbségről és többségről szólni. Az összetartozás tudata, érzése nélkül nem is lehet nemzetről beszélni. Hacsak úgy nem, mint szocialisták meg kommunisták, akik hol azt mondják szenvtelenül, hogy a nemzet fogalma régen elavult, hol meg azt, hogy csak az új, polgári korszak terméke. Mindegy is nekik, hogy már vagy még, csak ne legyen nemzet, mert útjukban van.

– A te emelkedett szavaid ellen természetesen nincsen kifogásom. De az országgyűlési bizottság tagjaiként mégsem tekinthetünk el az ember- és érdekcsoportoktól – tette hozzá Madách fanyarul. – Kanyarodjunk csak vissza a forradalom csapdjához...

– Majd oda is, de előbb még a védelem kérdéséhez. Amíg önerőnk hozzá kétséges, talán a birodalomtól várhatjuk. Hozzáteszem: jobb híján. Ha a maga számára is, de megtart mondjuk az orosz terjeszkedés ellenében. Amikor a választékban még a császár meg a cár van, akkor a király mégiscsak a jobbik lehetőség.

Madách csalódottan kérdezte:

- De ha ugyanaz a fő viseli a két koronát?! Tűrnéd rajtunk továbbra is az udvar nyomását? Látszategységben vele?

- Csak rövid ideig még. Mostantól más lehet a helyzet. Mit mondott Kossuth? Jól tudod: „A politika az exigenciák tudománya”, vagyis a kikerülhetetlenekhez kénytelenek vagyunk igazodni. A lehetőségeket kell megcéloznunk, nem pedig lehetetlen célokra törnünk. Az osztrákoknak a porosz meg az itáliai hadszíntéren elszenvedett vereségei új helyzetet teremtettek, kényszer az udvarnak, lehetőséget nekünk. Remény - reményem - nyílt az önállóságunkra. De e jobb kilátás csak az egyik eshetőség. Megjelentettem nemrégén egy-egy tanulmányt, először a kedvezőtlenebbről, a birodalmi egységről, utána a biztató alternatíváról Deák szellemében, a függetlenségünkről, mindkettőt németül a külföld számára. Nem lenne jó két szék közt a pad alá esnünk. Ha csak az egyiket vesszük szemügyre, a másikon könnyen elbotlunk.

Madách kimért hangra váltott:

- A hatalom felkínálta kecsegtető egyeztetési ajánlatot feliratpártiként elfogadjátok, miközben velünk, határozatiakkal szemben a mi szabadító stratégiánk megvalósításán dolgoznátok?! Ha az udvar ajánlatára felirattal válaszolnánk, akkor elismernénk, hogy alattvalói vagyunk egy koronázatlan uralkodónak. Különállásunkhoz való ragaszkodásunkat csakis határozatban nyilváníthatjuk ki.

- Nincsen a két párt között lényegi ellentmondás. Csupán annyi a különbség, hogy mi nem a beolvasztás *ellen*, hanem az *önrendelkezés érdekében* akarunk küzdeni. Nem érdemes lovagolni a határozat vagy felirat formai kérdésén. A tartalom a fontos. A határozottság hozhat lélektani nyereséget, amennyiben eltökéltséget sugall, de nem helyettesítheti a fogalmak meghatározását, amelyekkel érvelünk. Azok pedig nem lehetnek határolatlanok, mint a beolvadás és az összeolvadás esetében. A cél, vagyis az önállóság, ne pedig az ügyrend tekintetében legyünk hajthatatlanok! Az udvar mostani ajánlata tárgyalási alap, de ahogyan mi, úgy ők is könnyen megmakacsolhatják magukat, s elzárkóznak a kibontakozástól. Szemere Bertalan, Kossuth ádáz ellenfele az emigrációban, elfogadná az oktrojált, az udvartól ránk erőltetni szándékozott alkotmányt negyvennyolcas alapon. A kétféle stratégia ugyanoda vezethet.

- Reméljük. De én az egyezkedés útjára nem lépek, miután választási hitvallásomban leírtam, és elmondtam május végén az országgyűlésben is, hogy mit gondolok: „a francia forradalom nemes mómora teljes elismerésünket méltán kiérdemli”. Lehet ennél nyíltabban? Igaz, írtam keményebben is, még negyvenhétben: „csak véres út vezet boldoguláshoz”, ám ezt csupán egy Szontágh Pálnak küldött magánlevél őrzi. Ma már nem írnék le ilyet. Ahhoz képest most szelíd vagyok, de simulékony nem. Határozatokat kell küldenünk Bécsbe - nem pedig alázatosan „feliratot”! Ne hagyjuk megosztani magunkat!

- Az emigrációt is az udvar osztotta meg?! Gondolj Szemerére! - Egy szoborcsoport ötlete jelent meg Eötvös lelki szemei előtt: hajdani küzdőtársak állnak a talapzatán, háttal egymásnak. Hallgatott róla.

Madách is gondolataiba merült egy időre. Csöndesen folytatta:

- Lehet, hogy a meghasonlás nem az udvar műve, de igyekszik kihasználni. Megpróbálták Vay Miklóst meg Teleki Lacit, egy zsarnokellenes dráma íróját halálos ítéletük eltörlésével magukhoz kötni. Vay beállt ugyan az udvari kancellária élére, ám megbánhatta népszerűtlen döntését, mert utóbb lemondott. Szegény Laci viszont, miután a szászországi hatóságok segítségével kézre kerítették és Bécsbe hurcolták, s bár nem kérte, kegyelmet kapott, csak úgy tudta elkerülni az árulás látszatát, hogy alig egy hónapja főbe lőtte magát, ahogy tavaly Széchenyi is.

- Isten nyugosztalja a két nagy férfiút! De azt is kegynek nevezed, hogy Stefi gróftot hagyták tengődni egy magánszanatóriumban? Bár ahhoz képest, hogy végül állami bolondokházával fenyegették meg: csakugyan kegyelem volt, a visszavonásig. Lónyay Menyhért hál' istennek ép lélekkel éli visszakapott éveit.

Madách arca borús lett:

- Vele tizenhat év után, amikor is a hűgának udvaroltam, most itt az országgyűlésben találkoztam először. Remélem, nem lett emberkerülő, arról tudnék. Én mindenesetre igyekszem nem bezárkózni. Milyen jó barátok voltunk! - Megrázta fejét, mint aki el akarja hessegetni a gondolatot, aztán mégis maradt a témánál. - A jakobinus Martinovicséknak nem kegyelmeztek, de talán jobb is. Azzal lelohasztották volna a megújulás vágyát, amely a reformokban, végül a forradalomban tovább élt.

Eötvös megütöközt:

- Az aradi tizenháromnak sem kegyelmeztek. Az is jobb volt?!

- Erre meg azt felelem, amit *Csák végnapjai* című, ugyancsak kéziratban maradt drámám egy hősével mondtam majd' két évtizede, jóval a forradalom előtt: „Fiúk, én ostortól és zsarnokoktól / Nem féltém a magyart, tudom, lerázza / Ha megsokalja terhét, óh, de féltém / A kegytől, mely hasonlást hoz közé.” Ám szomorúbb lehetőség is adódhat, amiről Csák, az idegen uralkodóval szembeszálló tartományúr vall: „Óh, király! / Voltak napok, hogy ellened csatáztam, / És nem karod, - kegyelmed győze le.” Legyen intő példa! A kegy a gerinc nagy próbája, nem mindenki állja ki. De ne félj, többet nem idézek magamtól. Hanem térjünk vissza végre a forradalomhoz!

Eötvös derűsebb hangot erőltetett magára:

- A történelemben vagy a beszélgetésünkben?

- Egyelőre ez utóbbiban.

- Jó, mert én csak ebben hagytam félbe.

Madách szeme kerekre nyílt:

- Valóban benne élnél?

- Másként értettem. Nem hagyhatok abba olyasmit, amibe bele sem kezdtem.

- De hát miniszter voltál a forradalmi kormányban.

- Volt abban gróf meg herceg is. Ők forradalmárok voltak? Legföljebb Széchenyi szemében Batthyány. A föllázadt nép mellé állhatnak végül olyanok is,

akik lázításban nem vennének részt. A bukás után sem kellene letagadnom efféle múltamat, ha lett volna, hiszen már előtte tíz évvel első regényem fő motívuma volt a radikális eszmék iránti szkepszisem. Igaz, a *Kelet népéről* folyó vitában Kossuthot támogattam a „legnagyobb magyarral” szemben. Most halom, hogy katedrákról is a bukás miatti csalódással magyarázzák kétségeimet. De nem ábrándulhattam ki abból, amibe sosem ábrándultam bele.

– Valóban, jól emlékszem én is *A karthausinak* az éretlen rajongók szabadságesezméből kijózanító sok mondatára, s egész harminckilencedik fejezetére. Szó szerint megjegyeztem belőle a következőket, mert hosszan töprengtem rajtuk: „ilyen az emberi nemnek élete; minden kornak megvagyon eszméje, melybe magát befonva egy ideig nyugszik; mindenik széttöri végre önalkotta börtönét ... mindenik egy igazságért küzdött századokig, s mindenik végre átlátá, hogy csalódott! ... S így foly kor kor után; minden új eszme, mely feltámad, elrontja azt, mely előtte uralkodott, hogy később hasonló módon enyészék el.”

Eötvös elgondolkodott, hogy most vajon helyeslésben vagy korholásban volt-e része. Hallgatott, Madáchnál hagyta a szót. Ő viszont szemérmesen nem beszélt róla, hogy ama fejezetet az előző évben befejezett *Tragédiájával* való rokon eszmeisége miatt kedveli annyira. Új művével nem lépett még a nyilvánosság elé, csak tervezte, hogy Arany Jánosnak elküldi. Biztatták rá első olvasói, szintén követek itt az országgyűlésben, Pétery Károly író és a költő Jámbor Pál. Jólesett a buzdításuk, hiszen magukat nem ajánlották volna a költőóriás figyelmébe, csak őt bátorították. De annak nem örült, hogy drámáján a *Faust* hatását vélték fölfedezni. Ha tudnák, hogy ő inkább attól tart: *A karthausi* történetfilozófiája von le valamicskét művének az eredetiségéből! De ha jogos lenne e féltelme, talán nem is tárta volna Eötvös elé, hogy mennyire megérintette könyvének a gondolatvilága, amely a rokonság ellenére sem volt ihlető forrása. Az mindkettőjüknek a történelem volt. Táskjában hagyta a kéziratot.

A pincér egyszer-kétszer már megállt mögöttük tisztes távolban, hogy jelezze: ideje lenne ismét rendelniük valamit. Utóbb már feltűnőbb mozdulatokkal kezdett rendezkedni. Eötvös igyekezett figyelmen kívül hagyni, mindig is feszélyezte, ha kiszolgálják. Miután házassága előtt nagy szerelme egy érdi postáskisasszony volt, szakított az arisztokrata életmóddal, polgárira váltott, értelmiségi munkából élt, és egyformán csak az érző embert látta mindenkiiben. Madách, a gazdálkodó nemes nagyzás nélkül, természetesen viselkedett az úri szerepben, és tárgyilagos hangon kért bort kettőjüknek. Majd e szavakkal emelte poharát:

– Egészségedre, kedves contre-révolutionnaire!

– À votre santé, mon chère sans-culotte!

Madách félretette a tréfát:

– Folytassuk csak! Hogyan is vagyunk a forradalommal? Én negyvennyolc augusztusában – betegen, mindössze a megyei közigazgatásba ugyan – bevonultam nemzetőrséget szervezni. Te szeptemberben kivonultál Münchenbe.

– Így volt, a kormány lemondását követően. De nem először utaztam külföldre. A harmincas években hosszan tartózkodtam Franciaországban is, és ott

megismerhettem a forradalom utáni társadalmat. Ellenétben veled, aki nem mozdultál ki a hazából. Akkori élményeimből táplálkozott *A karthausi*. S ha már szerencsémre elnyerte a tetszésedet, s megkönnyítetted dolgomat azzal, hogy magad idéztél belőle, megfejném még csupán egynéhány sorával, hogy igazoljam: kezdettől ódzkodtam a felfordulástól nem csak a bukás után. Párizsban az ember láthatja, hogy *a népet megvetik azok, akiket fölemelt, a jogsarnokság helyett a pénz gyakorol kegyetlen uralmat, egyszóval nagy a csalódás*. A tömegeket kihasználják szónokok, agitátorok, majd pedig *a nép, amely győzött, győzelmes gladiátor-ként ismét börtönben találja magát*. Ezt nevezik népakaratnak? Később a parasztháborúról szóló regényemben a felkelés indokait mély megértéssel mutattam meg, de módszereit borzadtan elutasítottam. Dózsát sértett önérzet és kilátástalan nagyravágyás vezeti, Zápolyát utánozza.

- De Lőrinc papod őszinte lázadó.

- Igaz. Ám a forradalmakból annyi marad, hogy *a régi szerepeket új színészek vállalják fel*.

- Mégis használni szeretnél a népnek. Hogyan?

- Felvilágosítással, szelleme művelésével. Akár ingaként is az udvar és a nemzet között, bár tudom, hogy ezt nagyon nem szívesen hallod. Ahogy Széchenyi mondta: amikor a népnek van igaza, azzal értek egyet, amikor a királynak, akkor vele. 1514-ről írott regényemben Ártándi Pál mindvégig ingadozik két szerelem között, és *A nővérek hősei* többnyire szintén határozatlanok, közügyekben is. De az inga egyszer meg is állhat. Ha újjáalakul a független felelős magyar kormány, abban ismét lehetnék miniszter. Egyeztetni igyekeznék szabadelvűséget és hitet. Az előbbit tárcám vallásügyi, ez utóbbit oktatásügyi irányítójaként képviselném. Mert Isten teremtményének tekintem a gyerekeket, és csak is őket. Isten felnőttet csupán kétszer hívott életre, s ki tudja, talán meg is bánta. A felnőttek már maguk meg egymás művei, ők felelnek az eredményért.

Madách hunyorított. Eszébe jutott *Tragédiájának* három sora: „Nem messiás-é minden új szülött, / Fénylő csillag, mely feltűnt a családnak / S csak későbbben fejlík szokott pimasszá.” Harcsabajusza mosolyra húzódott.

Eötvös megkérdezte:

- Nem értesz egyet?

- Dehogynem – nézett rá a másik talányos arccal. – Csak arra gondoltam: ha miniszter leszel, akkor bizonyára nagy szolgálatot teszel a nemzetnek törvények alkotása terén. Fölényes jogi tudásod, amelyet *A falu jegyzője* ékesen bizonyít, fedezet rá. De vajon írói munkádban nem vet-e vissza a hivatal?

- Ha úgy lenne is, nem bánám. Új regénykezdeményeim töredékben maradnak. Meglehet, friss tapasztalatokat kellene gyűjtenem. De az is lehet, hogy íróként csonkig égtem. *Engem fölver nyájás képzetimből / Komoly valónak súlyos ércgara*, ahogy egyszer megverseltem. A klasszicista szerzők az ókorba, a romantikusok a középkorba szerették visszaálmódni magukat. Én realista vagyok, jelenünk tanúja kívánok lenni. De ha a közeljövőről nem lesz eredeti mondani-valóm, akkor nem kell írnom, nem fogok erőlködni vagy ismételni eddigi

műveimet. Magam mutogatása helyett mindig is használni akartam, és arra a közszolgálatban ugyancsak adódik alkalom. Befejezhetem népiskolák létesítését országszerte. Hanem te? Beszéljünk rólad!

- Nemigen van mit. Hacsak annyit nem, hogy válogatás nélkül minden kor érdekel. Szeretném az egész történelmet, ahogy mondtad: a fennkölt Emberiség sorsát egyben látni. S talán láttatni is.

Eötvös kétkedőn nézett föl:

- Van sorsa az emberi nemnek? Vagy inkább végzete?

- Nem tudom. De bár lenne szebb, mint a mostani!

- Ha lenne is, biztosan nem célirányos, ahogy Hegel hívei vélik.

- Kanyarog, tekereg - Madách kis híján egy közönséges népi szólást mondott, de még idejében ildomosabbat talált helyette: - mint a hegyi patak.

Eötvös önmagát idézte:

- *A jövő a jelennél csak azért szebb, mert alávalóságát nem ismerjük.* - Tűnődött, majd még hozzátette: - A történelmet az utókor nagy igazságosztójának képzeljük, akihez fellebbezhetünk. De ha volna rá módja, már most az lehetne. A jelen talán nem utókora az előzőknek?

Egyszerre nagyot sóhajtottak, s ezen elnevelték magukat. Madách szól:

- Na, lassan mehetünk is, miután mindent megbeszéltünk.

- Beszéltünk, igen, de nem oldottunk meg semmit sem.

Madách legyintett:

- Annyi baj legyen. Tanulunk türelmesen várni.

Eötvös rábólintott:

- Kivárni.

Léka Géza

A távirat

Ajtórésbe csúsztatva a távirat:
„Nagymama meghalt. Anyátok.”
A blankettáról ragasztott betűk
üvöltenek rám. Eleven sakálok.

Repül a küszöb, a házfal, a tető,
mindenestől a tücskös Zugliget.
Vizeletemben taposva ocsúdok:
ugyan ki írhatta, kiról és kinek?

A rettenet már átgázolt rajtam,
a többi csupán gyanú, vélelem.
Március óta kilencéves vagyok,
de innen még minden kételyen.

Nagymama nem hagyhatott el,
ez biztos. De ki az az Anyátok?
Bánrétét cincálnám darabokra:
vallja be, bár se hallok, se látok.

Így persze apámnak se szólhat,
hisz mindkét Léka Géza egyke.
Járatják itt velünk a bolondját,
mintha családtag volna veszve.

Szegény Nagymama, ha tudná,
Öregmamáról nem is beszélve.
Ám ebben a szent pillanatban
izzok vörösre, kékre, fehérre.

Mikor a gyásznép kilép az útra,
apám épphogy beesik a sarkon.
Nagyanyját kísérik. Anya és fia.
Vezeklésül bele kéne halnom.

Rémálom

Rémálmaimban is verseket írok.
Divatfotós pucsíttat így nőket.
Felhájpolok velük a fészbukra,
s míg buján nyaldosnak a lájkok,
hajbókolok a lefetyelőknek.

Orgasztikus kéj, ha megosztanak,
átlényegít e minőségi fakszni.
A riszpekt, a puffasztó ázsió.
S bár szakad rólam a verejték –
esélyem sincs rá felriadni.



Robert Capa (Friedman Endre) (1913–1954): A milicista halála, 1936/1970 körül
(zselatinos ezüst nagyítás, 50×60 cm, Magyar Fotográfiai Múzeum)

A Dörgedelmes Viking

Az ember egy tuskés bozót nyiladékában áll, keskeny gyalogúton: a porfelhőből kibontakozva hatalmas fekete lovas száguld felé. Kitérésre nincs mód. A föld dübörög a paták alatt, az összeütközés óhatatlanul bekövetkezik. Erős hanghatás. Majd a döngés az ember háta mögött halkulva távolodik. A por felszáll, és az eltűnt lovas helyén, az ég alján újra látszik az északi fény. Az ember hátra-néz: semmi. És ő maga sértetlen. A fekete lovas egyszerűen átiramlott, átaramlott rajta? A világot alkotó anyagnak léteznek ismeretlen, rejtett képességei, mint az álom, mint a történet szelleme. Nem a csoda, mert az egynémely kivételes dolog. Nincs csoda, mert csak az van.

*

A lovas, Platon Vikinszkij, 24 éves gárdahadnagy Pétervárra érkezik a cári palotába. Drabális, fekete Orlov-ménjét a kísérő lóval együtt átadja az istállómenteknek, a lovásziúknak is mond valamit, majd egy libériás udvari ember, átvéve tőle a vörös pecsétes borítékot, szállására kíséri. Fáradt, zsibbadt és éhes. Úgy, ahogy van, végignyúlik a díványon, amely rövid neki, lelóg a lába a karfáról. Azon nyomban mély álomba sülyed. Futárként érkezett, parancsra.

Eloroszosodott balti bárók fiaként került Pétervárra. Kadéteveit beszámítva majdnem tízévnyi szolgálatot teljesített már a seregben. Ide a győzedelmes varsói hadjáratból érkezett, sok port és éhkoppot nyelvén, a hosszú, viszontagságos úton. Közben elveszítette kiskadét csatlósát, Jemeljánt, aki az erdő egy sűrűbb részén hátra maradt szükségét végezni, s közben meglepték a farkasok. Elhurcolták, csak egy fél csizma maradt utána. Ezen a zord, északi tájon a medve is honos, de a legfőbb ügyész a farkas.

Vikinszkij két lóval folytatta az útját a gödrös, mocsaras, gázlós vidéken át. Emberi lényel ritkán találkozott, egy-egy üldözött, óhitű remete, szökött jobbágy, haramiagyanús bujdosó. Érintett néhány falunak látszó települést; földbe süppedt, füstfekete gerendakunyhók lyukasan lengedező vesszőkerítésekkel.

Megállt helyenként, itatás, abrakolás s némi eleség beszerzésére. Elcsigázott, torzonborz páriákat látott, hasonló jószágaikkal. Patak partján kisebb őzsutát lőtt, melynek egyik combja bent lapult a nyeregkápában, bár már szagosodott. Vikinszkij ezt nem érezte, mert az orrában, fejében még mindig a varsói szag élt, ami több száz versztányira eltávolodva attól a borzadalmas helyszíntől, már lehetetlen. Varsó elfoglalásakor a város Prága nevű peremrészén a teljes lakosság, mintegy húszezernyi ember holtteste maradt terítéken, a Visztula partján: csehek, lengyelek, katona alig, nők, porontyok, rongyos zsidók szanaszét és halomban, nyüzsgő patkányokkal körítve. A három napos szabadrablás után a hullaviasz már folyóssá válván dögletes szagot árasztott. Engelhardt ütegparancsnok tanúsága szerint „az ilyen látványtól megdermed az Ember Szíve, az ilyen Szégyentől undorodva fordul el a tekintete”.

Szuovorov tábornagy lakonikus jelentése a cárnőnek: Hurrá! Varsó a mienk! A cárnő: Hurrá, Generalisszimusz! Ez egyben előléptetés is, amelynél nagyobb nincs. Megtoldva 7000 jobbágylélekkel. (Egy jobbágylélek = tíz-száz rubel.)

*

Vikinszkij gárdahadnagy, orrában a most már csak képzelt szaggal és Szuovorov pecsétes levelével érkezik a cárnő udvarába. Az újdonsült generalisszimusz levele a hadjárat költségeinek hozzávetőleges kalkulációját tartalmazza, és a lap alján pársoros megjegyzést. Amely szerint a levél átadóját, Platon Vikinszkij hadnagyot annak sebesülése után hátravonta, látván, hogy az ifjú tiszt „duellumban exellent, ám tömegharcban Dreck”, azonban szoborszerű küllemét megóvando, a pétervári díszszázad első sorába vezényli, hogy mutassa: ilyen az orosz hős, ilyenek vagyunk.

*

Vikinszkij ordító éhségre ébred. Derékig megmosdik, rendezzi az öltözékét és elindul felderíteni a konyhát. Megtalálja, belép a tágas helyiségbe, melynek háttérben már óriás tálakat díszítenek francúz szakácsok, estére. Pravoszláv módon meghajol a konyhás lányok felé, mintha mondaná: Nu, gyévki, tudtok-e adni valami meleget az éhes vándornak? Babos kása nyuszival meg ecetes cékla a mái cselédkoszt. Hadd lám! Leültetik, egy kis kuktalány elszalad az egyetlen, parádésra festett fakanálért, míg egy másik leány jókora cinezett mélytányérba kipurciózza a babszemekkel és vadnyúlhússal kevert étket. Vikinszkij csak sebtében, a zubbonya elejére veti a keresztet, s nekilát. Az ormótlan kötényes, facipős dézsatündérek fél koszorú alakzatban állva némán csodálják nem várt vendégüket, ahogy tempósan nyeli a kását, ami láthatóan ízlik neki. Hogy nem csámcsog, nem böfög, nem eszi le magát, mint más férfiénép. Ez egy úr, de nem innen a palotából, mert semmi rizspor. Svédes ábrázatán, halántéktájt nem régi forradás látszik, melyet sötét mézszínű hajfürtök takarnak félig. Nem egy női térd megremeg. Két bőséges adag elfogyasztása után

a hadnagy megtörli rövidre nyírt, rőtes szakállát, s mintha mondaná: Ég áldjon benneteket, kedves lányok, csoda jól főztök.

*

A széles folyosón, a szobája előtt lila, hullámkalapos, előkelő hölgy állja útját. Legyezőjét áttéve a bal kezébe, jobbát kézcsókra nyújtja. Vikinszkij lehajol, tétován érinti szájával a finom szappanillatú kezét. Ő Daskova grófnő, ócári felségének első udvarhölgye és legbelső bizalmasa, ő fogja gardírozni s kissé okítani az udvari etikett legfontosabb tudnivalóira, szilvuplé, valamint beavatni a komilfó apró titkaiba. A hadnagy úr nem teljesen ismeretlen előtte, származása, Baltikumban töltött gyermekora, életpályája eddig tiszta sor. Még a választottjáról is tud, litvániai nemes kisasszony, Agnieszka a neve... Pardon, szól közbe kissé illetlenül a hadnagy, a haja színe mi? Szőke, afféle szélfútta, lángszőke. És honnan méltóztatik ezt tudni, Agnieszka sosem járt Péterváron. Ó, hát egyszerű. Az ön gárdaezredében minden feljebbvalóját ismerem, aztán a női hírharangok. Nem bimbam, hanem csingling. A lovag úr a szerencse fia, egy olyan egyedülálló eseménybe csöppent bele, ami még sosem volt. Ma kezdődik a tudósok, művészek és filozófok szimpóziuma, melyet ócári felsége, II. Katalin hívott össze avégből, hogy szemlét tartson a művelt világ kiemelkedő elméinek, alkotó gondolkodóinak munkássága fölött, úgy mondta, a kor szellemi körképét kívánja látni itt, a személyes megismerkedéssel egybeszöve. A kérdés, van-e önnek speciális érdeklődése valamely diszciplína vagy szépművészet irányában, és ha van, mi volna az? Hát én... én csak egy katona vagyok, egy nagyobbra nőtt ólomkatona. Amit én tudok az ég alatti világból, az olyan, hogy jobb, ha nem... Megöregszem, elütöm a harmincat, elhagyom a gárdát, s otthon fogok gazdálkodni a fivéreimmal, és talán ismerkedni az ég feletti világgal. Hogy mely tudományokat kell ahhoz kitanulni, fogalmam nincs. A kérdés továbbra is az, hogy melyik csoportozatba osszam be, fizikusok, historikusok vagy filozok közé, de vannak vegyész-kémikusok, ketten épp a robbantóanyagok szakmesterei. Nos? Igaz, tűzér is volnék, de az nem nagy tűzerő. Csillagászok? Az jó, tegyen be közéjük, ha már... Látom, ön nem egy tudós elme. A legjobb, ha majd okosan hallgat. Délután a Péter-teremben, ott legyen, mon ami, ez parancs. É-értettem. Apro-pó, a humorhoz való érzéke van-e? Még nem mondták. Azt hiszem, engem inkább komoly embernek tartanak. Ez elég baj. Mikor nevetett utoljára? Nem tudom. Az biztos, hogy még Varsó előtt. Mert itt, az udvari körökben szeretjük a vidámságot, különösen őfelsége mily önfeledten tud kacagni. Ha van min. Agyó.

Vikinszkij gárdahadnagy most megsejti, hogy itt valami készül a személyét illetően. Előveszi váltóruháját, a kimenőt, mely a nyeregzsákban eléggé összegyűrődött. És felveszi.

*

Katalin néhány lépcsőfokon ereszkedik le a pódiumra, helyet foglal a sötétkék bársonnyal bevont, magas támlájú széken. Öltözéke ezüsttel áttört ekrű és se-lyem, azonos fejdísszel.

Itt vagyok, mondja.

Mosoly és kis szünet.

Közvetlen hangú, üdvözlő szavai után kéri, hogy most ne a császárnőt, még kevésbé a flottaadmirálist lássák benne, mert ő most csakis a szellemi elithez tartozó, egyenrangú félként kíván jelen lenni. Mellőzi a fejedelmi többséget, francia szavai kissé németesek.

Itt mindenki érti, mindenki tud a többiekről, noha csak hírből, könyvekből, személyesen most először látják egymást. Az alaphang Voltaire levele, melyet egy udvari színművész olvas fel. Voltaire szívből köszönti Észak Szemiramiszát, akinek eszméit csak az antik filozófusok műveivel méltó összemérni, aki a leg-utóbbi, Nakaz című esszéjével törvénybe tette Montesquieu halhatatlan gondolatait. Kollegiális szeretettel köszönti a nagyérdemű tudós társaságot, és jó mu-
latást kíván. Igen nagy fájdalomra nem lehet közöttük ezen a világraszóló találkozón, ő már öreg és fázós, megköszöni Katalinnak a sok nemes prémet, amit volt kegyes néki elküldeni. (Sok idő telik el, mire a teremben látható Vol-
taire mellszobor – Párizs lángolásakor – felkerül a padlásra.)

*

Itt majd mindegyik tudományos potentát többé-kevésbé polihisztor is. Leonhard Euler svájci matematikus, a „megtestesült analízis”, az integrálszámítás, az ezeréves sejtések megfejtője és bizonyítója jelenleg folyók szabályozását végzi. Ő már évek óta Péterváron él, családostul. Itt van Immanuel Kant – csak szel-lemében, mert bár ez idő szerint az Orosz Birodalom alattvalója, soha nem mozdul ki a szomszédos Königsbergből. De itt van testi valójában Denis Dide-rot, a Nagy Francia Enciklopédia atyja és megszerkesztője, aki levélben régóta polemizál a cárnővel; Aepinus, moszkvai professzor, a magnetizmus és az elektromosság úttörője, ugyanonnan Johan Svarc, történész és persze Gyerzsavin ódaköltő. Sajnálatosan hiányzik innen a legnagyobb orosz tudós, fizikokémikus, geológus, zoológus, író, nyelvtudós, aki oroszra tanította a tudományt és az oro-
szokat, s – egyetemes szellem lévén – ragyogó ívet képezett a hélium és az em-ber
i tudat között: Mihail Lomonoszov. Pár éve halt meg, kegyvesztettként. Köz-életi befolyása, ami volt, jelenleg nulla, abszolút nulla. Amikor az anyag belső mozgása megszűnik, a hőfoka -273 fok. Ő állapotította meg.

*

Expozéjában a cárnő, mint mondja, nem tagadja meg filozófi mivoltát, ha most politikáról fog beszélni. Mert szerinte és Arisztotelész szerint is a politika a böl-
cselet része, a közösségi lét legmagasabb stratégiája. Vegyük ezt a kontinenst, amelyen mindannyian élünk, a térképen ennek csak a kisebb baloldali csücske Európa a maga szenvedelmes történelmével. Oroszország ennek az Európának

is a legnagyobb része, de napkelet felé teljesen nyitott, olyannyira, hogy már a földrész túlsó végéig, a Csendes-óceánig ér, sőt azon túl is, Kaliforniában épülnek pravoszláv templomok orosz telepések szorgos kezei által. Kicsiny háztartását ma már így kell nézni. Nagy álma, a Moszkva központú, mérsékelt autokrata Harmadik Róma körvonalazódni látszik, és mint ilyen, igényt tart az európai intelligencia jóindulatú támogatására. Bátorítja a külföldi hallgató-ságot, jöjjenek ide dolgozni, tanítani. Saját munkájáról is szól: ne kelljen látniuk azt a négy hosszú asztalt, tele paksamétákkal, levelek halmazával, melyekből titkárok négyórás váltásban olvasnak fel neki, engedélyezésre, intézkedésre, parancsra várva, sűrűbb időkben reggel hattól este hatig... Miközben e napokban is két különböző, egyidejű támadást kell visszaverni délen, pestislázadást felszámolni az Ural alján, hadjáratot indítani északnyugaton, hogy kivezessük a gózt a határon túlra. Őszintén beszél a kis háztartás pénzügyeiről is, hogy mennyi sok, sok, sok rubelre van szükség. A nemesség lényegében adószedő, s velük parázs viták folynak rendszeresen. A kancellária legújabb ötlete a szakáll-adó, amit értelemszerűen a szakáll viselőjének kell fizetnie. Ő, mint az egyház feje, jól tudja, hogy a szakáll vallási előírás. Ez így nonszensz. Akkor ki lehetne terjeszteni a nőkre is. Lehet nevetni.

Derűtség oldja a kezdeti elfogódottságot, a találkozó szabad beszélgetésekkel folytatódik.

*

Oldalt, a virágtartók helyén kialakított páholyban ül Seskovszkij, a Titkos Iroda feje, a nyomozás nagymestere. Innen mindenkit lát, őt senki. Tülszerű függöny mögül figyel szürke öltözékben, háta mögött szürke paraván. Hivatalból van jelen, bár mint nagy tudású kriminalista, a saját jogán is itt lehetne. Klasszika-filológiát tanult Heidelbergben, könyvespolcán és a fejében a hivatás elméleti irodalma: kezdve Csin, kínai császár alapvető és máig érvényes, a rendőrség és a kémkedés működéséről szóló iratától Machiavelli, Beccaria és több más szerző művéig. Mindközönségesen Korbácsos hóhérnak hívják a háta mögött, pedig nem az. Különben is, ez idő szerint tilos a kínvallatás a halálbüntetéssel együtt. Ő betartja a törvényt, míg a gyilkosok továbbra sem. Hát ketreche a gyilkossal az áldozatával együtt, aztán jó étvágyat. (Ebből nem lett gyakorlat.) Főbb ügyekben maga vezeti a kihallgatásokat, való igaz, hogy nem használ mást, mint korbácsot, mert az hatásosan serkenti a delikvens memóriáját.

Halálbüntetés momentán nincs, azonban létezik néhány kivétel (26), első helyt a felségsértés, felségárulás cikkelye. Ha például ő, Seskovszkij – feltéve, de meg nem engedve! – hirtelen megbolondulna, és többek füle hallatára nyilvánítaná abbeli meggyőződését, hogy Katalin lényegében szélhámosnő, akkor két szempillantáson belül az Erődbe vinnék. Pedig mi a tényállás? A kis német hercegnőt dinasztikus okból, alig tizenöt évesen férjhez adják az ütődött orosz nagyherceghez, aki szintén német. Utálják egymást, el nem hált házasságuk csupán formális, külön is élnek. És amikor férjürából cár lesz, pár hónap

múltán Katalin a gárdával elteteti az útból. Lóháton, gárdaalezredesi egyenruhába bújva kikiáltatja magát cárnőnek, az egyház fejének és minden oroszok édesanyjának. 33 éves. A cárt, a lemondását tartalmazó cetli aláírását követően, az egyik baráti Orlov fivér – Vaszilij – megfojtja. Mindezt a hölgy finanszírozza, minthogy pénze még nincs, egy angol magánbank százezer rubeles hiteléből. Tehát: név és vallásváltás, nemzet, nyelv- és világnézetváltás, republikánusból impériumistává – egy kaméleonnak is sok lenne. Egy azonban bizonyos: nőben ilyen nagyeszűt a világ még nem pipált.

Az a Seskovszkij, aki egyszer hangot adott ennek a meggyőződésének, az Erődben várhatná az ítéletét. Nincs kizárva, hogy kegyelmet kapna, és megúszná egy száműzetéssel a természeti szépségekben gazdag Kamcsatkán. (Többéves hűségese szolgálat meg hogy bolond szegény.) Azonban: hogy a felségsértéssel kapcsolatban megszegte a feljelentési kötelességet, azért nincs, nem lehet más, csak fejesztés. Igen. A törvények szelleme.

Seskovszkij figyelmét semmi nem kerüli el. Észreveszi, hogy Katalin, miközben cseveg a hallgatóságával, ráemeli a lornyonját arra a gárdahadnagra, akinek arca kiemelkedik a széksorokban ülők között. Alig észrevehető bólintás Daskova grófnő felé. A hadnagy továbbra se gyanít semmit, miközben sorsa már a női karmok között.

A Titkos Iroda feje tudja, hogy a Katalin budoárja alatti lakosztály – amely a mindenkori élettársat illeti – egy hónapja üres. Élettársat kell érteni, mert a cárnő nem egyszerűen szeretőt tart, mert vallja, hogy férfi nélkül a ház nem otthon. Ő több okból férjhez már nem mehet, így még élete virágában megválaszthatja, hogy kivel él együtt. Az pedig legyen fiatal, erőteljes, művelt és szellemes. Minthogy ilyen nincs minden bokorban, a kiválasztásban segíti két udvarhölgy és az örök barát, Patyomkin gróf, pardon, már herceg. Amikor a viszony kezd fakulni, megválnak egymástól békében. Az illető már mint rangos és vagyonos ember, tovább is őt szolgálja, a hadseregben vagy a kormányzás valamely posztján. Seskovszkij pontosan tudja ennek a háztartásnak a költségeit.

Szemléli ezt a különös seregletet, melyet Katalin hívott össze, nem tudni, mi okból, mi célból, talán csak női szeszélyből. Volt egyszer egy Heliogabalus nevű római császár, egy hülye kis Néró-epigon, tizenöt éves, egyszer pontosan tízezer egeret akart látni a Forumon, ahogy széteresztik őket. Még jó, hogy ezek itt nincsenek annyian. És hogy néz ki ez a heterogén társaság, a nagyhírű nevek birtokosai, a gondolat jelenkori hősei? Rendes, de mégis valahogy szedett-vedett ruhákban, mintha más korból szalajtották volna őket. Öregecskék is. Lehet, hogy csak azért jöttek, mert tudták, innen senki nem megy el üres kézzel? Az holtbiztos, otthon egynek sincs száz pár cipője, kastélya, ménese, pálmaháza, állatkertje, cigányzenekara. Orosz földön bezzeg nem egy van ilyen, és nem kettő. Sokféle tulajdonuk mellé már saját nevük is adódott: az Üresek.

No de! Két nagykövet is beszemtelenkedett ide a szimpóziumba, a svéd meg az angol, pizok kémeik, mindjárt beüzenek nekik, hogy ég a házuk.

*

A tudóstársaság tagjainak nem kell előadásokat tartaniuk, kisebb csoportokra oszlanak, nem igazán tudnak vegyülni, fizikus a fizikushoz húz, csillagász a csillagászhoz s így tovább. Gesztikuláció a vérmérséklet szerint. Közös téma a lóverseny és a sakk.

Vikinszkij ülve marad, neki nincs hova beállni, ő csak egy nagyobbra nőtt ólomkatona. Beszédfoszlányokat hall innen, onnan. Katalin Diderot-val folytatja levélben régóta tartó polémiáját: oktatás, közoktatás, népoktatás, hajtogatja az enciklopédista. Katalin válasza: Ön nagyszerű elmefenomén, mennyi mindent tanultam az írásaiból, nem tudnám elsorolni. Csakhogy ön papírra ír egy fűtött szobában, míg a szegény cárnő az emberek bőrére, és az nem picit különbség. Jobbágyügyben én másként látom a kérdést. Saját kútfőmből merítve előálltam egy megoldással: minden birtokcserekor, adásvételkor a földbirtokhoz tartozó jobbágylelkek felszabadulnak, tehát nem mennének át az új tulajdonoshoz, ahogy ön mondja, rabszolgaként. Számításom szerint körülbelül száz év alatt ez a nyomasztó kérdés békésen megoldódna. A nemesség akkorát üvöltött, hogy a trón is beleremegett. Hogy nem! És nem! Márpedig ez az állam a nemességre van építve, amely hozza az adóbevételt, tudjuk honnan. A felét megtartja, abból dőzsöl. A trón pedig nem remeghet meg, hisz Montesquieu-től tudjuk, a nagy birodalmat kizárólag abszolút uralommal lehet egyben tartani, ha a parancsok és hírvivések oda, vissza kellően gyorsak. Monsieur M.-nek üzenem, hogy itt csak a két főváros közötti arasznyi út kettő hét. Jó lovakkal.

Én is tudom, Madame, tapasztaltam. Ez bizony a nagyság átka. Továbbra sem értem, mi a dicsőség abban, hogy két gondolat között öt vagy tízezer mérföld a távolság. A nagy terület véd az ellenségtől, ám nehéz megtartani. Ez egy adottság, részben örökség. Még az oktatásról annyit, hogy igenis próbálkozom vele, vannak már számos iskolák. És oktatócélból oltattam be magam himlő ellen, szinte nyilvánosan, amikor ezt még szent borzalommal nézték, s én jobban reszkettem, mint bárki más halandó. A kérdéskörnek ez csak az egyik fele, a másik a tulajdon. Hogyan virágozzék fel a mező, ha a jobbágnak semmije sincs? Ezt ő maga is tudja, először felháborodik és felháborodásában – elfogadja! Mert az a föld a munkája után őt is eteti, lehetetlen, hogy nem az övé is. Innen az orosz fatalizmus. Aztán... jó az Isten, jót ád, fölöttünk a cár, akinek tenger pénze van, még ha csak papír is az. Nyomtathatnám falevélre is, mondhatnám rá, hogy száz rubel, és azt is elfogadják. Mert a pénz lényege nem az arany, hanem a bizalom, és az én vagyok. Érti ezt ön? Érteni vélem. Ezért irigylik az európai uralkodók, akiknek sosincs elég pénzük, ezért mind a zsidó bankároktól függenek. Irigyelnek, persze a rizikót nem irigylik. Fenevadakkal megy ez a kártyajáték, és ha kell... Nemrég ütöttük le az őrzőgő rablóvezér Puga-csov fejét.

- Ez most fejedelmi többes?

- Ez most az.

*

Leonhard Euler kissé már házigazdának érezvén magát, egyik csoporttól a másikhöz jár, mígnem megáll Diderot előtt, s egy kéttenyényi palatáblát a szeme elé tartva felszólítja: Monsieur! A táblán krétával a képlet: $(a+b^n)n=x$. Tehát Isten létezik. Erre mit felel, monsieur?

A megrögzött ateista csak néz, hallgat, nem derül ki, hogy felfogta, vagy sem, hogy ez bosszantás vagy tréfa, netán rejtélyes hitvallás, de nagyon sápadt, majd hirtelen elpirul. Nem sokkal később engedélyt kér a cárnőtől, hogy távozhasson. Másnap vagy harmadnap visszaindul Franciaországba. Pár sort hagy az asztalán. Köszön mindent, különösen megköszöni, hogy rigai nyomdáját a cárnő felajánlotta az Enciklopédia még hátralevő köteteinek kinyomtatására. Azok a könyvek fényes távlatot nyitnak az ember felszabadításának, a tudományos felvilágosodás erejével. Bár a matézis nem a fő erőssége, s bár meghajol Euler géniusza előtt, a következtetését nem tudja elfogadni. Egy hívő lélek és egy anyagelvű áll szemben. Ő maga nem tud többet, mint az enciklopédiája, és ez restellnivalóan kevés. Népcsoportok évezredek óta vagdalják darabokra egymást és az állataikat, mégis csak mostanában tudtuk meg egy anglus doktortól, van olyan, hogy vérkeringés. Hogy egyáltalán van, és az milyen. A tudatlanság észveszejtő, ilyenkor hatalmasan átéljük korunk negatívumát. Euler egyetlenével szemben áll a teremtdött világban kialakult élet képlete: a piramis mint szimbóluma a mindenkori hatalomnak, csúcsán az erősebb kutya ábrája. Az Ember számára ez megalázó, ez szégyen. Ha azonban a szégyen a helytelen cselekedeteink miatt keletkező, arcpirító érzés nem valami tanult sajátság, amely bármikor levethető, hanem elsődleges ösztönös érzet, akkor nagy érték, jószerivel az egyetlen konkrét alapja minden moralitásnak.

A szégyentelen ember amorális. Itt szükséges megemlíteni egy nevet, egy kortárs író nevét, aki mostanában kezd botrányosan elhíresülni: Donatien François de Sade. A neve már fogalom: sadizmus. Szerinte az ember végletesen szabad, tetteit kizárólag egyéni ösztönkiélési hajlamai szabják meg, bármily alantasok, mi több, aljasak is azok. A nagy zoológus Buffon maximája szerint az állatokhoz menni – hazamenni. Írónk odament és hazatalált az ember-szabású bonobóknál. És ott ragadt. Félő, hogy ez a gátlástalan literátor, az élvezetvallás apostola válik egy majdani kor hangadójává.

Az enciklopédista így zárja sorait: nem kívánom befolyásolni az érett irodalmi ízlését, s remélve, hogy nem sérti közismert szemérmességét, de kíváncsi volnék a legautentikusabb női gondolkodó véleményére de Sade márki *Filozófia a budoárban* című könyvéről, melyet hazatérve elküldenék az ön követségi postájával.

D. Diderot
(késes, köszörűs)

*

A vacsora ünnepélyes. Vikinszkij nem képes felismerni a tálakon szereplő fogások minéműségét, de értékeli a szakácművészek abbeli igyekezetét, hogy

semmi se látsszék annak, ami. Különben sem bír még enni, bár jó pár óra eltelt a konyhai jóllakás óta, a hasa még feszül, nyilván túlette magát. Meglazítja a derékszíját. Az illendőség kedvéért kiválaszt két galambcombót, elpiszmoz velük. Az óriás húsos tálak felől melegen áradó illatfelhőbe rejtve, mélyen rejtve megérzi azt a szagot, amely az irtás elhagyása óta kíséri. Inkább iszik a magyarországi Tokajer borból, amit egy jókora üveghordóból kell csapolni, saját kézzel. Ez kissé jobb kedvre hangolja. Iszik még. Ez a bor nem véletlenül a borok királya, melynek „már híretől is messzire fut a halál”.

*

Átmennek a színházterembe, amely nem nagy, de épp elérik benne. Katalin eredetileg egyik saját szatírját tervezte bemutatni, a Majom Marcit, melyben Szerző a szabadkőművesek rítusait figurázza ki, de jobb ötlete támadván, megváltoztatta a programot. Egy korábbi udvari kancellárjának, Nariskin grófnak volt, van egy egészen különleges képessége, az, hogy percekig, akár fertályóraig tud rögtönözni, előadni bármiről. A cárnő tanácsolta neki, lehetne akár hivatásos előadó. Nariskin akkor megsértődött, ő nem csepűragó, ő csak méltó baráti társaságban, ősi orosz család... Most azonban látja, hogy a cárnő személyes sikeréről, presztízseről van szó, kötelnek áll.

És fellép.

Mint a tudóstársaság egy résztvevője az Akadémián. Kezdi az arannyal, az arany fajlagos súlyának meghatározásával, annak műveletével, összehasonlítva a kutyaszőrrel, amely kísérletet ő, Szőr Ájszek Nyúton kollégájával hajtott végre, Szőr Ájszek cambridge-i laboratóriumában. (Szűrös tekintettel, tiszteletet parancsolva néz a hallgatóságára, meg-megsimítva a szakállát.) Szőr Ájszeknek még nehézségei vannak a nyelvvel, nehéz is utánozni: kutya van bunda, kutya nem fáz, kutya kiképezve tél. Kérdés, fülszőr vagy farokszőr, nem egyforma súlyban, de sebesség egyforma, vagyis egyenérték, vagyis együgyű... Fizika minden, minden fizika, érti, miszter? Nariskin ekkor két ujjal befogja az orrát az angol hangzás kedvéért, így énekli az Albion rózsája pár taktusát, hosszan kitartva. Utána kettőt vakkant. (Derültség, főleg a fizikusok körében.)

A váltásban következnek a jogtudorok. Valami Farkas nevű vérbíró megvádolja Bárány növényevőt, összeesküvés, kémkedés, hazaárulás és orrtúrás halmozati bűncselekményével. Innen aztán csak idézni kell a törvénycikkelyt, melynek a körmönfont, precíziós megfogalmazása önmagában is kész karikatúra. Csak az érthetlenségig gyorsan kell elhadarni. Ettől már harsog a terem. A csillagászok se maradnak ki. Nariskin a Nagymedvét befogja a Göncöl-szekérbe, amelyben maga II. Katalin cárnő trónol és harisnyát köt, úgy, hogy – mutatja – kötőtű helyett a lornyonja nyelvvel motollázik függén, mint a mokus, ekkor a kollektív hahota elszabadul. A két kövér csillagász, akik világnézetileg gyűlölik egymást – az egyik asztrológus, a másik asztronómus –, összeborulva, hájat rázkódtatva csavarintják egymás fülét. Végül mindenki tapsol, hálásan püfölik Nariskin vállát. Ő az egésznet médiumként adta elő, mintha ez vele is

csak úgy történne, maga is csodálkozik, nem is érti... A cárnő is kacag, kissé félrefordulva, hogy ne látsszék hiányos fogsora. Dramaturgiája bevált. Persze ehhez ez a Nariskin és ez a közönség kellett.

Vikinszkij, minthogy nem számítható ehhez a közönséghez, de az ég feletti dolgok két csillagakadémikusának groteszk látványán ő is kénytelen elmosolyodni.

*

A bálterem.

W. A. Mozart zongoravirtuózként kapott meghívást, amit el is fogadott örömmel, de utazását a bécsi orosz követség egy csinovnyikjának vétkes hanyagsága meghiúsította. A kiváló akusztikájú termet megtölti Rameau hangulatos szalonzeneje, majd a tánczene, francia négyes, menüett, polka, sőt lendler. A cárnő bár szeret, most nem táncol. Fejfájós. Daskova grófnő táncba hívja a hadnagyot, csak hogy megsúgja neki, a mulatság után várja őt öfelsége előcsarnokában. Ne ijedjen meg, csak valami kitüntetés hírlík. Vikinszkij kadétkorában járt tánc- és illemtanra, de az elég rég volt. Kissé mereven, iskolásan sasszézik a tükörfényes parketten. Amikor aztán megbotlik saját lábbelijének kibomlott fűzőjében, óvatosan lavíroz a fal felé a zeneszám végéig. Fejbiccentéssel leköszön, s háttal egy csavart márványoszlopnak támaszkodva féltérdre ereszkedik, hogy a vékony bőrszíjat megkösse.

Tánc most nincs, az elcsendesült teremben csak egy négy-öt éves forma kislány röpköd ide-oda, mint a pille. Pille, szabályszerű balerinakosztümben. Az egyik udvarhölgy kislánya ő, egyszer csak rászáll Vikinszkijre, ott nyulákol a nadrága szára felé, mert azon lát valamit. Egy tűzpiros lepkét vett észre a férfi nadrágjának külső oldalán, azt akarja elcsípni. Nem tudja még, hogy az nem eleven pillangó, hanem egy hímezett dísz, mellékesen az Adlerovics vilnai szabóság védjegye, melyet csak ilyen méregdrága vikunyaposztó nadrágokra applikálnak újabban. Amikor a kis balerina mezítlen karjával nyulákol a lepkéért, villanásnyira egy szerkezetben látható két különböző testrészt; az indázó kis kar lefegyverző gyengesége, kontrasztban a férfi combizmának brutális erejű kötegeivel, melyek átütnek a szöveten.

Elhangzik a dörrenés.

Nincs kétség, ez egy erőteljes farhang.

Itt. Most. Ebben az akusztikában.

Maga az esemény ebben a természettudományos környezetben nem okozna akkora konsternációt, szörnyülködést: gerincesek, emlősök szervezeti működésének egy mellékjelensége, mondaná a zoológus; a termodinamika II. törvénye, mormogná a fizika moszkvai professzora – elsőéves anyag a fakultáson...

Ám Daskova grófnő a mindent felülíró etikett nevében hangosan kimondja az ítéletet: A lovag úr nincs többé.

A kis pille balerina messzire röppent, vissza a mamához. Vikinszkij lassan kezd felegyenesedni, mélyen eltűnődő, befelé figyelő arccal egy pontra néz.

Ahol lefut saját utóélete, ahogyan földi léte átlényegül egyetlen kaszárnyai legendává, mely az ő fekete lovas kísérteteként száll sivár garnizonokból helyőrségi kantinokon át, hómezők lövészárkaiba, s nyomában bizton felnyerít a kárörvendő röhej; a Dörgedelmes Viking!

*

Ó, ég feletti világ, mindenség szelleme nyilvánítsd rejtett képességeidet, sugározz fényeddel, világítsd meg az emberi elmét...

...Ez az imaszerűség valahonnan kívülről szűrődik be. Csak nem egy szent ikon szólt le a mennyezetről? Akárki, hogy meri megzavarni a történet rendes menetét! Talán bocsánat.

*

Leszerelés, mondaná Platon Vikinszkij 24 éves gárdahadnagy. Semmit se mond. Szolgálati pisztolyának csöve a halántékán, ujjnyira a forradás alatt, mintha tisztelegne. Ez a dörrenés itt, a kiváló akusztikájú bálteremben hangzik el, de a fegyver rugója, amely időzíti az ütőszeg pillanatát, az nem itt feszült meg. Hanem korábban és távol innen, a szégyen valóságos helyszínén:

Varsóban.

Prágában.

Budapesten.¹

1 „Mi bezzeg nem úgy, mint az a cári tiszt a bálban...” (N. Sz. Hruscsov)

Both Balázs

A Bak jegyében

Ne faggass csillagképeket
a kobaltkék levegőben –
tizenkét állatövi jegy
sem fog vallani felőlem.
De szólnak rólam, ha hallod,
Schubert dalai, Rilke egy verse,
anyám mosolya a márciusi
napfénybe rejtve.
Ha megmintáznád az arcom,
ki tíz éve lettem árva –
ne nézz a tájfun szemével.
Ne szólíts kiáltva.

Monológ egy kőfal előtt

Vadrózsa! Csupa láng vagy – szárad,
szirmod lobogva kitör a rácson.
Szépséged előtt sokan megállnak,
de én tüskéid is megcsodálom.
Fejed reggeli fénybe mártva,
a kristálykék nyári égbolt tiéd –
üzenet léted, mint a kőtábla:
Isten ajkáról küldött ígék.
Kívül az időn, fénylik a csend.
Zöld és tűzvörös tengerre látok.
Mondd, rózsá, letörhet jövőt, jelent
a kőfal, vasrács, drótakadályok?

BOTH BALÁZS (1976) költő, író. Sopronban él. Utóbbi kötete: *Üres ég alatt* (2022).

Aszkéta

Jelenlétedben melegszen –
gyík, a napfényes kövön.
Zsoltárt énekel helyettem
szívem falán az öröm.

Ha elvonulsz, a csend süket.
Árnyakat úz az ima.
Felmutatnak az örület
hósapkás csúcsaira.

Villon utolsó imája

Zsoltárok, imák, könyörgések –
mit mondhatnék neked?
Jelenléted híján a lélek
nem kap lélegzetet.

Útszélre vetett macskakölyök
az éjben éhesen nyávog –
felettem szénsötét ég dörög,
és villámlik a hiányod.

Római nő dala

Ha akarod, a szikrázó penge.
Körvonal, sejtés, névtelen titok –
lobbanthatsz zöld tűzfényt a szemembe:
ablakot nyári erdőkre nyitok.

Minden rajtad áll: hó szakad éjjel,
jégcsap az ágon, ködszürke madár...
Ha vársz rám, epret érlelő fénnel,
térdre roskad előtted a halál...

Légy civil!

„Nem idomultam
Nem azonosultam
Ahova nem hívtak
Oda nem tolakodtam”
(Nagy Gáspár)

Madách Imre *Az ember tragédiájának* falanszter jelenetében hangzik el: „most már egész föld e széles haza”. Minden ember egyenlő, és számmá válik, írta Madách több mint száz éve. Mi történik ma? Nem élünk már benne a falanszterben? Az emberségünk egyediségét a civil lét hordozhatja magában. A civilség a rendszerváltás néhány évében – 1988–92 között – esélyt kapott arra, hogy megértesse magát a társadalomban. Az esély elszállt, és a mai napig nincs kibeszélve a civilség. Ami ma itt történik az sumákolás, félrebeszélés a demokráciának a köntösében.

Mi a civil? Fizetett alkalmazottakkal dolgozó szervezet civil például? Állami támogatással (és csak azzal) működő szervezetek civilek? A civileknek van munkaidejük? A civileknek van munkaidő-beosztásuk? Ki a civil? Lehet a civileket bármire kényszeríteni akarataik ellenére? Mitől független a civil? Lehet megvásárolni a civileket, és cserébe ők azt szolgáltatnak, amit kérnek tőlük?

Projektekben élünk. A kulturális szférában kiváló emberek mentek tönkre a projektekben, akiket ismertem, és ma is ismerem olyanokat, akikben látom, hogy felemészti kiváló emberségüket és szakmaiságukat a projekt. Mielőtt valaki azt mondaná, hogy projektellenes vagyok, leszögezem, hogy nem. Csak rossz irányba mennek a trendek. Kiváló projektek vannak, és mégis rossz dolgok történnek. A projektekben egyre inkább csak könnyen szereshető pénzt látnak, és nem egy cél elérésére irányuló eszközt. Tudnunk kell nemet mondani a számtalan kínáló lehetőségre, ha az a veszély, hogy a pénz oltárán értékek áldozódnak fel. Ha a projektben dolgozó legkisebb láncszem nem érzi, hogy minden cselekedete a nagy egésznek is része, és ahhoz kell ő is, akkor baj van. Civil mentalitás nélkül ez nem megy, önmagában a szakmai profizmus kevés egy közösségi projektben.

„...mindazt, amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlenség és egyúttal súlyos bűn, a társadalom helyes

GERGYE REZSŐ (1957) népművelő, a Nagy Gáspár Alapítvány Kuratóriumi tagja, a Vasvári Játékszín rendezője.

rendjének felforgatása, mivel minden társadalmi tevékenység lényegénél és benne rejlő erejénél fogva segíteni – szubszidiálni – köteles a társadalmi egész egyes részeit, ellenben soha nem szabad bomlasztania vagy bekebeleznie azokat” – mondta XI. Pius 1931-ben. „Oly kormányzat (önkormányzat, faluvezetés, közösségi ember) kellene, melyet a közvélemény szóhoz juttatásában nem is annyira a szabadság biztosítása, mint inkább egy bizonyos csendes és figyelő légkör jellemezne, amiben még a gyöngye és ügyetlen kiáltás is hallhatóvá válna... S intézményeiben olyan emberek jutnának szerephez, akik vágnak arra, hogy meghallják és meg is értsék e kiáltásokat” – írta Simon Weil (Pilinszky János fordítása). Ma már nem elég, hogy azt szajkózzuk, hogy a világhálóval meg van mindenki számára a nyilvánosság lehetősége. Az elmúlt emberöltőnyi idő padlóra küldte a magyar társadalom amúgy sem pozitív kezdeményező-készségét, és már nem elég teret adni, immár – Simon Weillel szólva – „a gyöngye és ügyetlen kiáltás” felfedezése szükséges a közélet képviselői részéről.

Pozitív diszkrimináció szükséges az elesettebb emberek iránt, olyan mély látásmóddal és beleérző képességgel a bármely szinten hatalommal bírók részéről, amely észreveszi a félénken megszólalni akaró emberben a kételkedést, és bátorítja, hogy kérdezzen, szólaljon meg, és bírálja a hatalmat. Képes erre a hatalom? Évezredek óta voltak a sámánok, varázslók, tűz körül táncoló emberek, barlang falára rajzolók, művészek, falusi tanítók, népművelők, közösségi emberek, és a jövőben is kellene ilyenek, hacsak a projektek be nem darálnak bennünket, és a madáchi falanszterben számok leszünk, ahol mindenki egyformává válik, és ugyanolyan szendvicset eszik az uráli bányában és a brazil őserdőben egyaránt. Hogy ne ilyen, hanem emberibb legyen a világ, és legyen esélyünk közösségben élni – rajtunk múlik. A világ minden szférában és az élet minden területén a száraz racionalitás irányába tereli a hétköznapiakat. De az ember több mint szám! Misztikum és szenvedély is az ember. Legyünk racionálisak, de a szenvedély maradjon meg bennünk az élet egésze iránt! Vannak dolgok, amelyek megszámlálhatók, de nem számítanak, és vannak dolgok, amelyek nem számlálhatók meg, de számítanak. Az a dolgunk, hogy azt tegyük, ami számít! Civilként szenvedélyes racionalitással. Illyés Gyula sarkcsillagragyogású *Bartók* című versét mondjuk el másoknak is. „»Hangzavart«! Azt! Ha nekik az, / ami nekünk vigasz, / hogy van, van lelke még / a »nép«-nek, él a »nép« / s hangot ad!”

Századunk harmadik évtizedétől a közvéleményben (a népben?, nemzetben?) nagyon erőteljesen a szürke, semmitmondó, kockázatmentes megnyilvánulások kaptak teret. Ne legyen véleményed! Ne legyen arcod! Ez a cél. Régi, több ezer évvel ezelőtti ősi törvényeink arra kötelezték elődeinket, hogy mindenkinek részt kell vennie a közügyekben. Ma minden az ellenkezőjére ösztökél minket. Amennyiben pedig valóban szeretnél beleszólni a dolgokba, akkor megmondják, hogy mit kell mondanod. Tömegember legyél! Szajkózd azt, amit várnak tőled. A társadalom minden szintjén azon egyének és csoportok előtt van korlátlan érvényesülési lehetőség, akik folyamatosan színt váltanak, és

odadörgölöznek a mindenkori „Nagy Fazékokat Birtoklókhoz”. Így van ez több ezer éve, nincs ebben semmi különös. Hamvas Béla ezt egyenesebben fogalmazza meg: „A demokrácia azt jelenti, hogy minél több pénze van valakinek, annál szemtelenebb.” A kilencvenes évek elején azt hittük, hogy ezen sikerül változtatni. Higgyük ma is ezt! Tegyük is érte! Most is ezért írom e sorokat, annak ellenére, hogy osztom a következő sorokat Papp Endre közelmúltban megjelent könyvéből, az *Egy mizantróp aggályai*ból: „Ha a műveltség, a saját múlt ismeretének tekintélye elveszett, ha módosult a normatíva a közösségi összetartozás felfogásában. A tudás, az erkölcs és ízlés respektusának elvesztése végzetes esetben a kulturális nemzettudat eltűnésével járhat. Szembesülni kell az emberi méltóság és nagyság sérülésével, s már-már lehetetlenségével. A tömegelv relativitása rövid időre bármit értékke emelhet, ezáltal kiüresíti a minőség értelmét. Ha nincsenek felemelő példák, ha minden viselkedési minta a tömeg önzéséhez van kalibrálva, akkor bekövetkezik az erkölcsi nihilizmus állapota. Az emberekben él még a moralitás emlékezete, ám a hasznosság szempontja mindezt felülírja. A lelkifurdalás legyőzhető.” A ma embere mindenkéltől és fokozódó tempóban helyezi előtérbe az ÉN-t. El sem tudja képzelni, hogy az ne nagybetűvel legyen írva. ÉN-ÉN-én (juj, kis betű lett) – ÉN... Dolgozhat munkahelyen, vállalt közösségben vagy családban a szóhasználata beszűkül az ÉN-re és feleli a mi meghatározást. Minden pozitív információ közlése esetében az ÉN a közösségi eredményeket úgy adja tovább, hogy az az ÖVÉ. ÉN ezt megoldottam! ÉN el tudtam intézni! ÉN megcsináltam! ÉN-ÉN... Miközben egy közösségben (bocsánat nem közösség, csak csoport, ha ezt eltűri a tagjának) együtt készítik, teszik a dolgokat. A metakommunikáció és a szavak (telefon, email, egyéb) az EGÓ-t hangsúlyozzák. Véleményem szerint látható az út vége. Az egyének belezuhannak az ÉN-ek fortyogó katlanába. Mindenki egyedül lesz nagyon sikeres, kitűnő, első osztályú. Mire megy vele? Örülni a másik ÉN nem fog, mert az a maga ÉN-jét építi, tehát a közösségben is a másik öröme helyett csak az irigység vastagszik. Mikor több ember együtt (család, baráti társaság, egyesület, csoport, sportolók, bélyeggyűjtők, felmérést készítő, ifjúságsegítő, időseket segítő, cigánymentorok, képzők, tutorok..., tovább és tovább...) alkot (dolgozik, agyal, tervez, készít, csinál..., és tovább...) valamit, akkor ott én elképzelhetetlennek tartom, hogy akkorát hibázzon valaki, hogy azt mondja a jól végzett dologra (bármilyen részére): ÉN, és nem azt, hogy mi. Naponta elkövetjük és egyre gyorsuló tempóban, egyre többször ezt a hibát. Olyan gyakran, hogy már nem is érzékeljük a több mint hibát. A vérünk ké válik. Eltűnik a mi. Amikor az országom vezetőjét szidják Európában, akkor nem őt szidják egyenként, hanem minket. Amikor a város vezetőit és képviselőit a városon kívüliek szidnak, az elsősorban nekünk szól. Nekem az fáj. Természetesen alapban arról beszélek, hogy szemtől szemben vagyunk. Amikor a focicsapat kapusát szidják a gól miatt, az az egész csapatnak szól. És ha egyértelműen hibás is volt a kapus (beszedte a potyát), akkor is a többi csapattag teljes szívvel részesülni akarjon a kudarcból. A siker és az öröm nem lesz kisebb, ha minél többen részesülnek

abban, de a rosszból, a kudarcból való részt vállalással segítem az egyént, aki engem fog holnap segíteni. Mert az ÉN-ek végösszege a MI. A közösség elsőbbsége nem kell, hogy elnyomja az egyént. (Persze hogy volt erre sok példa a világtörténelemben, ma is van.) A közösség maximálisan engedi az egyén szellemi, lelki, kreatív kibontakozását, sőt még segíti is ebben, de nem nyomulhat a közösség vállán az ÉN a felhőkarcolókra. Azt látom magam körül kisebb és nagyobb körben, hogy embereknek lételeme és elsődleges célja a nyomulás. Legázolva minden értéket, semmibe véve a megbeszélte és közösen elfogadott írott vagy íratlan normákat a saját érvényesülése a legfontosabb. Álljunk meg! Másszunk fel a fára vagy a templomtoronyba, és a földön hagyott ÉN-re – ami a miénk –, nézzünk le abból a távolságból, hogy lássuk a nyüzsgő százalmas magunkat. Aki félrelöki a tegnapi és mai barátot, aki rátapos a gyengébbre, és behódol az erősnek. Ne legyen így! Nem igaz, hogy csak a gazdag tudja bántani a szegényt, és fordítva nem. Nem igaz, hogy csak az edző és a rendező a zsarnok, lehet ez fordítva is. Nem igaz, hogy csak vezető bántja a beosztottat, és fordítva nem. Nem posztok és társadalmi hierarchia által meghatározott az, hogy ki nyomul, és ki nem. Nem gondoltam konkrétan senkire, de ha valaki ráismer magára (ne másra ismerjen rá, akkor inkább feledje ezt az egészet), akkor jó úton van az ÉN és a mi között, hogy ne csak ego maradjon. Legyünk MI!

Amikor 1989 karácsonyán a különféle intézmények és magánszemélyek és embrió-pártalakulatok euforikusan együtt álltak ki a romániai események mellett, együtt dobbant a városok, az ország, Európa, benne a Kárpát-medence szíve – szép pillanat volt. Köszönet érte a Mindenhatónak! Aztán a pillanat elmúlt, és a hatalom új birtokosai egyből letagadták azok segítségét, akik oda-juttatták őket. Tanulság: munkád, becsületed, tisztességed, emberséged a mindenkorai hatalom birtokosához való elkötelezettséged tükrében vehető figyelembe. Nem úgy történik a gyakorlatban, ahogy azt Sánta Ferenc nagyon helyesen megfogalmazza: „Tehát a demokráciával élő közösség mindenekelőtt arra törekszik, hogy tisztességes és munkájához értő embert válasszon meg, és minden más szempont csak ezután következik.” Munkádat mindenekelőtt a vazallusi elkötelezettséged szempontjából értékelik. Simulj bele a Nagy Semmitmondó és Semmittevő Átlagba, akkor lehet esélyed, egyébként elsodornak és lekaszálnak.

Arisztotelész írja Hérodotosz nyomán: „Periandrosz a hozzá küldött követnek kért tanács ügyében semmit sem szólt, hanem a kimagasló kalászfeketet leverdesve a vetés szintjét kiegyenlítette. Ebből aztán, bár a követ nem értette meg a történetek okát, de mégis megjelentette az eseményt, kitalálta Thraszbulosz, hogy a jelentékeny embereket meg kell semmisíteni”, Hamvas Béla állapította meg: „Abban az általános viselkedésben, hogy a rátermett embert nemcsak mellőzik, hanem üldözik, következetesség is van.” Csoóri Sándor írta: „a demokrácia sok helyen: jóváhagyott rablás”, de azt is hozzátette: „Egy nemzet boldogsága inkább függ az emberek jellemétől, mint a kormányzás formájától.” Akinek arca, gerince van, és saját meggyőződését vállalja, az kényelmetlen

a hatalomnak, így aztán inkább a szürke arcúakat, a kocsonyagondolatúakat, a gumigerincűeket édesgeti magához. Nem jó ez így. Az igazságnak nem jó.

Legyen arcod! Legyen tekinteted! Nézz a másik ember szemébe! Járj egyenesen! Tessék élni a nyilvánosság eszközével az igazság megismeréséhez! Nemcsak ahhoz van jogod, hogy szabadon véleményt formálj, hanem ahhoz is, hogy tudd, az általad választott vezetőid miként végzik a munkájukat, milyen döntéseket hoznak. Az egyénnek joga: „közérdekű adatokat megismerje és terjessze” (Alkotmány, 61. §). Jogod van azt is tudni, ami a nyilvánosság csatornáin nem jelenik meg. Mi hogyan jelenik meg, vagy megjelenik-e minden? Az igazat írják, mondják, teszik, vagy csak a valót? Rákérdezel? Akkor kapsz nyilvánosságot, teret és mások által ajnározást, ha elkötelezettje vagy a nyilvánosságot kézben tartóknak. Amennyiben „csak” ötleted és tenni akarásod van a közösség érdekében, az nem elég. Legyél embere a mindenkori előjárónak, és építsd az imázst, ezt várják tőled. Az igazodási pont nem az örök értékekben, igazságokban (van ilyen ma?), hanem a társadalmi (Caf)RANG szerinti hatalmi státusokban van, azokhoz igazodik a többség. Az az érték a szemében, amit a magasabb státusban és több poszttal bíró „gazda” annak tart. Nem írok példát, mert a Tisztelt Olvasó a saját környezetében ezt megtalálja, ha pedig nem, akkor ott más a helyzet.

„A modern demokrácia: egymással versengő politikai érdekszövetségek közös megegyezése (összeesküvése) avégett, hogy csakis közülük választhassunk dominánst. A szabadoknak nevezett mai »pluralisztikus« társadalmakban a szabadság éppen csak annyit jelent, hogy egyetlen szavazat erejéig tényleg kifejezhetjük opciónkat: melyik hatalmi maffia uralkodjék ezentúl rajtunk. És ezenkívül, persze, még ugrálhatunk is, szájalhatunk is – noha egészen haszталanul. A parlamentáris demokrácia, amíg demokrácia, addig még nem nyílt diktatúra – ez bizonyos. Hanem kivételesen képmutató hatalmi rendszer, amely a maga bonyodalmasan leplezett hierarchiáját »közjónak«, »szabadságnak«, sőt »egyenlőségnek« nevezi el. Pontosan azok uralmát nevezi »népuralomnak«, akik uralkodnak a »népen«! Ne hazudozzanak, ne ködösiítsenek olyan toladóán ezekkel a demokratikus fikciókkal (népfelsséggel, hatalommegosztással, egyenlőséggel, jogállamisággal), tisztelt demokrata jogászok, mert igen sok ember becsapható, de azért mégsem éppen mindenki tökkelütött. És ne büntessenek túlságosan az ingerültségemért, kérem, hiszen láthatják: nem vagyok riválisuk; a józan eszemen kívül soha semmilyen hatalmam nem volt és nem lesz. De azért, ugye, még szájalhatok?! Kimondhatom, amit igaznak vélek? Szabad?” (Székely János).

Legyél civil, így szabad és boldog leszel, még akkor is, ha ennek ára van, hisz valószínűleg szegény maradsz, de ennyit megér a civilség.

Szénási Miklós

Váratlan fordulat

Lehetett volna másképp. Hogy áthajt rajta egy zaklatott Opel vagy Dacia, roncsolt teste a szürke flaszteron marad, és lassan fogyatkozik, napról napra, ahogy széthordja ezer kerék.

Vagy kő veri homlokon. Még hallja, hangosan nevetnek rajta, milyen viccesen tántorog, aztán torkába mar a csend, és szemét többé nem bírja nyitva tartani.

Lehetett volna úgy is, hogy a téli éjszaka magához öleli. Vagy már a kukák környékén sem talál enivalót, és úgy dől ki végül.

Ezerből hány történet folytatódik úgy, hogy otthona lesz, szeretik, van kinek az ébredését figyelni? Kap enni, ismerős utakon sétálnak mindennap.

Pokróc alá fúrja magát, ha arra vágyik, a tányérból neki is jut falat, és a szürke égen mindegy, mekkora felhők gomolyognak, a gazda mindig jön, és vele marad.

Nem ez volt a terv, hogy az lesz, ami végül történt. Hogy altatni fogják, és az a fránya szív, az nem bírja majd.

SZÉNÁSI MIKLÓS (1967) író, költő, lapszerkesztő. Legutóbbi (Heller Zsolttal közösen jegyzett) kötete: *Állítsuk meg az időt* (2021).

Nem mindig tudom

Elindulok, ez most talán nem álom,
de attól még része vagyok. Részeg egészen,
vagy félig. Nem mindig tudom, hogy élek-e.
Nincs idő rá, hogy megbizonyosodjam róla,
két tetszőleges időpont között
színházi jelenetek szereplőjeként
mozgok a díszletvárosban, vagy csak
kísérlet vagyok valakinek a szövegtengerében,
kallódó hajós a leírhatatlan viharban,
ami végül csillapodik, de nem hozza közelebb
a hirtelen csönd sem a földet, ahova
szerettem volna eljutni. Van, hogy már-már
egészen biztosan tudom, lenni vagy nem lenni
nem kérdés, hanem maga a válasz arra,
mit keresek én itt. Aztán mégis odajutok,
kevés a kapaszkodó. A liftben például
csak gombok vannak, számok nélkül.
Nem tudom, most ereszkedünk, vagy
felfelé haladunk éppen. Nem is emlékszem,
hogymint kerültem ide. Vannak emlékeim
arcokról, házakról. Tudok mondatokat
idézni másoktól, ha akarod, elmesélem
milyen ruha volt rajtad egy bizonyos napon,
és hogy milyen fontosnak tűnt akkor
úgy tenni, mintha értenénk ezt az egészet.
A kertben látom, hogy minden változik.
Eső után hirtelen növekedni kezdenek
a fűvek, a bokrok, rajokban szállnak
a mohó rovarok, és az árnyék, mint valami
izgága, ideges fiú, körberohanja a filagóriát.
Ez például kifejezetten valóságosnak hat.
De aztán megint sötét lesz, és mivel
nem akarok eltévedni, lámpát csatlakozok.

Noé-bárkák – zátonyok között

Salföldi beszélgetés Somogyi Győző grafikkussal, festőművésszel

A kilencvenedik életévét betöltő Ilia Mihálynak – tisztelettel, Szegedre

– *Kisgyerekkorodtól a mai napig érezhetted/érezheted a Gondviselés őrangyalos védelmét: Isten a tenyerén hordoz. Milyen mozzanatokat tudnál kiemelni a nyolcvan évnyi életidődből?*

– Egy ismerősöm azt mondta, hogy nekem két őrangyalom is van, mert annyi veszélybe sodortam magam, hogy már rég el kellett volna patkolnom. Ezek elsősorban lovas balesetek, de biciklivel is volt jó pár. Bordáim, csigolyáim eléggé darabokból vannak. Ezeket mind ötven-hatvan év között szedtem össze. Nem voltam aktív sportoló, bár mindig fociztam, kosárlabdáztam, gyalogoltam, futottam, de rendszertelenül, és amikor ötvenéves koromtól elkezdtem intenzíven lovagolni, akkor minden hibát elkövettem. Milliószer leestem, de hát nincs olyan lovas ember, aki egyszer se nyekkent volna le nyeregből a földre. Érdekes, egyik esetet sem éreztem életveszélynek, inkább túl könnyedén fogtam fel – „eb csont beforr” alapon. S volt még egy emlékezetes sérülésem: huszárviadal közben levágták a jobb mutatóujjamat. A levegőben kaptam el, mégis sikerült visszavarnni, és ha görbén is, de ma is használom – pont jó a rajzoláshoz, festéshez.

– *Gyerekkori verekedések, csaták nem voltak?*

– Kétszer betört a fejem elég komolyan, még mindig érzem a helyét. Egyszer a saját öcsém dobott – véletlenül! – fejbe kővel, egyszer meg fejfel nekirohantam egy kőfalnak focizás közben. Verekedni nem verekedtem, gyenge gyerek voltam. Egy skarlátból visszamaradt szívbetegség miatt tornából fel voltam mentve alsó tagozatban; mindig elagyabugyáltak. Szerettem volna én is a nagyokhoz csatlakozni, és csúnya beszéddel, trágársággal próbáltam kitörni. De hát beláttam, hogy ez nem nekem való, és hamar kigyógyultam belőle.

– *Sokszor eszembe jut költő barátunk, Nagy Gáspár verse: „Valaki ír a kezdeddel”. A művész számára ez kegyelmi állapot. Valaki rajzol, fest a kezdeddel?*

– Igen, ez egyértelmű. Akkor kezdtem el szép dolgokat csinálni, amikor a saját fejemet kikapcsoltam, és valamilyen gyermeki félálomszerű állapotban

KAPILLER FERENC (1955) író, szerkesztő. Az 1995 és 2004 között készült hat interjú kötetben: *Megélt aranykor. Salföldi beszélgetések Somogyi Győző festőművésszel* (Vasszilvágy, 2004, Magyar Nyugat Könyvkiadó).

mintegy engedtem futni a papíron a tollat. Ha megterveztem a rajzot, és előjött az én szándékom, akkor mindig elrontottam. Persze az ember nincs mindig ebben a félálomszerű állapotban – lehet, hogy ezt nevezték ihletnek –, amikor valóban rábízom magam egy magasabb erőre; nem is tudom, mit fogok rajzolni. Soha nem tervezem meg a képet. Elindulok, és egyik pont és egyik vonal hozza a másikat.

– *Istenélményként emlékszel-e vissza ilyen kegyelmi állapotokra?*

– Rajzolás közben semmilyen élményem nincs, mert – mondom – félálomszerűen vagyok; háttérzenét hallgatok, gondolataim kalandoznak, de nem ott vannak, amit csinálok. Az elkészült művön mindig meglepődöm. Ugyanígy vagyok az írásaimmal is. Olvasom a régi írásaimat, és csodálkozom, hogy hú, milyen jókat írtam, és milyen buta vagyok most...

Volt erős csodaélményem, de nem művészettel kapcsolatban; régről indulok. Gyerekkoromban borzalmasan féltem a kutyáktól. Az történt, hogy csecsemőkoromban egy óriási nagy dog bedugta a fejét a gyerekkocsiba, és én arra ébredtem, hogy itt a kutya. Évekig sikoltozva kutyával álmodtam, és rémüldöztem. De ez eltartott huszoneves koromig; ha egy tacsó elvakkantotta magát a kerítésen belül, én leestem a bicikliről, és leizzadtam a félelemtől. Amikor aztán mint kezdő pap falura kerültem, ahol látogatni kellett a betegeket, és mindenhol ilyen acsarkodó kutya volt, akkor valahogy Jézushoz kiáltottam, és kértem, hogy ne féljek. Akkor egy pillanat alatt elmúlt ez az ősi félelem; azóta se félek a kutyáktól. Volt néhányszor hasonló pánikszerű félelem rohamom – külvárosokban laktam, sötétben talákoztam gyanús, bűnöző alakokkal; valami alakatlan életműlet lett úrrá rajtam, szinte tapinthatóan éreztem a sátán jelenlétét ezekben a rémületekben –, de amikor ki tudtam mondani Jézus nevét, szertefoszlottak, eltűntek a látomások, és velük együtt a félelem is. S hála Istennek, ezek a sötét pillanatok többé nem jöttek vissza; most már tudom, egy keresztség elég ahhoz, hogy a sátán elmeneküljön.

A teológián megtanultam a Bibliát; a gyermeki hitet a felnőtt tudatos hite váltotta föl: igen, hiszem, hogy Jézus Krisztus a Megváltó, és neki hatalma van a gonosz fölött. Ez döntő mozzanat a vallásosságban: a világ nem gonosz és rosszindulatú, hanem jó – akkor is, ha én az ellenkezőjét tapasztalom, és látszólag a sátán ural és tarol mindent.

Hiszem, hogy a szent szavaknak védelmező-megmentő erejük van, sőt tapasztalom is. A Jahve szót a zsidóknak tilos kimondani, mert az az Isten neve, csak körbeírják, hogy Örökkévaló stb. Ugyanígy az ószövetségben az ábrázolás is tilos volt, mert az bálványimádásnak számított. Jézus Krisztus azonban megszüntette ezt az isteni tilalmat: benne Isten emberré lett, és neki köszönhetően Atyának szólíthatjuk Istent. Ezáltal az ábrázolás tilalma feloldódott, sőt az ábrázolás mintegy kötelezővé vált. – Ugyanez van a szavakkal is, a szavak erejével és mágiájával is. – A szent szavak erejében már csak azért is hiszek, mert pap vagyok, és hiszem azt, hogy az én szavamra a kenyér és a bor Jézus testévé válik – tudva azt, hogy itt én csak közvetítő vagyok, de ilyen mértékű közvetlen

hatással jelen van Isten állandóan és mindenütt. Igen, ezeket a megtapasztalásokat istenélményként éltem meg.

- *Egy régebbi beszélgetésünkben úgy fogalmaztál, hogy az európai művészet alapja a szentmise. Mit jelent ez, és időben hol érhető tetten az európai művészet születése?*

- Az európai művészet a kereszténységben fogant – a korábbi antik görög, római: az más történet. Annyiban ez egy világméretű igazság, hogy minden művészet a vallással, a rítussal függ össze. Tehát már az őseink is azért festett a barlang falára, hogy mennyei erőket elnyerjen a vadászathoz, vagy hogy hálat adjon. Vagy ha egyszerűen csak a teremtett világot szerető csodálattal másolja az ember, az is az imádságnak egy fajtája.

A keresztény liturgia központja a szentmise, amit maga Jézus hagyott ránk, és amiben Ő jelen van hitünk szerint. Ennek a díszítéséből lettek a szent énekek, szent liturgiák, a szentképek, miseruhák, szent mozdulatok. Ez mind a szentmise köré szerveződött. Később látszólag elszakadt tőle, mikor már profán témákat vettek elő a művészek, de az alap gondolat és az alaprendszere az európai művészetnek, hogy mi az, amit szépnek találunk – arányrendszer stb. –, ezek mind visszamennek a teremtés csodálatára és a vallási rítusokra.

- *A néző/hallgató számára mi az a megvalósult minőség, ami alapján azt mondhatjuk, hogy egy művészi alkotás szakrális?*

- A szakrális azonos a széppel. Azt jelenti, hogy az Isten által teremtett világnak a rendjét követi, másolja, utánozza. Érdekes, hogy a világ úgy tűnik fel, hogy ember léptékűre van teremtve. A fáktól, az állatokon keresztül a tájig az embernek kedvező. Ennek az a hitbeli magyarázata, hogy az emberré lett Jézus maga a Teremtő. A középkorban gyakran ábrázolják is Jézust Világmentőnek. Mivel az Atya és Fiú egy, és a Fiú megjelent emberi formában, ezért az egész világ rendje és az ember mérete, mértéke, léptéke között valami összefüggés van. Amikor ez megjelenik a tájban, a természetben, a kölyökkutyában, akkor azt szépnek érezzük. S ha egy alkotás ehhez igazodik, akkor az szép és szakrális. Szűkítve úgy lehetne mondani, hogy ha valami vallásos szertartáshoz kapcsolódik... Szakrális épület a templom, és mondjuk, nem szakrális a vár-torony, de ezt nagyon nehéz elválasztani egy vallásos kultúrán belül. Igazában nem is lehet. – Ezt nemcsak a kereszténységre értem, hanem például a tibeti építészet vagy az iszlám építészet legszebb korszakaiban ez a szakralitás mindenütt jelen van.

A felvilágosodás óta Európa és ezt követően az egész világ ateista civilizációban él. Abban nagyon nehéz szakralist alkotni. Mert a művész tükre az őt körülvevő társadalomnak, és szinte ki kell szakadni a korából annak, aki szakralist akar alkotni: vissza kell helyeznie magát lélekben a vallásos korokba és vallásos terekbe. Aki egy panelházban él autópálya mellett, ahol benzinkút van, és ezt látja, ennek a hangjait hallja állandóan, annak nagyon-nagyon nehéz szakrális művet alkotnia. Aki viszont erdőben él, vagy állatok közt, vagy szőlő-hegyen, annak már sikerülhet.

– *Forgassuk vissza az időt: az ötvenes évek végén vagyunk, alig túl az '56-os forradalom és szabadságharc tündöklő napjain. Néhány osztálytársaddal, barátaiddal „kikiáltottátok” a Tihanyi Királyságot. Hogy történt, s mi volt ez a történelem fölötti vagy történelmen kívüli játék?*

– Utólag lehet mondani, hogy mivel nem voltunk elégedettek az akkori világgal – nemcsak a politikai világgal, hogy kommunizmus volt, de a civilizációs trendekkel sem, tehát a modernitás, a gépek uralma, a beton, a szürkeség, a zajok –, egy másik világot építettünk fel magunknak, amiben mind a mai napig élünk. Ez olyan, mint ahogy Noé megépítette a bárkát, és azon átvészelte a vízözönt. Mi úgy mondtuk, hogy nem kikiáltottuk a királyságot, hanem felismertük, hogy van, és felismertük, hogy melyikünk a király, és onnantól kezdve mind a mai napig úgy szólítjuk egymást, hogy „Felséged, Miniszter Uram, hogy van” stb. Tehát ez a játék ugyanakkor komoly is, mert akik ebben részt vettek, azokat nem nyelte el a modern világ, sem az ördög. Én ezt ajánlom mindenkinek... Sok gyerekek épít magának ilyen világot, de sajnos felnőtt korában kirángatják belőle.

– *Kik voltak benne?*

– A törzstagok: a király és néhány miniszter azonos volt azzal az „Ötök” nevű csoporttal, akiket Szilágyi Ernő zsidó filozófus tanított. Ő volt a mi mesterünk, ő nevezett el minket Ötöknek. Név szerint: Márffy István, Őfelsége I. Állandó Lajos néven; Vanyó László, aki híres teológiai professzor és egyháztudós lett; Gajzágó Sándor festőművész; jómagam és öcsém, Somogyi György, aki itt lakik a hegyen, tőlem egy kilométerre. Voltak aztán hercegek és hercegnők, akik átmenetileg részt vettek a játékban. Érdekességként mondom, hogy például Márfi Gyula, most nyugalmazott veszprémi érsek is benne volt a játékban, és több kispap társunk, mikor a teológiára jártunk. Egy darabig ő – Márfi Gyula – helyettesítette a királyt, Márffy Istvánt (akit I. Állandó Lajosként tiszteltünk); kórházba került egy-két hónapra, s akkor kinevezte I. Ideiglenes Jimmy néven Márfi Gyulát. Persze nem „működött” helyettesként. A király nem működik, csak uralkodik, ahogy a *Kis herceg*ben is: a király nem csinál semmit, hanem a Napnak megparancsolja reggel, hogy keljen fel, este megparancsolja, hogy menjen le.

A királyságról nekünk ilyen eszményi, szakrális elképzelésünk volt, ami mindenben ellenkezett a világ rendjével. Például minden könyv tilos volt, csak külön engedéllyel volt szabad bizonyos könyveket olvasni; a cenzúra így működött a királyságban. Minden könyv tilos, csak amit Őfelsége engedélyezett, az szabad. A törvényeket játékosan kimondtuk, aztán néha tartottuk magunkat hozzá, néha nem. Volt például, hogy adventben és nagyböjtben nem iszunk bort, egyébként meg rengeteget.

Én voltam a hadügyminiszter – vagyok most is, csak már nyugállományban –, és az én papírkatona hadseregem volt a Tihanyi Királyság hadereje, amiket terepasztalon játszottunk, most pedig a salgföldi kopjások csapata, aminek én vagyok a kapitánya. Hagyományos lovas csapat fiatalokból; török idők végvári huszárait alakítják. Ezt szoktam Őfelsége hadseregének nevezni.

– *Hol voltak/vannak a Tihanyi Királyság határai?*

– A Tihanyi-félsziget, az volt a magja, de később aztán meghódítottuk az egész Balaton-felvidéket Keszthelytől Balatonalmádiig. Ellenállás nem volt, önként hódoltak be. Persze nem biztos, hogy az alattvalók tudták, hogy ők a király alattvalói; ellenállást nem tanúsítottak. – Érdekes, hogy a király, Márfy István, meg én is és az öcsém is, tehát az ötből hárman ideköltöztünk, ebbe a birodalomba, és még mindig úgy érezzük, hogy otthon vagyunk benne.

– *A Tihanyi Királyság krónikájában élt-e a forradalom és szabadságharc emléke, a pesti srácok tette? (Ti is pesti srácok voltatok?)*

– Mi átéltük tizennégy évesen a forradalmat, és óriási belső fordulatot okozott – legalábbis bennem. Én kisgyerek koromban imádtam Sztálin elvtársat, még verset is írtam róla; az iskolában és az úttörőben amit mondtak, azt elhittem. Ebből az álomból ez a forradalom – nem szeretem a szót, inkább szabadságharcot mondok – hirtelen kijózanított. Mi magunk egyikőnk sem vett részt tettelesen az eseményekben. Tömeggel tüntetésen ott voltunk, de apánk kezét fogva. Utána az iskolában volt néhány csíny, például levertük a Kádár-címert az osztályban, de szerencsére ezt a tanáraink elsimították. Meg írtunk verseket, amik inkább a kommunista verseknek a karikatúrái voltak. De aztán az egész magyar társadalom mintegy amnéziába esett. A forradalom bukása után azt mondták, hogy amíg mi élünk, itt mindig kommunizmus lesz, együtt kell élni vele, alkalmazkodni kell. Mi ezzel a Tihanyi Királysággal alkalmazkodtunk, és nem élt a forradalom emléke egyáltalán. Én húsz évvel utána egy nyugat-európai emigráns kongresszuson, a huszadik évfordulón hallott előadásokból döbbsentem rá, hogy mit éltünk át, és akkor kezdtem el '56-os grafikákat rajzolni, gyűjteni az eredeti fényképfelvételeket nagy titokban. De fiatal korunkban ez kiesett egyszerűen a fejünkből. Természetesen azt a szót, hogy ellenforradalom, soha nem ejtettük ki a szájunkon; egyikőnk sem volt KISZ-tag, és így tovább. Mi a katolikus vallásban éltünk – a Tihanyi Királyság is szakrális uralom volt –, és Ernő bácsi vitt el minket különböző keresztény templomokba – noha zsidó volt – a liturgia szépsége vagy a prédikációk miatt. Utána mind az öten a teológiára beiratkoztunk 1962-ben, és onnantól kezdve úgy gondolom, hogy az egyház és a Királyság, ez volt a mi otthonunk.

Csak érdekességként mondom még, hogy nekem például a beat-korszak, a Beatles-ek, az egész nyugati modern rock-zene teljesen hiányzik az élményvilágomból. Azokban az években én a gregoriánt tanultam, aztán pedig a középkort és az ókort kutattam mint történész. Ilyen értelemben is kívül éltem a modern világon. Ma sem ismerem azokat a híres énekeseket, akikért az összes kortársam rajongott.

– *Visszaulva még a pesti srácokra: lehet-e hasonlóságot, párhuzamot, kapcsolódást találni a két történet, két csoport között? Tehát '56 és a Tihanyi Királyság, illetve a pesti srácok és az „Ötök” között?*

– Kimutatható tényleges kapcsolat nincs. A királyság nem forradalmi eszme. Úgy látom, hogy '56-ot nem is lehet forradalomnak nevezni – olyan értelemben,

mint a francia jakobinus vagy a bolsevik forradalom, amelyek politikai lázadások voltak, és mind egy-egy kisebbség terrorjában végződött. '56-ban a magyarok az isteni rendet akarták helyreállítani, amit a náciizmus és a kommunizmus meg az egész polgári kapitalizmus kilendített. Tehát a harmadik út, az volt a célja: se kapitalizmus, se kommunizmus, hanem ahhoz a szakrális magyar élethez kell visszatérni, amit Szent István, sőt Árpád magyarjai képviseltek. Ahhoz a normális élethez, amely bizony kizökönt a felvilágosodástól, és ezekben a diktatúrákban csúcsosodott ki, illetve a modern természet- és istenellenes formában.

Ha az '56-os fényképeket megnézzük, akkor ott nem eltorzult arcú, üvöltöző proletárokat látunk, hanem mosolygó fiúkat meg lányokat, akik énekelnek, akik virágot adnak át orosz katonáknak, és akik a gyilkos ávosokat megmentik, és azt mondják, hogy majd a független magyar bíróság dönt. A betört kirakatokban ott maradt az áru, nyitott bőröndökbe gyűjtötték a pénzt – én ezt magam is láttam. Szinte egyfajta szent emelkedettség hatotta át azokat a napokat. Volt talán egy esemény, a Köztársaság téri bosszú, amikor a halott ávosokat fölakasztották a fákra. Azon véletlenül jelen voltam, nem is örültem neki, bár teljesen jogos volt: azoknak szaladt el az indulatuk, akiknek a hozzátartozóit megkínózták.

– *Szülővel voltál ott?*

– Igen, apánk fogta mindkettőnk kezét. Elmentünk harcot nézni. A Köztársaság téri ostromot egy ház sarkáról láttuk. Olyan volt, mint egy focimeccs. Az utcai emberek onnan nézték, és tapsoltak, ha egy jó belövés volt... Ugyanakkor a lábainknál elszenesedett halottak, s jól emlékszem, egy levágott kart léptem át például az utcán. De hát ezt egy gyerek ugyanúgy természetesnek veszi, mint a békés hétköznapiakat.

– *A közönség a sporteseményeken, focimeccseken edződött.*

– A 20. században a magyarság sorsába annyi vereség, megaláztatás és igazságtalanság szorult bele – első világháború, bolsevik terror, Trianon, második világháború, holokauszt, GULÁG –, hogy „az nem lehet, hogy annyi szív hiába...” Meggyőződése volt akkor a magyarságnak, hogy most végre Isten igazságot tesz, és győzni fogunk. Ezt a hitet és bizonyosságot valóban a sportban élték meg az emberek: az '52-es helsinki olimpia tizenhat aranyában, az aranycsapat játékában és egyáltalán a sportolóink hősi küzdelmében. Ott voltam a Népstadionban – azt hiszem, '53-ban volt –, amikor Vlagyimir Kuc, a világhírű szovjet olimpiai bajnok hosszútávfutó tízezerben versenyzett a magyar kis Kovács „Bütyök” nevű futónkkal. Ahogy a hajrában Kovács megelőzte Kucot, száz-ezer ember állva üvöltött, meggyújtották a *Szabad Nép* újságot, és a Himnuszt énekelték. Le tudjuk győzni az oroszokat, ez volt a hangulat. Erre jött a szerencsétlen '54-es világbajnokság elvesztése Puskásékkal, ami után szintén olyan tüntetések voltak Budapesten, mint egy kis forradalom. Azt a hatalom nem nyomta el; a tömegnek újabb sikerélmény volt. És mire tanítottak minket az iskolában? A nép legyőzhetetlen; Dózsa népe, a proletariátus, ha felkel, akkor győz. Ezzel a naiv tudattal mentek a géppuskák elé és a tankok elé '56-ban a magyarok – félelem nélkül. Ez egész más játék, mint a vérgőzös francia forradalom

a nyakazó gépeivel vagy a szovjet forradalom és polgárháború, vagy a mai utcai üvöltözések Amerikától az arab világon át, amelyeket már szerveznek és gerjesztenek.

– *Egyidős vagy Cseh Tamással – lehet, távoli rokonság is van köztetek. Ő a Bakonyban – Bakonybélben –, Tihany és Salföld között, de északabbra, zordabb és vadabb körülmények közt élte törzsfőnökként az indiánok életét – időnként véresen komolyan. (Erdély Miklós kínzó cölöphöz kötözve szenvedett is a táborukban.) Tudtatok-e egymásról a korai időktől?*

– Mikor mi rátaláltunk a Tihanyi Királyságra, akkor még nem voltak indiánok a Bakonyban. A gimnáziumban a harmadik osztályban kezdtük el, ők pedig, úgy tudom, érettségi után. Él ma is az indiános játék, ismerem is a jelenlegi törzsfőnököt.

Tamásnak Kővágóörsön, a szomszéd faluban volt egy parasztháza. Ő a Káli-medence Környezetvédő Társaságnak, a mi itteni egyesületünknek alapító tagja volt. Rendszeresen jöttünk össze, találkoztunk. Amikor mi a huszármozgalmat elkezdtük, akkor Tamás eljött, hogy ő is lóra ül, de aztán megmaradt az indiánság mellett. Náluk nem volt ló – saját lovuk nem volt –, ők erdei indiánok. Egyébként ez az indiánjáték ugyanaz volt, mint nekünk a Tihanyi Királyság. Egy Noé bárkája, egy másik világ, amiben boldogok voltak és kiteljesedtek. (Erdély Miklósnak mindkét fia indián volt, így került a cölöphöz.) Én nem vettem ebben részt; már működött, mikor mi idejöttünk, és én már akkor úgy gondoltam, hogy a magyar múltba kell visszalépni. – De hát magyar és indián két jó barát, és mi is indiánok vagyunk, ha akarom.

– *Jókai a nagy irodalmi példa a sziget-motívummal a „külön-utas” életre. Több személyről, közösségről tudunk az elmúlt száz évből, akik a valóságban éltek ezt az életet: Baktay Ervin, Borvendég Deszkáss Sándor, mások. De hát a kereszténység kétezer évének is van egy ilyes markáns vonulata. Hogy tekinthetünk vissza órájuk mint példákra?*

– A szerzetesség a kereszténység egyik csodája, de mivel más vallásokban is van szerzetesség, ezért azt gondolom, hogy ez ősi emberi természetes reflex a külvilág sátáni megnyilvánulásaira: visszavonulok, és fölépítek egy Istennek tetsző életet kisebb közösségben. Ez a gondolat élteti: a világot nem tudom megváltoztatni, de magamat igen. Ma a zöldek is azt mondják: gondolkozzunk globálisan, de cselekedjünk lokálisan. Én itt helyben fel tudok építeni egy paradicsomot, és ez inkább tetszik Istennek, mint ha én nekiesnék forradalmárként, hogy harcoljak az ördöggel.

– *A magyar pálosokra is gondolhatunk.*

– Igen, éppen most olvasom Gyöngyösi Gergelytől – nem tudom, hányadszor – a pálos rend történetét, csodálatosan megírta. Tihanyi Királyság volt a pálos rend, és a többi is: a ferencesek, bencések, mások. Nagyon jóban vagyunk velük; ha tehetjük, szívesen megyünk hozzájuk Sümegre vagy Bakonybélbe.

Bennem mindig élt remete hajlam, amit soha nem tudtam megvalósítani. Sokkal inkább hiperaktív és közösségi ember vagyok, de a lényem egyik fele a kolostorban szeretne élni, és egész nap csak zsolozsmázni.

– *A Pilist szokták megnevezni mint a pálosok őshazáját, de éppen itt, Salföld határában is áll – ha romjaiban is – pálos kolostor.*

– Igen, a Pilis az őshazájuk, de utána rögtön a mi vidékünk következik. A tatárjárás után Özséb kanonok gyűjtötte össze az erdőkben, barlangokban meghúzódó remetéket. Szabályzatot adott nekik, és Remete Szent Pálról, az egyiptomi ősi sivatagi atyáról nevezte el a közösséget. A Balaton-felvidéki történetben a minorita Pált, veszprémi püspököt kell megemlíteni, aki gyóntatója volt IV. Bélának. Őhöz tartozott ez a rész; elsőként vizitálta a területet, és a pápa, IV. Kelemen által küldött engedélyt megerősítette. Csodálatos működés indult itt, a Balaton-felvidéken volt a legsűrűbb a pálosok hálózata. Ötven kilométeren belül kb. tíz pálos kolostort azonosítottak.

– *Ifjúkorodban – bevallásod szerint – volt egy ateista korszakod. Hogy emlékszel vissza rá?*

– Amikor a szülők már nem vittek kézen fogva a templomba, hanem ránk volt bízva, akkor hanyagoltuk a templomba járást, de ez olyan rövid időszak volt, hogy inkább csak emlék maradt. Olyan élettérzésem nem volt, hogy valaha is azt képzeltem volna, hogy nincs Isten, és Jézus Krisztus nem létezett. Neveltetésem, családi körülményeim hívő katolikus életre és világfelfogásra predesztináltak. De hát ilyen lázadásféle majdnem minden ifjúnál beáll, s ha ezt a politika és a reklám gerjeszti, mint akkor a kommunista ideológia meg most is, ami van, befolyásolja a fiatalokat. Énrám is hatott, de azért nem nevezhetem magam nagy megtérőnek; amilyen észrevétlenül beszivárgott, olyan észrevétlenül párolgott el.

Amikor mi a Tihanyi Királyságban voltunk, tehát a gimnáziumi idők második felében, akkor már egyértelműen eldőlt, hogy katolikusok vagyunk. Ez Szilágyi Ernőt is meglepte, és rosszalta is. Szerinte itt átestünk a ló túlsó oldalára. Mert ő mint szabad szellem – a zsidó vallást sem gyakorolta, nem járt zsinagógába – úgy képzelte, hogy mi is ilyen szabad szellemek leszünk, akik nem kötődünk egyházhoz. És amikor mind az öten beiratkoztunk a teológiára, azt már sokallta.

– *Kedvenc költődnél olvassuk: „tőke és fasizmus jegyesek...” Átfogalmazva: a hatalom-pénzt forgató polgári demokrácia/kapitalizmus és ateizmus jegyesek. Eszembe jut Jézus és a kufárok története. Mi lehetett Jézus megbocsáthatatlan bűne az akkori – mindenkori – pénzbirodalmi hatalom szemében?*

– Jézus mondja, hogy nem szolgálhattok egyszerre Istennek és a Mammonnak, aki a pénzisten, a sátán megtestesítője volt. Az ördög jó szimattal azonnal meglátja, hogy kik az ő ellenfelei, akik másfele húzzák a kocsit, mint ő. Azokat igyekszik elpusztítani. Voltak a harcosszelőták és lázadók, de a sátán felismerte, hogy nem ezek a veszélyesebbek, hanem Jézus, aki nem volt provokátor, igazán szelíden és diszkréten pár embernek tanított. Háromszáz évig keményen üldözték, gyilkolták a kereszténységet hamis vádakkal; a Római Birodalomban is látták, hogy ez az igazi veszély, nem a zelóták késelései és a forradalmárok.

Ma is az egész civilizáció Jézussal küzd. Nem mondják ki ezt nyíltan természetesen; mindig a pedofil papokról beszélnek, vagy maradiságról, álszentségről. Jézus neve valójában tilalom alatt van. Rengeteg vallásos műsort, beszélgetést hallgatok; még a papok is ritkán ejtik ki Jézus nevét. Istenről általában beszélünk, egyházzal, keresztény kultúráról, értékrendről, szeretetvallásról, de Jézus neve... Pedig ha Jézus nevét kimondjuk, akkor a sátán elszalad. Az a néhány istenes élményem ilyen volt: halálos, félelmes helyzetekben kimondtam Jézus nevét, és abban a pillanatban elszállt a félelem, eloszlott a sötétség. Ezt mások is mondják.

Ma már a katolikus egyháznak is van tévéje, rádiója, nyomtatnak egyszázalékos plakátokat, azon minden szerepel, de Jézus neve véletlenül sem. – Az egész középkori keresztény művészet és ábrázolás középpontjában Ő van! – Ez az ördögnek nagyon ügyes győzelme: a szóbeszédből kiiktatta Jézust.

– *Öntudatlan öncenzúra?*

– Öncenzúrárt alkalmaznak, igen, és nem is tudják. Én mint fiatal pap – munkáspap voltam – megpróbáltam, hogy „beszéljünk a nép nyelvén”, ahogy a melósok beszélnek. Az ilyen szavakat, hogy kegyelem, Szentlélek stb. kerüljem, úgysem értik... Ez teljes kudarc volt; nem lehet a szent tartalmakat jász nyelvre vagy profán nyelvre lefordítani. Viszont ugyanezek a káromkodó, részeges, látszólag ateista melós kollégáim, ha Jézus neve elhangzott, akkor mindegyik értette, és mindegyik megrendült.

– *A Királysággal majdnem egy időben következett Szilágyi Ernő tanítása, majd civilként a teológia, illetve jöttek a szemináriumi évek. Szilágyi-tanítványként filozófiai megalapozottsággal indultál. Hogy élt együtt a filozófiai tudás a teológiai tanulással?*

– Egy darabig párhuzamosan futott a kettő. Mesterünktől filozófiát tanultunk, s noha a Bibliát is héber eredetiben olvasta és fordította nekünk, Schopenhauertől kezdve Kantig mi mindent elolvastunk, még németül is átrágtam magam ezeken a borzalmakon. A teológián ugyanakkor gyermekdednek tűnt a tomista és skolasztikus tanulási mód. Memoriterek, ragozások ismételtetünk, ugyanazokat az egyszerű imákat mondtuk minden nap – először tényleg gyermekdednek és primitívnek tűnt a magas filozófiához képest. Pár év alatt aztán rájöttünk, hogy ez százszor mélyebb és erősebb, mint Hegel és Kant, Marx és Engels meg a többiek együttléve. A vallás sokkal magasabb rendű diszciplína, mint a filozófia.

Nemcsak a filozófiából, de minden tudományból ki van tiltva az Isten. Minden, ami transzcendens, az tudománytalan, mert nem bizonyítható mikroszkóppal és szillogizmusokkal. Az ember azonban érzi, hogy a világ sokkal több annál, mint ami ezekkel a tudományos módszerekkel megragadható. Arra is rájöttem, hogy a tudomány mennyire manipulált; az ördög kezében van. Hogy mire alapíthatnak kutatóintézeteket, milyen kutatásra adnak pénzt, mire képezik ki tömegével a tudósokat, az irányított dolog. A modern tudomány nem egy rácsodálkozás a világra, és kutatás, hogy megismerjük a világot, hanem célzott területekre szól, ami aztán a gyakorlatban mint gyár, mint fegyver, mint

elnyomó eszköz vagy mint áru használható. Az a nyitott megismerési vágy igazában csak a vallásban van meg. A hívő tudósok tudják, hogy nem ők találták fel a spanyolviaszt. Isten már megteremtette a világot, és mi legföljebb részenként megismerhetjük, ha elég alázatosak vagyunk. A modern tudomány azt képzei, hogy ő a létező világ alkotója és értelmezője; ő határozza meg a világ menetét. Ezek sátáni gondolatok.

Én legalább tíz évig történettudós próbáltam lenni, és könyvtárakban töltöttem az életemet. A történettudománynál jöttem rá, de minden tudományra igaz, hogy nem az Isten irányítja, inkább az ellenlábas. Van három dogma, amit be kell tartani. Első: minden későbbi formáció magasabb rendű minden korábbinál – ez a fejlődésdogma, s persze nem igaz a valóságban. Második: minden nyugati eszme, kultúra, társadalmi forma fejlettebb, mint ami Keletről való. S végül, hogy nincs Isten. Tehát a tudománynak nem szabad figyelembe vennie semmilyen vallásos megnyilvánulást, hogy az történelemformáló, emberalakító erő lenne.

– *A művészet sorsa ezzel párhuzamosan fut...*

– A művészet már a reneszánszban eltávolodott a vallástól, ma pedig a különböző izmusokon keresztül a művészetet a vallás elleni harc vasöklévé alakították át. Az avantgárdban és modernizmusokban a teremtett világ leépítése, szétverése, kigúnyolása, zárójelbe tévése számít művészetnek. Vagyis a tagadás. Nemrég olvastam művészettörténeti tanulmányban, hogy a modernitásban a szépnek nincs szerepe. Erdély Miklóstól hallottam először, hogy ez egy gúnyzó. Tehát ha valamire azt mondta, hogy szép, az azt jelentette, hogy primitív, giccses, elavult, szar. A modern művészet nem szép, hanem nagy, gyors, hangos, megdöbbenítő/meghökkenítő, megbotránkoztató, és ebben a tartományban kell hogy mozogjon. Ma az egész világon ez a művészet mércéje; ez a kánon. Pedig a művészet több mint más észlelés, a tudomány például. Más, mert a világ felszínén túl a magasabb rendű, a törvények mögötti összefüggéseket tükrözi. Erre csak a művészet képes.

– *Még a hatvanas években járunk. Vatikáni zsinat. Várakozás, reménykedés. Nem mindenki üdvözölte ujjongva. A filozófus Molnár Tamás számára – későbbi írásaiban – egyenesen tragédia volt a reformált szentmise. Hogy emlékszel vissza a szemináriumi évekre, a zsinati eufóriára – ha volt?*

– Teljesen egyetérték Molnár Tamással. – Akkor mint kispapok bizony két-lelkűen éltük meg. A cölibátus eltörlésében mindenki reménykedett – nyíltan beszéltek erről, hogy ez a zsinat egyik célja. De a liturgiareform és a különböző modernizációs fordulatok – legalábbis azoknak a kispapoknak, akikkel közelebbi kapcsolatban voltam – nekünk nem tetszettek. Én a gregorián zenébe és a latin misébe szerettem bele... A reményünk az ősegyházhoz való visszatérésről szólt, nem a modern világhoz való alkalmazkodásról. A hírek, szavak kétértelműek voltak. Az egyház megújulásáról mi azt gondoltuk, hogy visszatérés az ősegyház értékeihez: szegénység, mélyebb hit... Ehelyett úgy láttuk, hogy a zsinaton az az irányzat győzött, hogy alkalmazkodjunk a modern világhoz,

mert akkor az embereket könnyebben eléri a hit tanítása. El kell hagyni az ósdi formákat és nyelvezetet.

Emlékszem, az egyik püspök mikor hazajött a zsinatról – professzorunk volt –, azt mondta: uraim, csodálatos, a Vatikán halad a korrallal. A régi, ósdi bőrfoteleket kicserélték modern csőbútorokra. – Nem gúnyból mondta! – Ez körülbelül jelzi az egész folyamat eltorzulását. Vagy például Radó Polikárp, nagy-öreg bencés liturgiatudós elkezdett gúnyolódni a latin misén, hogy háttal miséznek a híveknek a pap. Hát mit képzelnek, urak, ha mostantól kezdve én az órákat magukkal háttal tartanám a feszület iránti tiszteletből? Nagy röhögés, persze, ez tényleg szamárság. Akkor az, hogy a hívekkel szemben kell misézni, olyan értelmetlennek tűnt. De ha az ember utánagondol, akkor: nem a híveknek miséznek a pap, hanem a hívekkel együtt Istenhez, Krisztushoz. Ez a kis gesztus is lényeges különbség, és ezek az újítások mind-mind a hit gyengítése és a modern divatokhoz való alkalmazkodás. S jöttek a gitáros misék, a gregorián helyett a slágerek...

Azt azért meg kell mondjam, hogy mindezek bennem mint fiatal kispapban meg fiatal papban eléggé gomolyogtak. Voltak modern divatgesztusok, amiket én is átvettem és alkalmaztam – én sem szerettem reverendában járni az utcán stb. –, tehát hogy egyértelműen Molnár Tamásnak adok igazat, azt most mondom, annyi év elteltével. De tény, hogy akkor mi olyan csoport voltunk, akik a gregoriánért rajongtunk, akik kinevettük a bugyuta szövegeket. Ugyanis a liturgikus szövegek latinul ülnek, és magasztosak, de ha szó szerint lefordítják magyarra, akkor néha lapos marhaság jön ki belőle. A Hívek könyörgéseiben ilyen sületlen politikai megnyilvánulásokat hallunk például: „Add, Uram, hogy a világ vezetői a népeket Istenhez vezessék!” Miközben tudjuk, hogy a világ vezetőit mind az ördög irányítja. – Ma én egyértelműen a régi rítusú mise híve vagyok.

– *Merész társítás: lehet-e párhuzamot vonni a keletről letarolt, nyugattól elárult '56 és a zátonyra futott(?), szándékában egyházmentő/világmentő vatikánium között?*

– Annyiban igen, hogy mindkettőben ott van a sátán keze. De nem merném állítani, hogy zátonyra futott; olyan mértékben nem látom át a dolgokat. Hiszem, hogy a pápát és a zsinatot is a Szentlélek irányítja, de látom, hogy az ördög is aktívan működik. A pápai tévedhetetlenségben, a püspöki apostoli küldetésben való hit és ezeknek a nyilvánvaló ördögi cselekednek a megnyilvánulásai között, úgy érzem, nem vagyok felhatalmazva az eligazodásra. De hát majd Isten megítéli... A megtévedteket is a jószándék vezérli, csak ők is a modern kor gyermekei, és azt képzelik, hogy haladni kell a korrallal; az emberek majd akkor mennek be a templomba, hogyha ott modern dolgokat látnak és hallanak. Hiába bizonyosodik be, hogy ez éppen fordítva van. Tehát ha az egyház együtt szalad a világgal, akkor együtt is megy a szakadékba. Az egyháznak az lenne a feladata, hogy alternatívát nyújtson, és vállalja az ezért járó vádakat, a sok gúnyolódást és a kudarcokat is.

Barsi Balázs volt itt Sümegen a mi fő-fő lelki atyánk. Abszolút egyházhű ember; óriási sugárzó hatása volt – ma már máshol szolgál. Olyan liturgiát

csinált, ami teljesen a mai magyar miseszövegre épült, de följavította olyanokkal, mint nagy bevonulás, füstölés, énekelt evangélium, tíz ministráns, áldások, a pap mozdulatainak szépsége... Az egésznek a hangulata szakrális hangulat volt, nem egy ilyen jópofa dolog, mint a mai gitáros mise. A pápa állítólag aláírt valamit, hogy meg lehet áldani a homoszexuális párokat. Barsi Balázs azt mondta, hogy ebben a pápa téved. Ide nem terjed ki a pápa tévedhetetlensége; ő ilyen áldást soha nem fog adni. Valami ilyen szelíd, de határozott kiállást gondolok; ezek imponálnak és reményt keltők. Vagy ott van Sarah, afrikai néger bíboros, csodálatos könyvei vannak. Ő az egyik alakja a konzervatív egyházi irányoknak. Könyvei ugyanolyan nyíltan szólnak, mint Molnár Tamás.

– *Hogy viszonyul a mai – vatikáni – egyház a művészetekhez? Hol a helye az ars sacra világának az egyházban?*

– A modernitás képpromboló és művészetellenes. Korábban utaltam arra, hogy a modernitásban nincs helye a szépnek. Igazában a művészek feladatát abban látják, hogy lebontsák nemcsak a keresztény képvilágot, hanem egyáltalán a teremtést is. A modern művészet nemcsak vallásellenes, hanem teremtéskritikus. Az alapállása az, hogy a világ úgy, ahogy van, rossz; a mi dolgunk lerombolni, és helyébe valami újat mi csinálunk. Ez a luciferi program, a bűnbe esés óta ez megy.

Az egyházban képellenesség van. A modern templomokban nincs helye se a szent képeknek, se a szent szobroknak. Eleve olyan tervekkel, anyagokkal, eszközökkel készülnek, hogy inkább tornateremhez hasonlítsanak. A liturgiából ki vannak iktatva azok a szakrális mozzanatok, amiket Barsi Balázsnál felsoroltam. (Azt, hogy a művészet alapja a szentmise, úgy is értem, hogy maguk a vallási rítusok is műalkotások.) Ezek mind ki vannak iktatva, és csak a beszéd és beszéd, szó és szó. Ez az ördögnek a trükkje: az egyháztól a legerősebb fegyverét, a művészetet veszi el.

Szeretnék szent képeket festeni, de minden próbálkozásom kudarcot vall. Azt mondják, modern templom vagyunk, köszönjük, képet nem kérünk. Az üres falak vagy egy betondarab, ami állítólag a Jóistent jelképezi: ez a modern egyházművészet.

Érdekes, a reformátusok épp ellenkező irányt vettek: a teljes képprombolástól eljutottak a képek igényléséig. A magyar református templomok gyönyörűek, főleg Erdélyben. A hímezések, a népviselet... Ahogy népviseletbe öltözve bevonul a nép... A gyönyörű kazettás mennyezetek stb. Elég sok református papot ismerek, ők sokszor katolikusabbak, mint a mi modernista papjaink.

– *Az ortodox vallásban az ikonfestéssel hitelesebben jelenik meg az Isten-arc?*

– Igen, az ortodoxia, a keleti egyházak – a görögkatolikusok is –, hála Istennek, a helyes irányban maradtak. Nem alkalmazkodtak a modern kor divatjaihoz; erősebbek és élők. Erdélyben látjuk, hogy a magyar templomok kiürülnek, a román templom meg tele van. Egyszerűen azért, mert az emberek a rítust, az éneket, a szépséget igénylik. A varázslást, a mítoszt. Mindazt, ami természetfölötti, ami a hétköznapi lapos gondolkodás fölött van. S ha azt az

egyház modernizmusból nem adja meg nekik, akkor majd fognak találni szektákat, fognak találni ezotériát, és még a sátánizmusig is el lehet vinni az embert, mert vágyik a természetfölöttire. Nem elégíti ki a lapos, praktikus moralizálás.

– *Életművedben jelentős helyet foglalnak el a magyar „tiszták, hősök, szentek”. A magyar hősök arcképcsarnoka, az Árpád-házi szentek és a magyar királyok, illetve most már a nagy székelly arcok sorozata is mint a szent magyarság négy ikonosztáza jelenik meg előttünk. Mit tanultál a keleti ikonfestésztől?*

– A kereszténységnek is volt a régiségben egy képromboló korszaka az iszlám hatására, de látták, hogy ez zsákutca, és kimondták a kép tiszteletét. Ez a VII. egyetemes zsinaton volt. Damaszkuszi Szent János dolgozta ki az ikonelméletet, ami világosan elhatárolja a bálványimádást a szentképek tiszteletétől. A szentkép nem Isten, hanem Isten ábrázolása, ikonja. Ahogy Jézus Krisztusban a láthatatlan Isten megjelent látható formában, és azt mondta, hogy én és az Atya egy vagyunk, Ő az Atyaisten képmása, ikonja. Őt mint embert, vagy a szenteket mint embereket nemcsak szabad, de – mondhatnám – kötelező is ábrázolni, de ennek megvannak a szabályai.

A szakrális művészet a világ minden vallásában különbözik a profán művésztől, de mindegyik ugyanolyan szabályok szerint működik: frontális ábrázolás, bizonyos testtartások és mozdulatok, bizonyos színek – ezektől nem lehet eltérni. Képeim kompozíciói ezeket a szentképeket próbálják követni. Így láttam hozzá a nagy magyar papok megfestéséhez. A legyilkolt vértanúink is olyan sokan vannak, hogy most csak a papokat, szerzeteseket festem – az ezekből készült ikonosztáznak valamelyik templom oldalfalán, gondolom, helye volna –, de a világiakat is szándékozom lefesteni. A nehézség az, hogy ezeket úgy kell kinyomozni; újkori vértanúink és szentjeink – a kevés kivételtől eltekintve – nem mentek át a köztiszteletbe. Részben azért, mert a kommunisták ölték meg őket, meg az oroszok, de azért is, mert ebbe a modern egyházi irányzatba a szentek tisztelete nem nagyon fér bele.

Tehát ortodoxia és keleti egyházművészet a zenével együtt igen, nyugati modern: nem. Természetesen Bach és a többiek szent zenék, de a barokk után kezdődött el a hanyatlás, ami egybeesett a felvilágosodással.

– *Volt egy kivonulás próbálkozás a hanyatlásból a szecesszióval...*

– A szecesszió a helyes útra való visszatérési kísérlet volt; a szakralitáshoz próbált visszatérni, de sajnos a Bauhaus és a többi elsöpörte. A szecesszió a természeti formákhoz ment vissza. Ha a természeti formákat utánozzuk, az maga is istentisztelet, míg a modernitás a természet tagadása és lerombolása, s helyette valami művi világ felépítése. Látjuk, hogy néznek ki a világ nagyvárosai. Ma már nem érdemes elutazni egzotikus országokba, mert a kínai város ugyanolyan felhőkarcolókból áll, mint New York vagy Dél-Afrika. Ez a sátán által ígért új világ, ami viszont ökológiai és egyéb katasztrófákba vezet.

– *Költőtől vett verssorral indultunk; most egy másik költőt hívunk segítségül, akire már utaltunk: József Attilát, a szépség koldusát. (Éppen száz éve jelent meg első kötete.)*

Szépség, esztétikum, katarzis, istenélmény – mindezt a magadénak tudhatod. Kérlek, beszélj erről a csodáról, isteni ajándékról!

– A szép, jó, igaz – isteni tulajdonságok. Ahol szépséget látunk, ott Isten jelen van. Minden szépség az Ő teremtménye. Azt érezzük szépnek, ami a teremtés rendjével, arányrendszerével, logikájával, működésével összhangban van. Ez az esztétikum. Amikor a művészet által rátalálunk olyan fizikai törvényeken túli, magasabb összefüggésekre, amiket tudományos elemzéssel nem tudnánk megragadni, akkor érezhetünk katarzist. Ami a teremtés rendjével ellentétes – a halál, lebomlás, a pusztítás, kritika, gúny –, az a sátán területe. A művészet az ember részéről egy igen mondás a teremtésre.

Igenlés: „És látá Isten, hogy jó” – ezt olvassuk a Teremtés könyvében minden nap végén. Ezt kell a művésznek is ismételnie és utánoznia. A teremtés szerepteljes szemlélete és ismétlése: az a művészet.

Hogy mi a szép, arról millió vitát folytattak, és egyik nagyobb marhaság, mint a másik. „Szép, ami érdek nélkül tetszik.” Vagy a lukácsi meghatározás szerint a „különös és a más”: az a szép – ebben az esetben a „más” az a sátán. Ez az az ideológia, amely a teremtés kritikája, megkérdőjelezése és leváltása programját próbálja megfogalmazni az esztétika nyelvén. A papír, a betű mindent elbír, de amikor felmutatják, hogy mik azok, amiket ennek szellemében alkottak, akkor betonkockák és üvegekockák és megbotránkoztató, valójában pusztító alkotások. Amilyen irányban ma a világot viszik a modernitás szellemében, az maga a pokol: sem szép, sem jó, sem igaz.

A teremtés rendje, amit a Teremtő hozott létre – az a szépség forrása. A művész pedig a kereszténységnek és a természetnek a rendjét szolgálni szeretné, nem pedig ártani neki.

Salföld, 2024. február 7.

Csontos Márta

Nem szól a cenzor

A facebookon, azt hiszed,
nem ér neved, nincsenek
normák, a Mikro beágyazza
magát a Nagy Makróba,
ahol már nem érzi magát
egyedül az emberszabásúak
között, az új világban.

Ott van neked a nagy
Mentális Univerzum, ahol
alacsonyosság a stratégia.
Nincs kultúra, fröcskölnek
megromlott szavak, a 'szólj
igazat' kommentekbe már
beledöglött a józanság,
marad a kivégzési szertartás,
a virtuális öldöklés igazi élvezet.
Non-antropológiai rítus folyik
a *social network* templomában.

És mozgolódnak az Elbutítottak,
jönnek az új Komment-Szörnyek,
csak a háttér marad hideg.
Mert nem tudnak szítani tüzet,
hiába lángol a gyufáskatulya-bölcselet.

Gyúlnak a Szent Együgyűek, az
orvosok mellett sok a doktor, a tudor.
Mindenki mesterlevelet lobogtat,
mert ő az igazságra jelölt Ész.

CSONTOS MÁRTA (1951) tanár, költő, irodalomtörténész. Legutóbbi kötetei: *Carpe diem-kísérletek* (Napkút, 2021), *Futómadártávlat* (Hungarovox, 2023), *Intézményesített lélek* (Cédrus Művészeti Alapítvány, 2024).

Pedig csak kis ember, kis mentalitás,
kis esély kavarog az éteri porondon.
Mégis, nagy a harci kedv, hódít a *flash*
mobbing a szabadelvű placcon.

Jön az új Csürhe, a homo-mutáns,
már nem lehet őket karámba zárni,
a káoszból kibuggyant a Nagy Massza,
Ginzburg asztalán nyüzsögnek a férgek,
a sajtban ott maradtak mind a kukacok,
nincs használható, tiszta felület, mindent
beköptek a glória-fosztott arkangyalok.

Keverési arány

Megingathatatlan Magabiztosság tornyai emelkednek
a völgy felett. Innen remek kilátás nyílik a Dolgok Lényegére.
(W. Symborska: *Utópia*)

A Jelenbe beleszitálsz
egy kis Múltat, s a végén
nem lesz jó a keverési arány...
visszaöklendezed a próbareggelit,
közben nyelvedre tapad a megromlott
élet minden maradéka.
A retinába rekedt régi képek körmenete
sohasem ér véget, agyadban a
rögeszme-járat mindvégig kötött
pályán marad...
Csak az emlékezet kapszulái
szóródnak szét, s a megrekedt csendben
megülnek az Idő tenyerén,
halálugrásra készen, de az utolsó
percekben fennakadnak régvolt
eszmék ragacsos hálóján, s onnan,
a Nagy Totálból nem nyílik ablak a
Lélekmosdató udvarába.

Az új zenei törekvések új mondattana

In memoriam Durkó Zsolt

A 25 éve elhunyt zeneszerző születésének 90. évfordulóján

Három zeneszerző, ill. művészetük állt és áll ma is legközelebb hozzám a Bartók és Kodály utáni nemzedékekből, az egykor „hamincasoknak” nevezett triász, mégpedig Durkó Zsolt, Bozay Attila és Balassa Sándor, illetve természetesen alkotásaik (még ha Kurtág György vagy Ligeti György jóval nagyobb világhírré tettek is szert). Mint egykori zeneszerző növendék számára, aki az elsőnek említett későbbi jeles komponistához és akadémiai mesterhez hasonlóan Sugár Rezsónél kezdett középfokú zeneszerzés tanulmányokat a Konziban, Bartók Béla halhatatlan művészete mellett a nálam éppen tíz évvel idősebb Durkó Zsolt akkoriban már megszólaltatott művei és életpályája szinte mintául szolgáltak.

S talán sikerült is volna nyomdokába lépni, hiszen jó reményekkel indultam neki a zeneakadémiai felvételnek 1965-ben, Szervánszky még a felvételi vizsgán készített, bár nem teljesen befejezett *ellenpontjaimat* is elfogadta, és Farkas Ferenc osztályába kerülhettem volna, de az akkor még Főiskolának minősített intézmény *fura ura*, a Moszkvából hazatért, velejéig kommunista Szabó Ferenc akkor viselt szakállamat nem kubainak, hanem 56-osnak minősítette, és törölt a felveendők listájából. Bánatomban beiratkoztam a Bartók Béla Zenei Szakközépiskola akkor még létezett főiskolai szintű, hároméves tanárképző tagozatára, ahol utóbb egy szolfézs-zeneelmélet oklevelet nyertem el, bár Sugár Rezső növendékeként afféle pót-zeneszerzés szak valósult meg számomra (pontosabban csoportunk 4-5 tagja számára), amelyet egy bartókos, három tételes vonós zenekari *Divertimento*val zártam, mint diplomamunkával. Újabb felvételi kísérletem ugyancsak drámába torkollott. Farkas Ferenc tanár úr az újrapróbálkozás nyomán – három évemet kettőnek beszámítva – felvett a harmadik osztályába, majd néhány nap múlva nagy „meaculpázások” között telefonon értesített, hogy Kovács Dénes rektor (akkori párttitkár!) törölt a felveendők közül, „minek nekem három diploma” felkiáltással, mivel időközben felvettek a bölcsészkar magyar-olasz szakára is.

BIERNACZKY SZILÁRD (1944) zeneszerző, italianista, afrikanista, költő, műfordító irodalmár, 1984-től az ELTE Afrikai Kutatási Program szervezője–vezetője, 2010 óta a Mundus Novus Könyvek Kft. irodalmi vezetője, a Magyar Afrika Tudástár megalapítója.



Durkó Zsolt (1934–1997)

De minek mondom mindezt el akkor, amikor ebben az írásban Durkó Zsoltra szeretnék emlékezni. Azért, mivel az volt az álomom, hogy Zsolt nyomán én is kijussak Goffredo Petrassi római mesteriskolájába, hiszen a zenei törekvések mellett volt olasz nyelvtudásom is. Erről Zsolttal többször is beszélgettünk, és ő mindent megígért abban a tekintetben, hogy egyengesse az utamat Rómába. Más kérdés, hogy ahhoz a zeneakadémiai végzettség kellett volna... gondoltam akkor (mára, vagyis évtizedekkel később rájöttem, Petrassi vélhetően a tanárképzős oklevéllel is elfogadott volna tanítványának,

ha látta volna Farkas tanár úr által is jónak minősített kompozíciós próbálkozásaimat és bartókos indításomat, még ha első próbálkozásaimmal ugyanúgy jártam volna, mint Zsolt, „come Bartók” és újra meg újra: *ez olyan, mint Bartók*).

Hadd tegyem ehhez hozzá, hogy a későbbiekben szerencsére volt még néhány találkozásom drága barátunkkal, sőt, futólag a húgával, Katalinnal is. Zsolt némileg irigykedve mondta akkoriban, nagyon sajnálja, hogy neki nem nyílt lehetősége, mint nekem, oly sokféle kultúrával szembesülnie, mivel akkor már nemcsak a magyar és az olasz irodalommal és kultúrával foglalkoztam, de készültek a rádió Népzenei Hangosújságja számára (majd húsz éven át) ismertető előadásaim az Európán kívüli népek népzenejét feltáró hanglemezekről, és már jó ideje sodródtam néprajzos kollégáimmal karöltve Afrika felé. (Bár hát a vele készült interjúból kiderül – mi több a Gerencsér Rita által összegyűjtött írásokból, interjúkból és kritikákból is, lásd: *Durkó Zsolt*. Budapest, 2005, Holnap Kiadó. A magyar zeneszerzés mesterei-sorozat –, hogy ő sem volt éppen tájékozatlan a távoli népek zenekultúráit illetően.)

Az írásom végén közölt két dokumentum jelzi későbbi találkozásainkat, amelyek azzal álltak összefüggésben, hogy a magyar kórusmozgalom folyóiratának, a *KÓTA* újságnak az utolsó teljes értékű megjelentetési korszakában (1985–89) én lehettem a felelős szerkesztője, és magam is kis elemzések, interjúk sorával igyekeztem gazdagítani a gondjaimra bízott lapot. Ennek szerény gyűmölcsce a kis kritika és a kéziratban maradt interjú. Hogy egykor nem született több önálló írás műveiről, annak okát maga Durkó fogalmazza meg, amikor említi, hogy nem tartozik azokhoz a szerzőkhöz, akik gyakrabban komponálnak önálló kórusműveket (bár kantáták, zenekari kíséretes vokális darabok

persze azért szép számban lapulnak életművében). Így inkább Szokolay Sándor, Kocsár Miklós, Karai József, Lendvay Kamilló és mások művei kerültek terítékre, bár a *Parlandó*ban, a *Kritiká*ban és később a *KÓTÁ*-ban megjelent áttekintő, összefoglaló írásaim az akkori új magyar zene számos alkotását felvonultatta, nem feledkezve meg bennük Durkó egy-egy aktuális művéről sem. (Más kérdés, hogy ma már látom, Durkó a *Pillanatképek* mellé még egy kalevalai ihletésű kórusművet is komponált, mégpedig ugyanabban az évben *Ilmarinen* címmel.)

Kritikusi pályafutásom egy sarkalatos eseménye is Durkó Zsolthoz kapcsolódik, és éppen a *Kritiká*nak írott írásokhoz, mégpedig azok sorozatának elbizonytalanodásához. Ugyanis írásaim mindenekelőtt Szigethy Gábor kolléga szíves jóindulatából (ő akkor még mint Kardos Tibor olasz professzor veje bizonyos baráti érzésekkel támogatta az egyébként ugyancsak olasz szakos egyetemi társat) jelenhettek meg. Azonban Pándy Pál, az egykori kultúrpolitika egyik mindenható ura, Aczél György kedvence, egyébként a folyóirat főszerkesztője, egy alkalommal kifakadt Szigethynek, hogy „ez a Biernaczky mindig mennybe dicséri ennek a református pap fia Durkó Zsoltnak a műveit, míg Sáray Tibornak, a Zeneművész Szövetség elnökének (párttitkárának?) munkáival igen szőrmentén bánik, kritikái megjegyzésekkel kíséri vagy nem is ír róluk...” Vagyis ártatlanul jó szándékú, mi több, politikamentes zenekritikusi tevékenységemet elérte az ideológiai megítélés kalapácsa, és aztán jó időre megszakadt, csak évek múltán állt helyre némileg a ma már igen csak érdemlegesnek tűnő együttműködés.

Mindemellett most átlapozva egykori írásaimat, inkább azt sajnálom, hogy nem foglalkoztam sokkal többet Durkó műveivel. Amikor idézem most azt a néhány részletet, amelyekben akkoriban, különféle kritikai írásaim egy-egy részletében, komponistánkra vettem reflektorfényt, nem tehetek mást, mint saját magamat igyekszem szembesíteni a nagy-nagy hiánnyal:

[...] A kelléktár, vagyis a technikai, formai elemek, formáló elvek típusainak kialakulása a hasonló eszközökkel dolgozó szerzők, Székely, Maros, Durkó és Mihály műveiben érződik leginkább.

Közülük talán Székely és Maros alkotásai (*Musica nocturna*, illetve *Musica da camera per 11*) állnak egymáshoz a legközelebb. Együtteseik akkordikai-ritmikai-hangszínbeli motívumai egyértelműen az új stílus jegyében fogantak, míg szóló-állásaikban a kötelező szabad tizenkétfokúság ellenére gyakran a bartóki dalvilág elemei is felcsillannak.

Durkó *Dartmouth Concertó*jának expresszívebb hangvétele szinte hagyományosnak mondható formai megoldással párosul, amennyiben a háromrészességén túl bizonyos dallamfigurák ismételtetésével kívánja a mű menetének szervességét biztosítani. [...]

(A Budapesti Kamarazenekar bemutató hangversenyének műsorához. *Parlando*, 1969, 11, 3, 29.)

[...] Durkó Zsolt *Altamira* című nagyszerű zenekari művéről (amelyet a Rádió korábban már bemutatott) csak annyit, hogy a programjában és zenei anyagában

egyaránt újszerű alkotás legnagyobb érdeme az áttetszőség, közérthetőség és általános értelemben vett *jó hangzás*. Tulajdonképpen számtalan ilyen alkotásra lenne szükség ahhoz, hogy a hivatalos elismerés után most már a zenehallgatók széles táborában is polgárjogot nyerjen az új zene, az elmúlt évtized kísérleteiből kinőtt kompozíciós stílus.

(Új magyar zeneművek bemutatói.
Parlando, 1971, 13, 4, április, 24.)

Az arcképek és a sorozatok keretében elhangzott sok egyéb műsor anyagát áttekintve önkéntelenül is felvetődik az a gondolat, hogy az új magyar zene két pólus: a magyaros iskola metrikus-pentatonikus világa és az új bécsi iskola (Schönberg, Berg, Webern) nyomán kisarjadt, avantgárd technikák között feszül. E két pólus, két arcukat természetesen nem jelenti két tábor, két iskola létezését. Sőt, éppen a hihetetlenül gazdag színskála, az egyéni megoldások, utak sokrétősége kápráztat el bennünket. Például Dávid Gyula gyakran szinte verbunkoskodályos hangvétele semmiképpen sem azonosítható Kadosa Pál zakatoló, némileg Hindemithre emlékeztető élményvilágával, ugyanígy Kurtág György stílusa – amely talán a legközelebb áll a bécsi iskolához, Webern művészetéhez – sem keverhető össze Durkó Zsolt avantgárd technikákat bőven alkalmazó, mégis valamilyen magyaros-bartókos ízt is felcsillantó nagy ívű gondolkodásmódjával. [...]

Amikor az elmúlt 26 év termését elemezzük és ráébredünk határtalan gazdagságára, valahogyan a magyar zenei élet nehéz kezdete is felmerül emlékezetünkben. A múlt század, amely a magyar zenei élet megszületésének, a romantikusok nagy erőfeszítéseinek a korszaka volt: olyan időszak, amelyben az aktív zeneszerzőket két kezünkön megszámolhatjuk, közülük nem egy német anyanyelvű, és a művek is nagyrészt a német zenei kultúra hatását mutatják. S ezzel szemben előttünk áll az elmúlt évtized, amely a magyar zene szinte példátlan nemzetközi sikereit hozta meg. Hogy csak néhányat említsünk: Durkó Zsolt *I. Vonósnégyesével* 1967-ben Montrealban a Jeunesses Musicales nemzetközi szervezetének versenyén *harmadik* díjat nyert. Az UNESCO fennhatósága alatt működő Tribune Internationale des Compositeurs nagy rádiós versenyén tavaly Szöllösy András *III. Concertójával első* díjat, idén Balassa Sándor *Legenda* című kórusművével *harmadik* díjat szerzett. [...]

Megkésett jegyzetek az új magyar zene hónapjáról.
Parlando, 1971, 13, 12, december, 30–32.)

[...] Maróthy János egy helyütt zenekultúránkról vitázva, illetve Durkó Zsolt zenei pályájáról szólva azt írja: „szükségszerű-e, hogy néhány legkiválóbb zenei tehetségünk fejlődésének irányát szűk körű hazai és nemzetközi »céhbeli« mozgáspályák határozzák meg?” Maróthy Jánosnak abban nyilván igaza van, hogy a fiatal magyar zeneszerző-generációnál is megfigyelhető az országos közélet-től való távolmaradás. Hozzátehetjük azonban, Durkó érdeme viszont éppen

az, hogy az előbb említett zeneszerzőkkel szemben nem vált „fesztiválkomponistává”, és szinte elsőként igyekezett az avantgárd eszközöket a magyar hagyományokhoz kötő technikával egyeztetni, sőt, utóbbi műveiben a közérthetőségre való törekvés szándékát is egyértelműen felfedezhetjük. [...]

(Balassa Sándor: Requiem Kassák Lajosért.
Kritika, 1972, 3. sz., 29.)

(*Éppen Sáray műveit elemezve!*) [...] A legjelentősebb eredmény a *Zene 45 húrra* című, vonós kamarazenekarra írott alkotás, amelyet a rádió hangszalagról közvetített a szlovák Kamarazenekar előadásában. Ezúttal arra a korszerű nyelvezetre szeretném felhívni a figyelmet, amely éppen a mai középgeneráció stílusideálja, és ami a bartóki, más oldalról a weberni eredmények, illetve a legújabb eszközök szintetizálási kísérleteiben nyilvánul meg, s aminek kimondva, kimondatlanul az a formai-szerkezeti kerete, amit egyszer Durkó Zsolt olyan találóan „az új zene új mondatának” nevezett. E stílusnyelv és formai-szerkezeti ideál – amely általános esztétikai elemzést is megérdemelne, hiszen ha nagyon közvetve is, de századunk alapvető filozófiai, szemléleti módja, a dialektika zenei vetületéről van szó – lesz a vezérfonalunk. Éppen e korszerű nyelvezet jegyében keletkezett kompozíciók adták az idei évad bemutatójának zömét. Ha még pontosabban akarunk lenni, akkor ezeket a műveket két csoportra kell bontanunk. egyrészt azoknak a műveknek a csoportjára, amelyekben a korszerű nyelvezet egyszerűen az avantgarde technikai eszközökből való sajátos egyéni választás útján jön létre; másrészt pedig, ahol e különféle eszközökből választás útján létrejött nyelvezet mögül, a zenedarabok mélyéről közvetve vagy közvetlenül fel-felbuknak a „magyar iskola” jellegzetes dallami-ritmikai-akkordikai elemei, formai típusai. [...]

(Új magyar zeneművek, 1971/72.
Kritika, 1972, 7. sz., 29.)

[...] Egyedülálló élményt jelentett mindazoknak, akik a Pedagógus Kórusok IX. Országos Találkozójának záró rendezvényén, Kecskeméten, a hangversenyeket követő tanácskozáson megjelenve hallhatták Durkó Zsolt távlatokat nyitó művészi vallomását. A vallomásból, amelyre más helyütt még részletesen visszatérünk, most csak azt a figyelemfelhívó gondolatot idézzük, miszerint a hangképzés kérdése a magyar kórusmozgalom további fejlődésének kardinális problémája. Olyan probléma, amellyel egyformán küzd az opera, a hivatásos énekesek és a kórusmozgalom. Igen sajnálatos, hogy az elmúlt évtizedekben az énekes technikát megfelelő ismeretek és nagy praxis alapján átadni képes énektanárok – az énekelni megtanítók – nemzedéke szinte kiveszett hazánkban. Pedig a régebbi és újabb művek előadása, művészi szempontból megközelítőleg teljes életre hívása a hang megszólaltatásának mesterségbeli ismerete híján nem lehetséges.

(A hangképzés szükségességéről – szubjektíven.
Hangjegykiszérelés vagy kórushangzás,
KÓTA, 1987, 4. sz., 6.)

[...] A találkozó fénypontja következett: *Erdei Péter* együttese, a *Kecskeméti Pedagógus Énekkar*, amely még ha az amatőrök közé is sorolhatjuk, zenei színvonalát tekintve nyugodtan a legjobb profi kórusok közé számítható. Hihetetlen pontossággal, kitűnő formálással, nagy technikai bravúrral vitték sikerre *Durkó Zsolt* legújabb, s ezúttal kórusra komponált darabját, amely a Pedagógus Szakszervezet felkérésére született. [...]

Minden bizonnyal *Durkó Zsolt* új kórusműve, a *Pillanatképek a Kalevalából* koronázta meg a Pedagóguskórusok IX. Országos Találkozóját. A mű sikerét mutatja, hogy a bemutató közönsége a második tételt megismételtette a kecskeméti együttesel. A kompozíció legsajátosabb értéke az, hogy egyrészt őrzi a szerző stílusjegyeit, ráismerhetünk benne *Durkó* keze nyomára mind a stíluselemeket, mind a technikai megoldásokat, mind a formai szerkezetet illetően. Másrészt azonban a komponista láthatóan igyekszik tizenkét fokú dallami vonalvezetéseit, harmóniai megoldásait a „kóruson való énekelhetőség” irányába vinni. A szövegválasztás, illetve kezelés módját elemezve világosan kiderül, nem az a kompozíciós megoldás érvényesül e műben, amelynek a lényege az adott (esetleg magas irodalmi értékű) szöveg végigkomponálása, méghozzá oly módon, hogy az irodalmi érték is érvényesülhessen. Hanem egy olyan másféle zeneszerzői közelítésmód, ahol a „szövegmagból kihámozott” belső karakter indítja el a zenei megfogalmazások sorát, s az alkotó egy belső, rejtett, eddig nem ismert struktúrát hoz fényre.

Az új *Durkó*-mű és a kórusmozgalom e felfedezés erejével összetalálkozása ugyanakkor arra irányította a figyelmet, hogy a négy helyszínen a magyar kultúra olyan különösen értékes és értékteremtő „mozgató elemei” váltak láthatóvá, amelyek csak ritkán nyilatkoznak meg ilyen teljességgel, hiszen legtöbbször a mindennapi élet, az oktatómunka, a helyi közösségi tevékenység rejtett mélyáramaiban munkálnak. S ha ez leglényegükhöz is tartozik, úgy tűnik, talán mégis valamivel több figyelmet és törődést érdemelnének. [...]

(A kultúrateremtés mélyáramában. Pedagóguskórusok IX. Országos Találkozója. *Kritika*, 1988, 2. sz., 44.)

[...] Mű és előadás nyugozta le ezután a hallgatóságot: a nemrégiben Erdélyből áttelepült *Orbán György* öttételes *Kóruskönyvét* hallhattuk, amelyet a szerző tragikus körülmények között elhunyt felesége, a kitűnő néprajzos *Salamon Anikó* emlékére komponált. *Orbán* műve újabb példa arra – vagy két évtizede *Durkó Zsolt*nál fedezhettük fel először –, hogy a magyar zene, a régies csángó muzsika jellegzetes, el nem téveszthető „intonációs” természetes egyszerűséggel képesek összeötvöződni a legújabb zene stíluselemeivel, különösen, ha az anyagot avatott mester keze munkálja. [...]

(Szakmai találkozó a kóruséneklés fellegvárában. *Bárdos útján tovább járva. KÓTA*, 1988, 4. sz., 2–3.)

Ma (egy a modern zenétől sajnálatosan igen messze került afrikanistaként, bár aki ma is a legteljesebb mértékben belülről, alapos zenei ismeretek birtokában képes nyomon követni az új törekvéseket) egy rövid odafigyelés erejéig megpróbálok újra szembesülni komponistánk életművével – bizonyos összevetések kíséretében. És úgy látom, Durkó hangszeres művei (hegedűverseny, zongora-verseny és sok más darab) vagy a nagy oratórikus alkotások és opera (*Altamira* 1968, *Halotti beszéd* 1972, *Mózes* opera 1977, *Széchenyi-oratórium* 1982 és hattyúdala: *A Jelenések könyvének margójára* 1996) valahogy, mondjuk például, Kurtág György vagy még inkább Ligeti György sokkal elvontabb (ultramodern?) zenéjétől különbözően, apperceptiálhatóbb (követhetőbb) megoldásokat választva, valamilyen zenei humanizmus határai között maradnak meg, köszönhetően annak, hogy folyamatosan törekszik – a népzenebe ágyazott bartóki megoldásokat, részben a szabadon felfogott tizenkét-fokúságot (dodekafónia), még inkább az új zene sajátos és a tizenkét-fokúságból eredő disszonanciákra alapozott stílusformáit összeegyeztetve – keresni az utat a hallgatókhoz. Amint az interneten is gazdagon nyomon követhető elemzések, életrajzi összefoglalók, emlékezések sora is egyfajta kiegyenlítődérről szól művei kapcsán, mégpedig hagyományok és modernizmus között.

De hivatkozva most a Melléklet 1-ben közreadott, Durkóval folytatott beszélgetésre, mára azt kell látnom – akkor ezt végül is akkor teljes kihegyezettséggel nem mondtuk ki –, vagyis az fogalmazódott meg bennem így utólag, hogy az új zene legfőbb törekvése minden bizonnyal egyfajta *szabad belső fejlődésű szerkesztésmód* (hirtelenében Durkó vagy a magyar zeneszerzők legnagyobb részének művei mellett is Ligeti György *Lontano* című műve vég nélküli, messzeségekre libegő, erősödő és halkuló, kitartott hangzsúfolásai bukhatnak fel emlékezetemben), mégpedig a zeneszerzés tanulása mindenkorai fő mintái-modelljei, a Palestrina nevével fémjelzett imitáció, a bachi többszólamúság (lásd fugák, két- és háromszólamú invenciók) és mindenekelőtt a klasszikus zenei formák (szonátaforma, dalforma, rondóforma) alkalmazása helyett. (Bár az imitációk és a fugák egyetlen folyamatot alkotnak törésvonalak nélkül, és persze azt is mondhatnánk, ez a törekvés némileg visszatérés a barokk olyan mestereinek formavilágához, mint Alessandro Scarlatti, akinek oly sokra becsült cembalo-darabjaiban nem igen fedezhető fel valamiféle formai tagolás.)

Az elmondottak egyébként világosan nyomon követhetők a közreadott kottaképekből, a Kurtágtól, Ligetitől és magától Durkótól vett műrészletek felidézéséből (a kottapéldákat lásd az írásom végén, a Melléklet 2-ben). Hozzáfűznivalóimat lásd itt:

1. Durkó Zsolt: *Pillanatképek a Kalevalából* – egy jellemző oldal a kórusműből (a mű egykor készült elemzését a Melléklet 1.-ben).

2. Durkó Zsolt: *Altamira* (Oratórium) kamarakórusra és zenekarra, 1968 – részlet a partitúrából (24. o.).

A bemutatásra került kottapélda világosan érzékelteti, hogy Durkó, amint az új magyar zeneszerzők zömükben, a bartóki disszonancia és kromatika

(dodekafónia?) sajátos *meghosszabbításainak, átalakításainak* útján járnak, elhagyva a klasszikus formaképző módszereket. Mindemellett az is látható, hogy Durkó nem mond le a kontraszthatásokról, az *Altamira* oratórium is több zenei karakter egymásba illesztéséből épül fel, felidézve a sziklabarlangok és a bennük rejlő rajzok művészetének hangzó hangulatát, egy olyan kulturális csodának a fényét, amelynek én magam sokkal később, az afrikanisztika kapcsán kerültem a közelébe. Hiszen a spanyol- és franciaországi sziklarajzok legközelebbi és talán még sokkal gazdagabb tárháza Afrikában lelhető fel. Rajtuk emberek (kiscsalád!), állatok, vadászatok, rítusok sejlenek fel örök emberi üzenetként a nagyon távoli évezredekéből. S ennek képzetét Durkó zenéje mágikus erővel zúdítja ránk (egy helyütt használja is zenei előírásként azt, hogy *poco adagio, magico!*).

3. Durkó Zsolt: *Zongoraverseny*, 1981 – két partitúrasor a műből (4. és 33. oldaláról).

Durkó Zsolt főleg a nagyobb (azaz hosszabb) műveinek, mint már utaltunk rá, különös értéke a változó zenei tablókban való, változó anyagú és dinamikájú hangzási folyamat, amelyet nem ritkán kontraszthatások is kiszögelnek. Jóllehet ez a technika nevezetes zongoradarabjaiban, *A Gömb Történetének* még akár a nyúlfarknyi tételeiben is gyakran nyomon követhető. Nehéz ugyan kétlapnyi illusztrációval ezt érzékeltetni, ezúttal mégis írásunkba illesztjük egyik legjobb műve (kitűnő előadója, Körmendi Klára, az új magyar zene előadására vállalkozó zongoristák mindenkori üdvöskéje szerint az elmúlt évtizedek talán legjobb zongoraversenye) egy sorát, felmutatva egy helyen mindent – beleértve persze a tizenkét hangban való gondolkodást is –, ami Durkó művészetét jellemzi. A szerkesztésmóddal kapcsolatos megjegyzésünket egyébként az is mutatja, hogy a darab megállás, tételekre bontás nélkül, egyetlen folyamatként hangzik el, mi több a klasszikus versenyművekre emlékeztetően *kadencia* is készült hozzá – ad libitum.

4. Összevetésül idézem: Kurtág György: *Stele*. Op. 33. zenekari mű (1994, rev. 2004, 2006).

Számomra úgy tűnik, az experimentalizmus (kísérletezés) útján Kurtág György tovább merészkedik, mint Durkó Zsolt, bár a szabad rögtönzések vagy az aleatóriák eszközéhez, igaz, nagyon óvatosan, de maga Durkó is hozzányúl. Kurtág műveiben is érvényesül ugyanakkor a hagyományos zenei formák teljes mellőzése, a szabad zenei fejlődési folyamatok megteremtése, sőt, néhol egy olyan fajta statikus építkezés, ami Ligeti Györgynél is megfigyelhető. Kottapéldánk egy olyan műből (*Stele* 1994) való, amelynek második és negyedik tétele is ennek jegyében formálódik.

4. Ugyancsak összevetésül idézem Ligeti György: *Chamber Concerto*, 1969–1970 részlete.

Ligetinél a szólamok kromatikus és ritmikai ütköztetése még nyilvánvalóbb talán, mint Durkónál vagy Kurtágnál, miközben idézett példánkban ezúttal is megjelenik a már említett *Lontano* című műve kapcsán vagy Kurtág esetében

is említett statikusság. E részlet kapcsán a szerző egy új monográfiája, Constantin Floros (*György Ligeti: Beyond avantgardizm and postmodernism*. Peter Lang, 2014) mozgásban levő hangfürtökről szól. Én ezt nem érzékelem, inkább szinte *quodlibet*-szerűen összelebegő melódiasorokat látok benne.

5. Továbbá Ligeti György: *Volumina* (1966) című mű egy részlete.

Mint már említettem, Ligeti experimentalizmusa jut a legtávolabbra a három szerző közül. Az ugyancsak Floros által is idézett részletben az aleatória (vagy inkább grafikus zenei alkotás) egészen távoli mezőire kalandozik szerzőnk, amint láthatjuk, a kottától elszakadva afféle rajzos folyamatjelzéssel igyekszik a muzsikusként sugalmazásokat adni improvizációjához. Ez a fajta zenei alkotásmód a hatvanas-hetvenes években jelentkezett (annak idején magam is ismertettem Luigi Nono és néhány más olasz komponista ilyen szerkesztésmóddal készült műveit).

6. Nagyon kérem, ne vegye zokon az olvasó, ha egy lapnyi kottaképet magamtól is idézek egy egykor Zsoltnak ajánlott, bár kéziratban és előadatlanul maradt művemből, a *Jeremiás siralmai* néhány latin szövegrészletére készült kottából (amely egyébként annak idején, a hetvenes évek legelején egy amerikai zeneszerző versenyen az első tíz közé soroltak, de előadására nem került sor). Mégpedig azt példázva, mennyire hatása alá kerültem annak a zeneszerzői technikának, amelyet elsősorban Durkó Zsolt, részben Bozay és Balassa alakítottak ki poszt-bartóki művészetükben.

Sajnos a nyolcvanas évekbeli találkozásokat követően már nem tartottunk kapcsolatot Zsolttal. Én végképpen a magyar afrikai tanulmányok világába költöztem át. Mindemellett halála híre – amely természetesen eljutott hozzám – mély fájdalommal töltött el, különösen, hogy sejtettem, ami azóta sokszor elhangzik vele kapcsolatban, hogy tervekképpen telten kellett az életből oly korán eltávoznia súlyos betegsége következtében.

Mindannyiunk közös példaképe, Bartók Béla sorsára jutott hát drága barátunk, hiszen a nagy magyar zeneszerző (aki ugyancsak túl korán, 65 éves korában hunyt el fehérvérűségben), ha igaz, halálos ágyán felsóhajtott, és azt mondta: „Csak azt sajnálom, hogy teli poggyással kell elmennem.”

Melléklet 1.

Durkó Zsolt kórusművet írt a IX. Országos Pedagógus Kórustalálkozó alkalmából

PILLANATKÉPEK A KALEVALÁBÓL

Minden bizonnyal Durkó Zsolt új kórusműve, a *Pillanatképek a Kalevalából*, amelyet a kiváló magyar komponista az Erdei Péter által irányított Kodály Kórusnak írt, koronázta meg a Pedagóguskórusok IX. országos találkozóját. A mű sikerét mutatja, hogy a közönség a második tételt megismételtette a bemutató együtessel.

A kompozíció legsajátosabb értéke az, hogy egyrészt őrzi a szerző stílusjegyeit, ráismerhetünk benne Durkó Zsolt keze nyomára mind a stíluselemeket, mind a technikai megoldásokat, mind a formai szerkezetet illetően. Másrészt azonban a komponista láthatóan igyekszik tizenkétfokúságba hajlő, kromatikus melodikai vonalvezetéseit, harmóniai megoldásait a „kóruson való énekelhetőség” irányába vinni.

A szövegválasztás, illetve -kezelés módját elemezve világosan kiderül az, amiről a koncerteket követő tanácskozáson maga a szerző szólt. Nem az a kompozíciós megoldás érvényesül e műben, amelynek a lényege az adott (esetleg magas irodalmi értékű) szöveg végigkomponálása, méghozzá oly ódon, hogy az irodalmi érték is érvényesülhessen. Hanem egy olyan zeneszerzői közelítésmód, ahol a „szövegi magból” kiértelt karakter indítja el a zenei megfogalmazások sorát. Amint Durkó említette, az alkotó fényre hoz egy belső, rejtett, eddig nem ismert struktúrát.

A mű első tételében ez a szövegalkalmazásból kevésbé, inkább a szöveges részek közé ékelt szövegnélküli zenei egységekből, a „vezérszavakra írt imitációs fejekből” tűnik elő.

Világosabban látszik mindez a második, humorral teli tételben. A Raics István fordításából kiemelt szövegrész, a 78 ütem zenében mindössze a következő:

„Viszik, vonják, vonszolják a hálót,
Halat bizony bőven fognak;
keszeget, sügért, kecségét,
sérincet, kárászt, pisztrángot,
pontyot, csak csukát nem.”

Egy sor kiemelt szó ismétlése, a szöveg játékos szétbontása viszi a vers tartalmát a zene irányába. Jól látszik például a záró ütemekből, miként „módosul” a szöveg a zenei megfogalmazás során:

pon- tyot.
pon- tyot.
csukát nem.
csukát nem.

Külön misét érne meg kielemezni, miként igyekszik Durkó a szövegelemeket melódia és ritmus karakterekkel jellemezni. Gondolunk itt a „viszik, vonszolják” ostinátos énekbeszédyszerű megoldására, „a hálót” kifejezéshez kötődő szélesre nyíló harmóniára, a halfajták eltérő jellegű melódiaelemekkel történő felidézésére.

Durkó műve értékes ajándék a kórusmozgalom számára. Úgy véljük, ha nem is könnyen előadható alkotásról van szó, előbb-utóbb legjobb amatőr kórusaink (is) vállalkoznak majd megszólaltatására.

(B. Sz., KÓTA folyóirat, 1987, 7. szám, 8.)

Pillanatképek a Kalevalából

Beszélgetés Durkó Zsolttal a mai magyar (kórus)zenei törekvésekről új alkotása ürügyén (kézirat 1987-ből)

[Apokrif – ugyanis Durkó Zsolt még életében – megítélésem szerint eltúlzott önkritika jegyében – nem tartotta kívánatosnak, hogy ez az interjú napvilágot lásson. (Saját megfogalmazásait nem tartotta igazán pontosnak...) Lényegében az úgynevezett zeneszerzői felkészültség és stílustörekvések kérdéseiről esik benne szó, talán kissé inkább a kérdező megfogalmazásában (bár egykori hangfelvétel alapján született a szöveg), azonban ma már úgy ítéljük meg, fontos adalékokat tartalmaz Durkó Zsolt, illetve a 20., sőt 21. századi zeneszerzők új formai-alkotási útjairól, szemléletváltásáról, amelyek mégis csak kívánatossá teszik nyilvánosságra hozatalát.]

Megírtuk már, hogy a IX. Országos Pedagógus Kórustalálkozó záró rendezvényen Kecskeméten az Erdei Péter vezette Kecskeméti Pedagógus Kórus mutatta be Durkó Zsolt darabját. amelynek címe: Pillanatképek a Kalevalából. E bemutató kapcsán utóbb

a szakmai tanácskozáson gondolatébresztő beszélgetés hangzott el, amely arra készítetett bennünket, hogy módot találjunk annak közreadására.

A kecskeméti bemutatóról szólva elmondtuk már, hogy Durkó új művében jól tükröződnek az új zenei törekvések, amelyek sajátos szemléletváltozást is jeleznek. A kóruskomponálás kapcsán tehát – jelen interjú keretében – erről szeretnénk őt elsősorban kérdezni:

– Bár más komponisták nálam jóval több kórusművet írtak, és számomra a Kalevala-részletekre írott mű csak kirándulás az *a cappella* világába. Így tehát nem érzem magam igazán kompetensnek a kóruskomponálás vonatkozásában. Annyi azért megkockáztatnék, hogy az újdonság minden bizonnyal a zenei mondattanban keresendő. Az európai zenében a dallamnak és a harmóniának az egyensúlya kötött, adott dallamvonalhoz megfelelő harmónia tartozik, s ez adja a zenének a térben való megjelenítése lehetőségét. A zene tagolódása a hagyományos felépítési módnak megfelelően a fejlesztés és a kontraszt törvényei szerint szabályozott.

Ha főleg a keleti zenére gondolunk, vagy ha csak Bartók híres példájánál maradunk (lásd a *Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára* harmadik tételében a xilofon szólót), akkor világos, hogy a zenei mondattant illetően létezik egy nem pulzáló lehetőség, egy olyan kapcsolódási rendszer típus, ahol az időegységek megméretése, metrikus elrendezettsége a lényeges. Vagyis inkább az a folyamat, amely a lassú elindulástól kupolaszerűen felépít egy sűrű ritmikai csúcspontot, majd pedig ugyanez bekövetkezik ellenkező irányban. Bartók mellett gondolhatunk itt a délkelet-ázsiai zenékre, mit több, azokra a rituális elemekkel is összekapcsolódó zenei megnyilvánulásokra, indiai ragákra, makámokra, amelyek sok órán át tartanak, és amelyekben a formai szerveződés alapja az előbb leírt és ezért pl. már Bachtól is ismert augmentáció és diminuáció.

Ez a gondolkodásmód gyökeresen különbözik az eddig általunk természetesnek vett felező vagy triolákban, hármas vagy négyes beosztásban kirajzolódó zenei materiától. S ha a mi parlando anyagunkban azokra az apró kis előremenésekre vetjük figyelmünket, amelyek a régi stílusú népdalokban, sirtókban előbukkannak, akkor máris igen közül jutottunk ehhez a másféle mondattanhoz.

A kulcsmondata ennek a komponálási módszernek tehát a nagyítás és a kicsinyítés, amely a mi esetünkben bartóki és népzenei hagyományokon is nyugszik. Ez a technika ugyanakkor lehetőséget ad arra, hogy behatoljunk egy motívumba, mintha nagyítóüveg alá helyeznénk, s annak összes rejtett komponensét feltárjuk a felgyorsítás és a lelassítás eszközével. Ha jól meggondoljuk, a barokk zene is élt ezzel a lehetőséggel: a bachi augmentáció és diminuáció azonban mindig pulzáló ritmikus keretek között jelenik meg.

– *Ez a mikroszkopikus kinagyítottság bukkan fel a kalevalai pillanatképek második tételében is. Mennyiben különbözik ez a zenei szerkesztési mód Bartók, Kodály, Bárdos*

vagy mások hagyományos, avagy másként fogalmazva az „európai” kompozíciós elvektől?

– Úgy érzem, már az említett neveket illetően is kétfajta hagyomány létezik. Hiszen Bartók és Kodály prozodiája, azon túl, hogy a magyar nyelv szabályainak csodálatosan eleget tesz, mégis sok szempontból különbözik.

Kodály esetében az irodalmi érték valamilyen titokzatos módon átmentődik a zenébe. Amikor az *Öregeket* vagy a *Jézus és a kufárok*at hallgatjuk, akkor a Kodály-kompozíció mögött ott van az a lépték, a vers ritmusa vagy másként időbelisége, amely kedvező keretet ad ahhoz, hogy a szöveg tartalma eljusson a hallgatóhoz, megsokszorozódva természetesen a zene, a zenei kompozíció gondolatai által.

Bartók esetében, ha pl. a *Cantata profanára* gondolunk, a szöveg nem mindig érthető, a hallgató számára nem mindig képződik le az az irodalmi időbeliség, amellyel egy színész azt életre hívná, mivel egy teljesen más szemléletmód, zenei okok következtében létrejött arány miatt különbözik a zenei folyamat kialakulásának a módja. Verdinél egy-egy jellemző szó majdnemhogy a dallamok karakterét is megadja.

A mai törekvések nem adnak módot az irodalmi érték kodályi típusú teljes átmentésére, az augmentált vagy diminuált motívumkezelés azonban megőrizhet szavakat, félszavakat, gondolatokat. A zenei megfogalmazás következtében nagyon gyorsan érhetünk a szöveg-mondat egyik szavától a következő mondat valamelyik szaváig. Másrészt ugyanaz a szó többféle arculatot is nyerhet a zenei folyamatban.

Annak idején a *Halotti beszéd* komponálása közben egyes szavak dialektális variánsait is felhasználtam: pl. a ma *hamu* formájában élő szót Paizs Dezső *homunak*, más etimológusok *khomunak* értelmezik. Én az éppen esedékes zenei megoldásnál (hosszú vagy rövid szótag, kiemelt helyen vagy pianissimo) váltogattam a szóalakokat.

Ami a Kalevala-részletekre írt darabot illeti, abban a szóismétlések jelentik ezt a kinagyítottságot, és biztos vagyok benne, hogy ez a szemléleti értelmezés világos formában jut el a hallgatóig. A pisztrángot, sérincet, kérészt... szövegelemek aránytalanul sokat szerepelnek a kompozícióban, míg mások egyszerű, vagy nem is érthetőek az előadás során, mivel olyan regiszterbe kerültek, hogy nem apperceptálhatók. Előzetesen igyekeztem pontos tervet készíteni azért, hogy a cselekvő vagy a munkaritmust felidéző szavakat, illetve a halféleségeket kiemeljem...

– Jó húsz évvel ezelőtt az Egyetemi Színpadon Nagy Attila egy közönségtalálkozó keretében elmondta, hogy egyetlen színpadi szituációhoz, amely talán csak egyetlen mondatban jelenik meg akusztikusan, a háttérelemek, a szereplői én hányféle mozzanatát kell átélnie, előzetesen megismernie, majd egyetlen pillanatba sűrítve érzékelhetővé tennie... Nincs-e ebben a napjainkban mindinkább eluralkodó újfajta szemléletben szerepe annak,

hogy a figyelem elsősorban a pillanatban rejtőző elemek kibontására, fényre hozására irányul, nem pedig az önkéntelenül is appercipiálható tények egyfajta „történeti” sorrendjére, a realiztikus elmondásra...

– A pillanat kifejezés döntő. Voltak korábban kísérletek az elektronikus zenében: felvették pl. a cintányérütés összes rezonanciáját, felnagyították, lelassították, manipulálták, és ebből csináltak darabot. Vagyis azonos anyag különféle transzformációiról van szó. A pillanat szó annyiban is találó, hogy mindabban, amiről korábban beszéltünk, az a lényeg, hogy nem tovább haladást, hanem a pillanatok rögzítését, illetőleg kibontását kell tapasztalnunk. Tehát nem egy kifejlődő és tovább haladó impulzusra, hanem egy bizonyos pillanat vagy állapot felkutatására irányul a figyelem, amelynek során a tovább haladás sebessége és milyensége teljesen érdektelen.

– *Érvényes ez abban az értelemben is, hogy amikor a Kalevalát elolvassuk, ezer meg ezer élmény, esemény, tény, nyelvi lelemény zúdul ránk, miközben a beszélgetésünk során körüljárt kórusmű szöveganyagában ezekből mindössze apró elemek maradnak meg (már ha maradnak). A szövegrészletek kiemelése és zenei feldolgozása viszont valamit közel hozott, szinte oly módon, mint amikor valaki egy adatokkal igen sűrűn telezsúfolt térképen nagyítóval lel rá valamely kicsi területre valamennyi feltüntetett adatára. Másrészt a zenei feldolgozás nemcsak a szöveg „munka-karakterét”, hanem a játékosságát és a jelenetben rejlő humort is fényre hozza.*

De visszatérve a Kalevalához, Durkó Zsolt új műve kétségtelenül hasznos tanulságokat rejt magában. Többek között azt is, az új zene megértése (előadás!) – értékes művek esetében – nem csekély mértékben a befogadó nyitottságán, érteni akarásán múlik. Éppen ezért megemlítjük, hogy a KÓTA folyóirat későbbi számaiban kísérletet teszünk majd hasonló műhelymunka-beszélgetések közzétételére.

(B. Sz., kézirat 1987-ből)

Melléklet 2. Kottarészletek

1. Durkó Zsolt: Pillanatképek a Kalevalából – egy jellemző oldal a kórusműből

Musical score for 'Pillanatképek a Kalevalából' by Durkó Zsolt. The score is in G major and 4/4 time. It features four vocal parts (Soprano, Contralto, Tenor, Bass) and piano accompaniment. The lyrics are in Hungarian. The tempo is marked 'mp' (mezzo-piano). The score includes dynamic markings such as *mp* and *mf*. The lyrics are: *salak — ja: eb — be a lent el betet — tak. el — betet — ták. el — betet — ták. é — gett saj — ká — nak, eb — be a lent el — betették, el — vetet — ták. é — gett saj — ká — nak, eb — be a lent el — betették, el — betet — ták.*

2. Durkó Zsolt: Altamira (Oratórium) kamarakórusra és zenekarra 1968 – részlet a partitúrából (24 old.)

Musical score for 'Altamira (Oratórium)' by Durkó Zsolt. The score is in G major and 4/4 time. It features a chamber choir (VI. I, VI. II, VI. III, VI. IV, VIe I, VIe II, Vic. I, Vic. II, Cb. I, Cb. II) and piano accompaniment. The tempo is marked 'stringendo poco a poco' and 'Con mosso'. The score includes dynamic markings such as *mp*, *mf*, *ff*, and *p sub.*. The score includes a rehearsal mark '120' and a 3/8 time signature. The lyrics are: *stringendo poco a poco Con mosso*

Z.6450

4. Összevetésül idézem: Kurtág György: *Stele*, Op. 33. zenekari mű (1994, rev. 2004, 2006)

II
Lamentoso - disperato, con moto
Nicht zu schnell, aber wild, gehetzt, ungeduldig

5. Ligeti György: *Chamber Concerto*, 1969–1970 – a mű egy sora

I
4/4 J. 60
Corrente (Fließend)

6. Ligeti György: *Volumina*, 1966 című mű egy részlete

35 36

rechte Hand
linke Hand
Pedal

Beide Hände auf dem Manual des Hauptwerks (später ad lib. Manual-wechsel; die Handbewegungen über mehrere Manuale hinweg sicher!)

Gewaltige schnelle, bewundernswürdige aperturische, jenseitige

inhaltliche Bewegungen in unregelmäßigem Rhythmus, mit beiden Händen über dem gesamten Umfang der Manuale. Auch Claviers ad lib. (mit Handfläche, Arm, Ellbogen).

7. Biernaczky Szilárd: *Jeremiás siralmi*, kantáta, 1969–1970, kézirat (a nehezen olvasható hangszer megnevezések, fentről lefelé: clarinetto, celesta, tamburo piccolo, tam-tam, arpa, solo – ének –, coro, archi).

Cl.

cel.

tamb. piccolo

tam-tam

Arp.

Solo

Coro

Archi

In te summe - rum in manu e - jus convolu - tae sunt

(hm...)

(hm...)

(hm...)

(hm...)

(hm...)

sul pont

gliss.

Skót Petőfi vagy magyar Burns?

Robert Burns születésnapját (1759. január 25.) a skótok napjainkban is komolyan veszik, de mégsem komoly, inkább vidám ünnepnapnak tekintik, és hagyomány szerint fiesztával, whiskyvel és a magyar disznósajthoz hasonló haggisszal „tisztelik meg” a jeles napot. Szalay Tamás Lajos, a Magyarországon működő Albannach Skót Kulturális Egyesület elnöke 2005. február 3-án adott riportot a Petőfi Rádióknak. Szende Gabriella kérdésére a következőt válaszolta: „Skóciában Robert Burns-esteket tartanak ezen a napon, január 25-én, valóban, ez egy nemzeti ünnep. De a világon is egyébként, ahol skót kolóniák vannak. Természetesen a legfontosabb része a haggis, ami kicsit olyan, mint a hurka vagy a disznósajt Magyarországon. Ezeken az estéken köszöntik Burnst, köszöntik a költészetét, és látványosan behozzák a haggist és egy kis birkagyomrot egy tálcán, és szertartásosan leszúrnak egy törrel, majd folyik a whisky, folyik a sör, és folytatódik a tánc.” Elgondolkodtató. Mi lenne, ha Magyarországon is bevezetnénk hasonlót? Mi lenne, ha valamely jeles költőnk, vagy magát a költészet napját ilyen fiesztaszerű lazasággal és bohókás vidámsággal és nem a történelmi reflexeinkből megszokott porosz, habsburgos, orosz, németes, „egyenruhás, vigyázba állós komolysággal” ünnepelnénk. A roppant műveltségű, de „kissé pletykás” és „bulváros” Szerb Antal írja Burns-ről: „Megrögzött iszákos, halálát is annak köszönhette, hogy részegen hazafelé menet megfázott; verseiben sem tagadja meg az északi, kissé nyers és kétségbeesett, sör- és pálinkaszagú Dionysost.”¹ Az alkoholt Szerb Antal a „népköltők” átkának nevezi. Burns népdalszerű költészete a Petőfihez és korábban Csokonaihoz szokott magyar népléleknek meglehetősen otthonos, egyszerű és tiszta dallamú versei nagyon is ismerősek számunkra. Szerényen megjegyzendő, hogy míg Burns valóban „beleállt” vagy inkább „beletántorgott” a romantikus népköltő elvárt (?) italozós szerepébe, addig Petőfinek valóban szerep volt ez, hisz köztudottan

BOZÓK FERENC (1973) költő, esszéista, magyar-történelem szakos tanár, piarista szerzetes. Legutóbbi kötete: *Félszáz (50 év – 50 vers)* (Üveghegy, 2023).

1 Szerb Antal: *A világirodalom története*. Bp., 1941, Révai.

nem nagyon kedvelte a bort. Ettől függetlenül ez a szerep is nagyon jól állt neki, hiszen humorosan és tökéletes pszichológiai belehelyezkedéssel modellezte a fokozatos lerészegedés verbális, egyre dadogósabb és motorikusan változó fázisait az *Ivás közben* című versében. Ilyen színvonalú lerészegedés-megjelenítést Petőfi versén kívül csak egyszer láttam életemben, Kazal László egyik békebeli szilveszteri magánszámában, A tudományos borkóstolásban. A Burns és Petőfi közti párhuzamokat tematizáló hasonlóságok (forradalmak iránti lelkesedés, szabadság, szerelem, népi hősookról szóló helyzetdalok, nép nyelvén könnyen dallamtapadást okozó, énekelhető szövegek, önéletrajzi ihletettséggű versek) is kínálják magukat, hogy mi, magyarok rokoni szeretettel olvassuk Burns verseit, és otthonosnak érezzük az ő világát és személyiségét. Burns és Petőfi számára egyaránt fontos volt verseik énekelhetősége. Burns a kaledón tájnyelv és angol köznyelv unikális keverékében írt verseit gyakran már közismert, közkedvelt dallamokra írta. Kínálja magát számos párhuzam Petőfi és Burns italozásról, borozásról szóló verseit illetőleg. Bizonyos Petőfi-versek, megdöbentő módon, mintha tükörképei lennének némely Burns-verseknek, máskor pedig olybá tűnik, mintha Petőfi ott folytatná a verset, ahol Burns abbahagyta. Mintha Petőfi csupán annyit tenne, hogy felveszi Burns letett tollát, és folytatja ott, ahol a jeles skót előd abbahagyta a verset. Nem csak mi magyarok fedeztük fel a Burns és Petőfi közötti párhuzamot a magunk számára. Petőfi és Burns nevét már Heine is összekapcsolta. 1849-ben, Kertbeny Károlynak írott levelében így fogalmaz: „Petőfi olyan költő, akihez csak Burns és Béranger hasonlítható. „Petőfi ist ein Dichter, dem nur Burns und Béranger zu vergleichen.”² Heinén kívül Thomas Carlyle is „a magyarok Burnsének”³ nevezi Petőfit. Arany János a *Vojtina leveleiben*, a 33. sorban ezt írja: „Burns Róbert, a skótok Petőfije.” „Robert Burns (ahogyan Arany János nevezte: a skótok Petőfije) a mi Csokonainknak idősebb kortársa és sokban rokona, a paraszti-népi költők sorába tartozik, s így fehér holló a nyugati irodalomban.”⁴

Arany Jánosra egyértelműen és bevallottan hatott Burns. 1851-ben írta a *Családi kört*. Erről fia, Arany László így írt: „Azon időből (az ötvenes évek elejéről) való kedvence volt Burns is; említette egyszer előttem, hogy a *Családi kör* című költeménye egészen Burns *Szombatestéjének* (*Cotter's Saturday Night*) hatása alatt született.”⁵ Petőfi olvasta, szerette Burns verseit. Könyvei közt gyakran forgatott kötet volt a Burns-versek Tauchnitz-féle kiadása.⁶ Kaleidoszkóp-szerűen

2 Christine Schlosser: *Das lyrische Werk Sándor Petőfi's in deutscher Übersetzung*. Frank und Timme, 2023, Berlin.

3 Hugó: *Acta comparationis*. Kolozsvár, 1879.

4 *Építünk*. A Magyar Írók Szövetsége Debreceni Csoportjának folyóirata 4. (1953) 1953/1-2. szám. Kritika: Julow Viktor: Burns válogatott versei.

5 „Óhajtom a classicus írók tanulmányát”. *Arany János és az európai irodalom*. Szerkesztette: Korompay H. János. Budapest, 2017, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont-Universitas.

6 *Petőfi Összes Művei*. Havas kiadás, VI, 501.

visszatérő és variálódó tematika a bor, mint gondúzó ital, a felejtésre, a „búra jó” varázsszer Burns és Petőfi verseiben egyaránt.

Burnsnél *A nagyhasú flaskó* című versben például: „megrendül a trón, ha háboru ront, / de a flaskótól megenyhül a gond” (Weöres Sándor fordítása). *A jó sör, ó* című, dallamos, megzenésítésre kínálgzó és a Kaláka, valamint a Dongó zenekarok által meg is zenésített versben szintén: „A jó sör, ó, jön is, megy is. / Sebjaj, ha rongyom rámegy is. / Culám, cipóm is eladó, / A jó sör, ó, a búra jó” (Nagy László fordítása).

A Szélkiáltó együttes által feldolgozott *Hoci a számlát* című versben pedig ekképpen: „Poharamban szent nedvü tó, / gondjaimat gyógyítgató” (Weöres Sándor fordítása). Petőfi pedig, teljes szinkronban a fenti Burns-versekkel, *A borozó* című versében gondúzó italnak nevezi a bort: „Gondúzó borocska mellett / Vígán illan életem; / Gondúzó borocska mellett, / Sors, hatalmad nevetem” (*A borozó*). Az *Egy estém otthon* című versben pedig még a Petőfi színészélete miatt neheztelő és zsörtölődő édesapjának is elveszi a gondját a közös borozás okozta „stresszoldás”, költőiebben fogalmazva a pillanatnyi enyhe mámor: „Továbbá elszavaltam / Egy bordalom neki; / S nagyon, nagyon örültem, / Hogy megnevetteti” (*Egy estém otthon*).

Persze, Petőfinél korábban élt költőknél is hálás téma volt a gondúzó varázsszerről, a borról írni. Csokonai, aki Burns kortársa és Petőfi elődje volt, nem „gondúzónek”, hanem „búkergetőnek” nevezte a bort. *A búkergető* című Csokonai-vers tökéletesen harmonizál a fentebb idézett Burns- és Petőfi-versekkel, Csokonai „búkergető” szóalkotása pedig Petőfi „gondúzó” szavának tökéletes szinonimája. „Ha szíhatok borocskát, / A gondjaim csucsúlnak. / Ki boldogabb halandó, / Mint aki nem sohajtoz? / Ki boldogabb magamnál?” (*A búkergető*).

Azt se feledjük, hogy Petőfi egyik leghumorosabb versét, a *Csokonai* címűt, épp nagy elődjének, a debreceni „boros, lagzis és farsangos” kedvű „garabonciás diáknak”, Csokonai Vitéz Mihálynak áldott emlékére írta. Mi másról szólhatna Petőfi híres *Csokonai* című verse, mint magáról a borozásról és a lagziról? Ebben a versben a széltalpú jeles debreceni „garabonciás” költőelőd „kilódul egyszer Debrecenből”, és elmegy borozni egy „kálomista” (azaz kálvinista) pap barátjához. A „széltalpú”, azaz nyughatatlan, mindig csavargó költő kifejezést Verlaine mondta Rimbaud-ról, és Csokonai, Petőfi és Burns is szerette a nagy, országos méretű csavargásokat, barangolásokat. Az említett, *Csokonai* című Petőfi-vers egy anekdotát említ. Nem biztos, hogy így történt, de miért is ne? Előfordulhatott a tréfás, verses anekdotában megidézett eset, miszerint a szomszédos lakodalmi multságban hordócsapot kereső, ám önmagát otffeledő bohém poéta megfelekedezhetett a pincében rá várakozó kálomista pap barátjáról, aki a dugaszolatlan boroshordó száját addig tartotta, amíg el nem zsibbadt a tenyere és a bor kifolyt. Egyes vélemények szerint az említett pince és présház még mindig áll, mégpedig a Balaton melletti Alsóörsön, melynek korabeli tulajdonosa, Fábíán József református lelkész vendégelte meg itt több alkalommal is bohém poétabarátját, Csokonait. A versből egy idézet annyira beépült a magyar

(nem kizárólag irodalomtörténeti) gondolkodásba, emlékezetbe és köztudatba, hogy szállóigévé, szinte már népi szólássá vált az azóta gyakran citált „csapot, papot, mindent felejtett” sora, bár akik idézik, kevesen tudják, hogy eme közkedvelt, közismert szállóige forrása ez a Petőfi-vers. Érdekes példa arra, hogy a versből citált szállóige esetenként túlnóhat a forrásán, elhomályosítva azt. Gondoljunk példának okáért a mai lakodalmakban is gyakran hallható Sándor Jenő-dalszövegre: „Rendes ember otthagyja a csapot-papot, / a kocsmában tölti el az egész napot” (*Az a rendes iparos*). Szinte senki sem tudja, hogy a dalszöveg szerzője Sándor Jenő, és nem biztos, hogy maga Sándor Jenő tudta, hogy a slágerszövegébe emelt „otthagy csapot-papot” közismert szállóigének Petőfi a forrása. Csokonainak tanárkollégái Csurgón szemére vetették, hogy diákjaival esténként együtt borozik, mulatozik, és inkább baráti kapcsolatot tart velük, mint tanár–diák viszonyt. A bor mint baráti kapcsolatokat teremtő és fenntartó ital a Burns-versekben is vissza-visszatérő téma: „egy vidám baráti csoport / s közepén a flaskó isteni gond” (*A nagyhasú flaskó*; Weöres Sándor fordítása).

„Nemegyszer felhangolt a sör / s a cimborák körültem” (*Az árpaföldön*; Kálnoky László fordítása). „Üveg bor és egy hű barát! / Mit akarsz többet, ember?” (*A borosüveg és a jóbarát*; Nadányi Zoltán fordítása). A *Haj-hajdanán* című versben az eltűnt barátok hiánya miatti rezignált, keserédes nosztalgia hangján szól: „Haj-hajdanán, bizony, / Haj-hajdanán... / Töltöm baráti serlegem, / mint hajdanán!” (Weöres Sándor fordítása).

De szép sorban visszaköszönnek Burns „italos” verseiben mindazok az örömek, értékek és életcélok, melyek a költő számára fontosak voltak. A skót nemzeti büszkeség hangján szól a nemzeti whisky védelmében, és az angol „pancsolók” ellen óvja a skót ivókat, afféle sajtós, védegyletszerű „termékvédelemre” igyekszik felhívni honfitársai figyelmét *A skót ital* című versben. Burns „legpetőfisebb” témája pedig nem más, mint a lányok és a bor által nyújtott együttes mámor öröme: „Ugorj, fiú, egy pint borért, / de úgy hozd ám, ezüstkehelyben, / mielőtt innen elmegyek, / a szép kislányra hadd emeljem” (*Ugorj fiú, egy pint borért*; Nadányi Zoltán fordítása). „Igyunk egy finom kupa bort, / igyunk egy finom kupa bort, / örömet ott lelsz ahol érsz, / de itt még hija sose volt” (*Kicsi lány még a kedvesem*; Nemes Nagy Ágnes fordítása). „Tegnap ittam egy icce bort, / de csak úgy egymagamba, / tegnap a mellemre omolt / aranyhajával Anna” (*Az aranyhajú Anna*; Kálnoky László fordítása).

Persze megjelenik az örök humorra, élcelődésre okot adó téma is, a részeges férjet furdaló lelkiismeret, aki a kocsmában ül, de közben asszonya hazavárja. A magyar közgondolkodásban is örök vicctéma jelenik meg a *Shelah O’Neill* című versben: az örök férfisors. Búcsú a legényélettől a felnőtt, érett szerelem és házasság reményében, így kényszerű búcsú az italozástól. Számtalan példát citálhatunk erre a világirodalomból. Gondolhatunk például Jeszenyin híres versére is: „Fene mind az ivó-helyeket, / verset sem írok, ha kívánod; / simogatnám lágy kezedet / s hajadat, mint őszi virágot. // Örökre nyomodba megyek, / itthon, vagy akárhova, távol... / Legelőszőr most szeretek, / búcsúzva duhajkodástól” (*A kék tűzeső*; Weöres Sándor fordítása). De ha már a skót,

magyar vagy orosz férfi megadja magát és megnősül, arra a sorsra jut, hogy a részeges férjet hazaváró asszonya a rossz lelkiismeret lidérceként jelenjen meg a kicsapongó férj képzeletében. Ez a magyar gondolkodásban jellemzően a kocsmából hazatántorgó férjet nyújtófával vagy porolóval váró asszony képét asszociálja: „Hej, dévaj, duhaj Willie, / Hazavár asszonyod!” (*Dévaj, duhaj Willie*; Weöres Sándor fordítása).

És természetesen a költő abban is hisz, hogy az alkohol által okozott mámoros állapot képes megteremteni az áhított egyetértést és békét a különféle társadalmi állapotú, rendű-rangú, vagyoni helyzetű vagy egymással józanul állandóan civakodó és szót nem értő emberek között: „Úri sors: jómód, kényelem; / paraszt-sors: nyugós gyötrelem; / itt egyetértés lángja gyúl: / a részeg ember mind nagyúr” (*Most hoci a számlát*; Weöres Sándor fordítása). „Ha dühvel hajbakapnak, ó, / a szomszédok, irtóztató! / Az árpalé nyugtatni jó, / csitul a gége, / ha ügyvéd lett a csobolyó: / örök a béke” (*A skót ital*; Nagy László fordítása).

Burns és Petőfi „italos” versei, tematikai sokféleségük ellenére, közösek a kollektív mozzanatban. Burns és Petőfi versbe transzponált lírai alanyai mindketten szociális ivók. A költő mellett Burnsnél és Petőfinél egyaránt mindig ott találjuk a társaságot, a szerelmezt, az ivócimborákat, az örömeiket, bánatukat alkoholban feloldani igyekvő embereket, akik többnyire az egyszerű nép fiai. (*Hortobágyi kocsmárosné; Falu végén kurta kocma; Eger mellett; Dínomdánom; Üresen áll már a kancsó; Igyunk!; A borozó* stb.) Állandóan valami csoportos vitalitás, kissé rusztikus és groteszk „bruegheli” nyüzsgés sejlik fel a Burns- és Petőfi-versek olvasása közben. Ezért is alakult ki az a téves, merőben hamis, ködösen romantizált elképzelés Burnsről, hogy ő az őstehetség, aki a nép egyszerű gyermekeként az „eke szarva mellől” érkezett a világirodalomba. Noha mesteriségére, a költői pályára tudatosan és stréber iskolázottsággal készült, verseinek populáris hangja, erőteljes vitalitása és szándékoltan népiesen megszólaló és arra szándékosan rájátszó skót dialektusa tagadhatatlanul a „népköltő” mítoszt táplálja az utókorban. A nagy angol romantikus pályatárs, William Wordsworth is tudatosan tanulmányozta az angol tóvidéki parasztok nyelvjárását és folk-lórját. Petőfi is a „nép nevében”, közérthetően szól. „Ihre werte Anfrage kann ich nur dahin beantworten, daß ich Petőfi neben Burns für den größten Lyriker aller Zeiten halte, da beide es verstanden, die Feinheit der Kunstlyrik (Goethe, Heine) mit der spontanen Naivität der Volkslyrik zu verschmelzen. Petőfi, Burns, Byron waren alle im Januar geboren, was ihnen eine Verwandtschaft des Temperaments zu geben scheint.” („Értékes kérdésére csak annyit tudok válaszolni, hogy Burns mellett Petőfit tartom minden idők legnagyobb lírai költőjének, hiszen mindketten megértették, hogyan lehet ötvözni a művészi magasköltészet (Goethe, Heine) finomságát a népköltészet spontán naivitásával. Petőfi, Burns, Byron mind januárban születtek, ami vérmérsékletben hasonlítani látszik.”)⁷ Burns verseinek dinamizmusát és népies frissességét a sajátos skót

7 Ungarische Rundschau für Historische und Soziale Wissenschaften 1. (1912), 1912/4. szám. Dr. Adolph Kohut: Petőfi im Urteil namhafter deutscher Schriftsteller.

dialektus adja, melyben van bátorsága megszólalni, hogy a skót parasztsággal való sorsközösségének hangot adjon szerelmes, forradalmi vagy akár „italos” verseiben. Imre Sándor így értelmezi a romantikus költői sorsok sztereotip vonásait: „Meglepő hasonlatosságot találunk némely költők arczaik közt, legalább a fő vonásokra s az általános kifejezésre nézve. Ha egymás mellé állítjuk Petőfi és Burns, meg Shelley és Byron arczképeit és oda gondoljuk életük történetét, korai váratlan halálokat, be nem fejezhetett föladatokat, ki nem fejlődhetett jellemeket, mintha mind ugyanazon végzet nyomása alatt szenvedtek és haltak volna el!”⁸ Ha Imre Sándor szempontjait és logikáját követjük, akkor listája, felsorolása a teljesség igénye nélkül kiegészíthető további hasonló sorsú, romantikus vagy romantika előtti-utáni klasszikus költők nevével: Keats, Poe, Rimbaud, József Attila, Dsida, Trakl és a már említettek, Csokonai és Jeszenyin.



Cornell Capa (Friedman Kornél) (1918–2008): John F. Kennedy országos kampánykörútja közben, 1960 (későbbi nyomtatás, zselatinos ezüst nagyítás, 22,7×33,2 cm, Virginia Museum of Fine Arts), © Virginia Museum of Fine Arts, Richmond

8 *Budapesti Szemle*. 1894, 80. kötet, 214–216. szám, 215. szám / III. Petőfi és némely külföldi költők. (IV.) – Imre Sándor.

Szontagh Miklós Tátrakalauza

Az 1867-es kiegyezés után a technikai fejlődés mellett a politikai légkör is a békés időszakot segítette elő, ami tágabb teret adott a társadalom szélesebb rétegeinek a jólétre. Ennek az életmódváltásnak egyik velejárója volt a szabadidő, a sport és az egészségkultusz elterjedése. A háromféle új lehetőség egyik közös pontja lett a tömeges turizmus, azon belül is főleg az üdülőhelyek és gyógyfürdők egyre népszerűbb látogatása. „Az Alpok látogatása mellett nálunk a „boldog békeidők” korszakában a tátrai nyaralás jött divatba.”¹ A fürdőzés szavunk a 19. században rendelkezett talán a legnagyobb jelentéstartalommal: „a tisztálkodás mellett magában foglalta a fölfrissülést, a testedzést, az arra rászorulóknak gyógyulását és nem utolsósorban a szabadidő kellemes eltöltését, a pihenést, a szórakozást, sőt a nyaralást is”.²

A korszak egyik első gyógy- és sportcélpontja a Magas-Tátra volt. Már a reformkorban sok szépet ír róla Vahot Imre az 1846-ban megjelent *Magyarföld és népeinek* A Kárpátok vagy a Tátra című fejezet bevezetésében: „A magyarföldnek e munkában adandó szebb tájképei közül, első helyre nem ok nélkül tettük hazánk legmagasabb hegyét, a középponti vagy az alap-Tátrát. Ez Szepes és Liptó megyében mintegy fénypontját, koronáját képezi a magyarföld nagy részét elborító Kárpátoknak. [...] Ez a mi országunk legerősebb határköve, védfala, melly gigászi karjaival mintegy eltakarni, fentartóztatni látszik az éjszaki hatalomnak hazánk mesgyéire irányzott pillantásait, vágyait. Számos csúcsaival úgy áll ott Tátránk, mint meséinkben a kincset őriző sokfejú sárkány, melly fölhegyezett fülekkel figyelmez a jelen és jövő titkaira.”³

KIS ATTILA (1983) történelem- és filozófiatanár, hittanár, jelenleg az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Művelődéstörténeti Doktori Programjának doktorandusza.

- 1 Jusztin Márta: „Utazgassunk hazánk földjén!” A belföldi turizmus problémái a két világháború között Magyarországon. In *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat*, 2006/26. https://epa.oszk.hu/00400/00414/00018/pdf/EPA00414_Korall_2006_26_185jusztin.pdf (megtekintés: 2023. 04. 30.)
- 2 Kósa László: *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest, 1999, Holnap Kiadó, 5.
- 3 Vahot Imre, Fényes Elek, Luczenbacher János (szerk.): *Magyarföld és népei eredeti képekben*. Egyes füzet. Pest, 1846, 9.

A sokféle új üdülő- és gyógyhelyszín látogatása egyre gyakrabban társult kulturális kirándulásokkal. A gyógyhelyek rengetegében segítettek eligazodni az újfajta életmód igényeihez igazodó útikönyvek és útikalauzok. Az útikönyv vagy útikalauz olyan, utazási irodalomhoz kapcsolódó műfaj, amely „a turisták számára szükséges információk tömör összefoglalását adja az úticélként választott országról, városról”.⁴ Ennek már korábbi korokban is voltak előzményei, például a középkori zarándokok feljegyzései, az újkori útinaplók, de igazán népszerűvé azzal vált a műfaj, hogy egyre többen tudtak írni-olvasni, illetve egyre több embernek volt lehetősége utazásra. Ezek az útikönyvek a természeti és kulturális leírások mellett praktikus tanácsokkal látták el az érdeklődő olvasót. Hasonló leírások segítettek az újkor végén az úgynevezett Grand Tournon részt vevő gazdag arisztokratákat. Grand Tournak nevezték azt a – ma talán tanulmányútként definiálható – 2-3 éves időszakot, amikor a frissen diplomázott, előkelő származású fiatalok körutazást tettek Európában. Ez ugyan nem volt kötelező, ám társadalmilag elvárt szokásnak számított a 18. század folyamán. Az utazás ideje alatt a fiatalok nevelőik kíséretében megtekintették a legfőbb európai látványosságokat⁵ és nevezetességeket. Igazi minta lett ehhez az 1828-tól kiadott német Baedeker sorozat, amely kiváló minőségben, térképekkel gazdagon ellátott, természeti-kulturális útbaigazítást is adó praktikumokkal kiegészített műfajteremtő alkotás.

A Magyarországi Kárpát Egyesület (MKE)

Hazánk első turistaegyesületét 1873-ban alapították. „A Tátra nagy iramú feltárása a Kassa–Oderbergi Vasút 1871-ben történt megnyitása és az MKE mint első hazai turistaegyesület Tátrafüreden történt megalakulása (1873. augusztus 10.) után kezdődött. [...] Az MKE a Tátra és általában a Kárpátok feltárására, megismertetésére, az abban az időben fejlődésnek indult idegenforgalom elősegítésére alakult, nem utolsósorban a Szepesség természeti kincseinek kiaknázása céljából. Az Egyesület életét és tevékenységét a székhelyének változása szerint három részre oszthatjuk.”⁷ Először Késmárk (1873–1883), aztán Lőcse (1884–1891), végül Igló⁸ (1891–1920) volt Trianonig az egyesület központja.⁹ Az

4 Szerdahelyi István (főszerkesztő): *Világirodalmi Lexikon*. 16. kötet (U–Vidz). Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó, 240.

5 Pl. Párizs, Turin, Firenze, Róma, Nápoly, Velence, Bécs, Rajnavidék, Németalföld.

6 Ebben komoly szerepe volt az ottani gyógyszerintézet vezetőjeként Szontagh Miklósnak.

7 https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1gi_K%C3%A1rp%C3%A1t-egyes%C3%BClet (megtekintés: 2023. 04. 23.)

8 2024. február 6-án nyílt Iglón kiállítás Mészáros János és Nyisztor Miklós gyűjtéséből a Magyarországi Kárpát Egyesület 150 éve alkalmából.

9 Vö. Kósa László: *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest, 1999, Holnap Kiadó, 44.

egyesület útépitésekkel, jelzett turistaösvények kialakításával, menedékházak építésével, ezek karbantartásával is foglalkozott a térség népszerűsítése mellett. Tátrafüred mellett egyre több nyaraló- és gyógytelep, -város épült ki.

Az MKE felügyelte a túravezetők kiképzését, és a szakmai munkájukat is ellenőrizte. Az egyesület támogatta a Tátra tudományos vizsgálatát is. Az idegenforgalom népszerűsítését szolgálta az 1889-től megjelenő első magyar természetjáró folyóirat, a *Turisták Lapja* is.

Szontagh Miklós (1843–1899)

Szontagh Miklós 1843-ban született Alsókubinban, Árva vármegyében, ahol édesapja, Szontagh Dániel főszolgabíró volt. Miklós már édesapjától kiváló példát láthatott az emberbaráti szeretetre: az 1831-es kolera idején bátran segédkezett a rászorulókon, az 1847-es éhínségkor ingovány lecsapolásával adott munkát sok embernek, 1849-ben pedig sok hadi sebesültet segített gyógyszerrel; részt vett közkönyvtár kialakításában; az egyházi életben református esperes volt.¹⁰ Ilyen környezetben és példák alapján Miklós alapos nevelést kapott. Két nyelvet sajátított el a magyaron kívül, a németet és a szlovákot, majd 1868-ban szerzett Bécsben orvosi oklevelet. Ezután Pestre érkezett, ahol, mint botanikával foglalkozó orvos a *Természettudományi Közlöny* növénytani rovatát vezette 1873-ig. Ezen évek során több európai országban, főleg az Alpok hegyeiben járt botanikai túrákon, amelynek során figyelme a magashegyi klimatikus gyógy módok felé fordult.

Szontagh Miklós 1873-ban került Ótátrafüredre a gyógyvízintézet igazgatójaként. Maga is tüdővészben szenvedett, ezért is kereste az ideális gyógyhelyet. Az ottani állapotokkal nem volt megelégedve, ezért a közelben (későbbi Újtátrafüred) 20 holdnyi bérelt területen saját gyógyszerintézet építésébe kezdett. Az új hidegvíz-gyógyintézet 1876-ban nyitott meg. Ezt 1883-ban kiegészítette hazánk első télen is működő magaslati gyógyintézménye. Ettől kezdve már más betegségekkel, pl. Basedow-kórral is kezelték betegeket az újtátrafüredi szanatóriumban. A ritka és tiszta hegyi levegő, az alhavasi klíma, a víz, a tátrai vegetáció együtt a légzőszervi, emésztési és idegi panaszokra is gyógyírt jelentett a Szontagh-féle kezelésekkel. „Elsősorban korszerű hidegvíz-gyógykezelés és – a korban széles körben terjedő tébécés fertőzés ellen hatékony – magaslati levegő ajánlatával hívogatták a gyógyulni vágyókat. Újdonság volt az is, hogy a vidék természeti adottságait kihasználva nem korlátozták az ott-tartózkodást a nyári idényre. Szontagh Miklós alpi példákra hivatkozva fáradhatatlanul népszerűsítette a téli üdülést.”¹¹

10 Ld. Nagy Iván: *Magyarország családai – Szontagh család*. In <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szontagh-csalad-igloi-es-zabari-AFEE/> (megtekintés: 2023. 04. 29.)

11 Kósa László: *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest, 1999, Holnap Kiadó, 45.

Az orvoslás mellett Szontagh természetjárással, hegymászással és síeléssel is foglalkozott. Komoly szerepe volt a Magyarországi Kárpát Egyesület létrehozásában, sokáig vezette a Tátra-osztályt. Emellett irodalmi-publicisztikai tevékenységet is folytatott: 1883 és 1885 között szerkesztette a *Tátra-vidék* című hetilapot, írt a *Vasárnapi Újság*ba, az *Orvosi Hetilap*ba és a *Természettudományi Közlöny*be. Önálló kötetként készítette el a *Tátrakalauzt*, amely hivatásának és hobbijainak is afféle összefoglalása lett. Ennek előzménye volt Szontagh két másik műve. Az 1885-ben kiadott *Képes kalauz a Tátraalji fürdőbe és a Magas Tátra hegyvidékére* című mű Iglón jelent meg, és az egyik első leírásnak tekinthető a Magas-Tátráról. A *Tátrakalauz* előtt egy évvel, 1895-ben jelent meg a Szontagh Miklós által alapított Újtátrafüreden *A Magas Tátra és hegyvidéke, különös tekintettel a tátravidéki fürdőkre és nyaralóhelyekre* című mű, amely inkább a szakorvos szemüvegén keresztül írja le az egyre népszerűbb vidék értékeit. Művét fia, ifjabb dr. Szontagh Miklós vitte tovább, aki szívéen viselte a tátrai hegyivezető képzést és mentést.¹² Emlékére rendszeresen rendezik meg a Szontagh Miklós Emléktúra és Teljesítménytúrát.

A Tátrakalauz

1896-ban a millennium évében jelent meg dr. Szontagh Miklós *Tátrakalauz. Utmutató a Magas Tátrába s a Tátravidéki fürdőkre* című könyve. A mű egy korábbi „A Magas Tátra és hegyvidéke” című átfogó és részletes munka rövidebb átdolgozása. Ennek okát a szerző így fogalmazta meg az előszóban: „hogy tágabb körben ismertebbé tétessék a Magas Tátra s annak környéke, szükségessé vált, kisebb alakban s lényegesen olcsóbb kiadásban összefoglalni mindazt, ami a turistát és a fürdővendéget érdekli”.¹³ A szerző kiemeli, hogy a könyv összeállításakor figyelemmel volt a vasúti vonalakra, hogy az utazó minél könnyebben tudjon eljutni egy-egy általa ismertett helyszínre. Ezért is támogathatta a Kassa–Oderbergi vasút a könyv kiadását. A mű nagyon olvasmányos, informatív és rövid, illetve külön értéke, hogy a szerző érdeklődési körének minden területe megjelenik benne, sőt még ki is egészül geológiai és történeti-kultúr-történeti ismeretekkel. A könyvet három kiváló és a kiadás előtti évben készült katonai térkép teszi még felhasználó-barátabbá. Minden szempontból megfelel a modern turistakönyvek igényeinek.

A könyv gyakorlati és praktikus szempontok alapján készült. Az első nagyobb fejezet elején Szontagh összefoglalja, hogy számára mit jelent a turistalét, miért is ajánlja azt mindenkinek. „A turistáskodás nem időhöz, órához

12 Vö. Mátyási Koppány: *A Tátra népszerűsítése Szontagh Miklós Tátra-vidék című lapja révén*. Szemináriumi dolgozat. Budapest, 2005, 3.

13 Szontagh Miklós: *Tátrakalauz. Utmutató a Magas Tátrába s a Tátravidéki fürdőkre*. Budapest, 1896, Singer és Wolfner, III.

kötött divat, hanem bizonyos élethivatás mellett valóságos szükséglet, természetes gyógyeszköz. [...] Apáink kimért, egyszerű és természetes életmódja és rendszeres, jóformán órára szabott munkája nem vette igénybe nagyobb mértékben idegrendszerüket. Azt a szenvedély és kapzsiság mérge nem mértelyezte. Ellenben a mai kor munkája és élete izgalmas jelenetek gyors váltakozása, valóságos küzdelem a létért. [...] A tiszta, hamisítatlan természet, egyszerű életmód, az agy pihentetése, a fizikai munka fokozása a kifáradásig, de nem kimerülésig, mindennapi séták, nagyobb kirándulások, sőt fárasztó hegymászások, lovaglás, vadászat, úszás, evezés, ezek az igazi gyógyszerek, melyek a kultúra betegét meggyógyítják.”¹⁴ Ezt követi a Kárpátok hegyrajza, amely lényegében egy kiváló geológiai és földtörténeti összefoglaló. Ha már tudjuk, hogy hol vagyunk, és az hogyan alakult ki, akkor körbe is nézhetünk, és láthatjuk, hogy milyen növények találhatóak meg a Magas-Tátrában (a rövid botanikai ismertetésben felfedezhető Szontagh személyes elköteleződése a növénytan iránt, így egyszerre részletes és érdekes leírást olvashatunk), illetve milyen éghajlati viszonyok jellemzőek rá. A hőmérséklet változásait a különböző gyógymódok megválasztása szempontjából ismerteti a szerző; itt találkozunk az orvos és a természettudós a túrázóval.

A természeti táj leírását az emberi események áttekintése követi, egy történeti összefoglaló a terület fontosabb eseményeinek vázlatos ismertetésével, illetve az épített környezet kialakulásával.

A következőkben praktikus ismereteket olvashatunk, hogy a tervezett kirándulásokat mikor érdemes megtenni, hol érdemes megszállni, illetve milyen felszerelést vigyünk magunkkal. „A legtöbb turista a Tatra-kirándulásait július-augusztusban teszi. Bizonyára azért, mert erre az időre esik az iskolák és hivatalok szünideje, és mert július- és augusztusban van a nyárnak legnagyobb melege, a midőn a hegyek és fenyvesek iránti vágyakozás a legnagyobb.”¹⁵ A szerző a réteges öltözködésre hívja fel a figyelmet, és több praktikus tanácsot is ad:¹⁶ például ha a Magas-Tátrában túrázunk, a nehezebb terepekre érdemes hegyi vezető, kalauz segítségét igénybe venni. Hegyi vezető valakiből csak a Magyarországi Kárpát Egyesület által elismert vizsgálóval lehetett, Szontagh a két „rendbe” sorolt hegyi vezetőket név szerint is felsorolja (véltetően a csalók elkerülésére), és megadja a túrák nehézségi foka alapján a napidíjazást is, hogy jobban lehessen tervezni a túrákat. Végül a bérkocsik, hátszlovak és a tátrai szállások vannak beárazva, hogy az utazó a szállásának árai alapján is tudjon útvonalat tervezni.¹⁷

14 Szontagh Miklós: *Tátrakalauz. Utmutató a Magas Tátrába s a Tátravidéki fürdőkhöz*. Budapest, 1896, Singer és Wolfner, 1–3.

15 Uo. 40.

16 Uo. 41.

17 Uo. 45.

A praktikus ismeretek között a hivatalos iratok szerepelnek, illetve a pénzváltási lehetőségeket veszi sorra Szontagh. Hazánkban még a külföldi utasoknak sem kellett útlevél, csak személyi igazolvány. A szerző felsorolja a postahivatalokat, távbeszélőket és távírdákat, amelyek segítették a távolsági kommunikációt. A felsorolást a Magas-Tátra felé vezető vasúti menetrendek, illetve általános úti tájékoztatás zárja.

A könyv második része tematikus felsorolása a városok, fürdők, nyaralóhelyek, turistatelepek és egyéb megszállásra alkalmas helyeknek a vasútvonalak mentén:

- A kassa-poprádi vonal;
- A turistaút mentén a Csorba-tótól Barlangligetig;
- A kassa-eperjes-orlói vonal;
- A zsolna-ruttká-poprádi vonal;
- A poprádvölgyi vonalon a Dunajecig.

Mindegyik részben a települések rövid bemutatását találjuk, amelyben helyet kap a táj bemutatása mellett egy rövid történeti összefoglaló, a helyi látványosságok és szállásajánlatok, illetve étkezési és utazási lehetőségek. A záró, harmadik rész pedig 12 túraútvonalat ad meg különböző erőnlétű utazók számára.

Szontagh Miklós Tátra-könyve ma is kiváló olvasmány. Leírásai – ahol ezt megőrizte a vérzivataros 20. század és a pusztító szélviharok – ma is jól követhetők. Persze az árak már nem érvényesek, és az útvonalakban is van módosulás, az autó, az internet és az okos telefon a szerző által említett kommunikációs eszközöket már okafogyottá tette, ám a természeti, történeti és geológiai leírás mit sem veszített aktualitásából. A Szontagh által alapított Újtátrafüred pedig ma is várja a gyógyulni vagy túrázni vágyókat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Jusztin Márta: „Utazgassunk hazánk földjén!” A belföldi turizmus problémái a két világháború között Magyarországon. In *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat*, 2006/26. https://epa.oszk.hu/00400/00414/00018/pdf/EPA00414_Korall_2006_26_185jusztin.pdf (megtekintés: 2023. 04. 30.)

Kósa László: *Füredélet a Monarchiában*. Budapest, 1999, Holnap Kiadó.

Magyarországi Kárpát Egyesület:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1gi_K%C3%A1rp%C3%A1t-egyes%C3%BClet (megtekintés: 2023. 04. 23.)

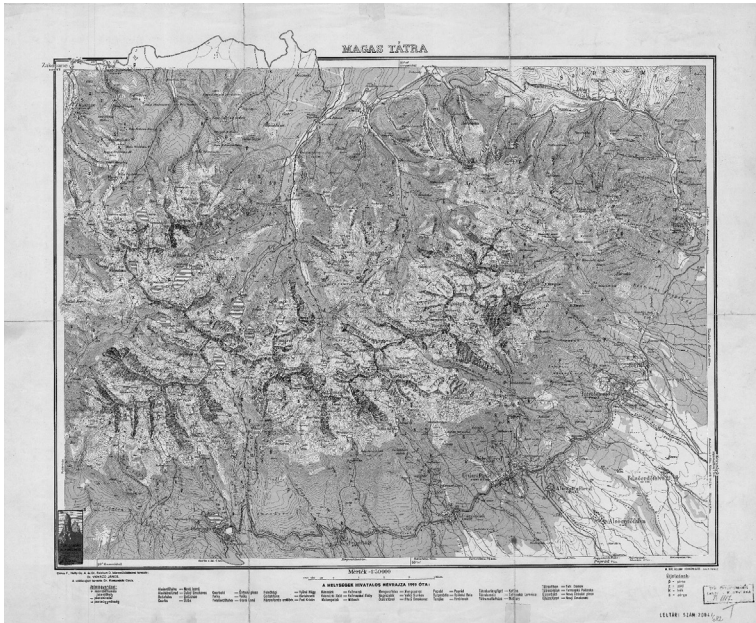
Mátyási Koppány: *A Tátra népszerűsítése Szontagh Miklós Tátra-vidék című lapja révén*. Szemináriumi dolgozat. Budapest, 2005.

Nagy Árpád: *170 éve született id. dr. Szontagh Miklós*. In <https://www.magas-tatra.info/2013/08/170-eve-szuletett-id-dr-szontagh-miklos.html> (megtekintés: 2023. 04. 29.)

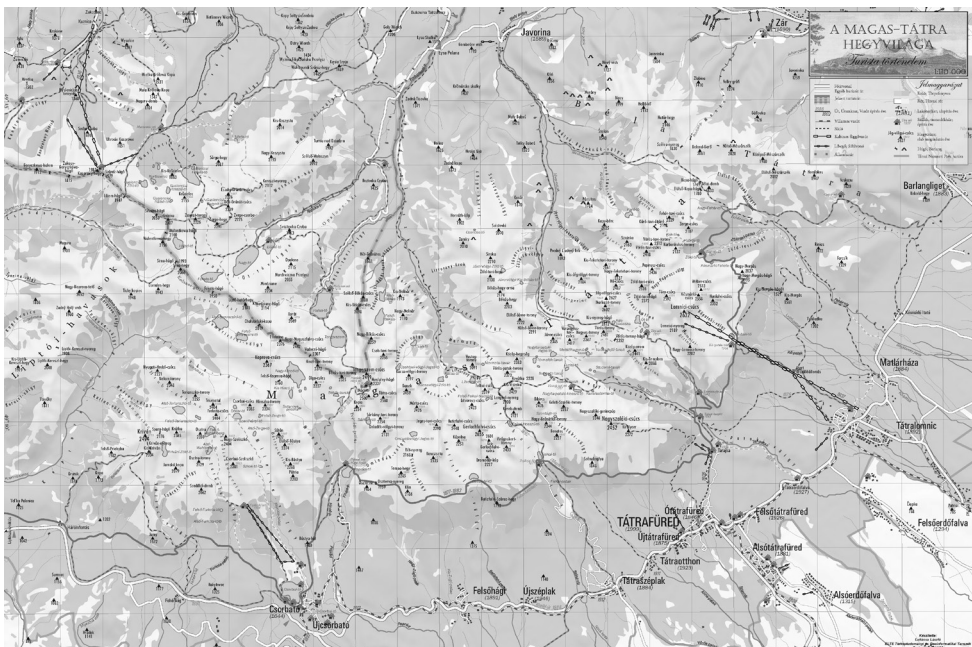
Nagy Iván: *Magyarország családai – Szontagh család*. In <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szontagh-csalad-igloi-es-zabari-AFEE/> (megtekintés: 2023. 04. 29.)



Forrás: ELTE Térképtudományi Tanszék Könyvtára, leltári szám: 827



Forrás: ELTE Térképtudományi Tanszék Könyvtára, leltári szám: 1117; 2004/682



Forrás: Lukácsa László térképe (ELTE Geoinformatika Szak Térképszerkesztés és -tervezés tantárgy beadandó, 2010/11)

Végső számadás

Michel Houellebecq: *Megsemmisülni*

Budapest, 2023, Magvető

A *harcmező kiterjesztése* óta minden újabb Michel Houellebecq-regény megjelenése esemény. Fokozottan igaz ez a megállapítás a 2015. január 7-e utáni időszakra. Aznap látott napvilágot a szerző *Behódolás* című műve, és történt az iszlamista terror-támadás a *Charlie Hebdo* satirikus magazin ellen, amelynek aznapi címdala épp az író-t karikírozta ki. A tragikus egybeesés óta sokan feltették már a kérdést, vajon miben rejlik a Houellebecq-jelenség titka, szerintem azonban semmiféle titokról nincs szó, legalábbis nem a szó rejtélyre utaló minőségében, a Goncourt-díjas író igazából folyamatosan arról ír, ami a leginkább foglalkoztatja elsősorban a francia, tágabb értelemben pedig a nyugati világ emberét. Ha mindenáron titokról szeretnénk beszélni, akkor az talán a leginkább abban rejlik, hogy az alkotó gondolati síkon folyamatosan egy lépéssel a többség előtt tart, ami nem azt jelenti, hogy bármiféle látnoki képessége volna, hanem azt, hogy tökéletesen átlátja a társadalmi folyamatokat, kellőképpen érzi a jelen rezdüléseit, mindig a lényegre tapint és a tapasztaltakat képes többnyire izgalmas történetbe foglalva az olvasó elé tárni.

Michel Houellebecq, szó szerint vagy sarkítva, mindig arról ír, ami olvasói rétegét foglalkoztatja, amit átérez vagy amitől éppen tart. Ez a naprakészség páratlan aktualitást biztosít műveinek, regényei korunk különös lenyomataként is olvashatók, népszerűségüket pedig tovább növeli a szerző könnyed narratív stílusa, akárcsak szellemessége és az érintetlennek tartott értékek kifinomult módon történő megpiszkálása. Houellebecq nem

ront neki ajtóstól egy dogmának, megkérdőjelezhetetlen hittételnek vagy társadalmi beidegződésnek – műveiben sokszor nem is annyira az adott jelenség a meghökkentő, hanem a nézőpont, amelyből ábrázolja az eseményeket –, inkább csak oda-oda-bök hol a politikai establishmentnek, hol a mainstream médiának, hol a liberális doxa hangadóinak, hol a nyílt szellemükkel kérkedő képmutatóknak. Nem véletlen aggatták rá az évek során a *rasszista*, az *iszlamofób*, a *nőgyűlölő* és az egyéb más címkéket. Mindennek ellenére a francia író se nem rasszista, se nem iszlamofób, se nem nőgyűlölő, összes *bűne* abban merül ki, ahogyan regényről regényre haladva lerántja a leplet a kilátástalanság felé történő nyugati civilizáció kortárs mítoszairól, hol könnyedén elutasítva, hol a gúny tárgyává téve, hol a maga választékos módján ízeire szedve őket. Houellebecq sohasem azt írja, *ami jó lenne*, hanem *ami van*. Nem provokál, a jelenléte maga a provokáció!

A 2022 legelején megjelent *Megsemmisülni* című nagyregény beleillik a szerző korábbi műveinek a sorába – abban a tekintetben is, hogy egy kicsit más, mint elődei. A jól átgondolt, több szálon futó, harmadik személyben, higgadt távolságtartással íródott regény totális mű, amely intim egzisztenciális történet szeretetről és halálról, egyben a kortárs társadalom kritikája. Ebből kifolyólag a címbéli *megsemmisülés* egyaránt vonatkozatható a civilizációra, a közéletre és az egyénre. A francia (európai) társadalmi állapotok elemzése révén Houellebecq ezúttal is reménytelen, melankolikus helynek ábrázolja a világot, ám korábbi műveitől eltérően itt most

valamelyest előtérbe helyezi a családi közösséget, és több esélyt ad a szerelemnek. A regény öt fő történetszálon fut: az első a nemzetbiztonsági kérdéseket fejtegeti, a második a családi kapcsolatokat vizsgálja, a harmadik egy házasság történetét meséli el, a negyedik a francia elnökválasztási kampányba nyújt betekintést, az ötödik pedig a világba vetett ember személyes drámáját tárja elénk. A széthulló emberi kapcsolatokat, a családi viszonyokat és az elmúlással való szembesülést taglaló központi témák mellett a regényben mellékszálakon olyan társadalmi kérdések is terítékre kerülnek, mint amilyenek a politika világa, a média működése, az egészségügy állapota, a titkosszolgálat tevékenysége, a korunkra jellemző értelmetlen erőszak és terrorizmus megléte, továbbá szó esik Isten, a vallás, a sátánizmus, a szekták, az identitárius újkatolikusok, a bevándorlás, az internetes bűnözés, a kereskedelmi háborúk, a zöldek, a munkanélküliség, a szexualitás, az öngyilkosság, az új technológiák, Európa elöregedése, a kapitalizmus vége, akárcsak a nukleáris energia kérdéséről, és a mű valamennyi téren jelentős és figyelemre méltó megállapításokat tesz.

A politikai thrillerként induló regény cselekménye 2026 végén, a 2027-es elnökválasztásra zajló készülődésekkel veszi kezdetét. Ebben a mozzanatában hasonlít a *Behódoláshoz*, amelynek kerettörténetét úgyszintén a közeljövőben játszódó elnökválasztás adta. Az interneten egy életszerű álvideó jelenik meg a gazdasági miniszter, az egyik lehetséges elnökjelölt lefejezéséről. A cyber-bűnözők olyan lefejezési videókat hamisítottak, ami a speciális effektusokkal foglalkozó szakembereket is zavarba ejti. Nem kevésbé a Francia Titkosszolgálat tagjait és a leginkább érintett Bruno Juge gazdasági és pénzügyminisztert. Az ügy kapcsán a kapcsolattartást a titkosszolgálat és a Nemzetgazdasági Minisztérium között Paul Raison hivatalnokra bízják, aki a miniszter tanácsadója és barátja is egyben.

A 49 éves adófelügyelő meglehetősen houellebecq-i figura konszolidált változatban. Nős, közös lakásban él Prudence nevű feleségével, de már tizenegy éve külön hálószobában alszanak, alig találkoznak, és gyakorlatilag külön életvitelt folytatnak. Az egyetlen dolog, ami még összeköti őket, a közös hűtőszekrény, amelyben Paulnak egy polc áll a rendelkezésére. A feleségről lassan kiderül, hogy a 2015-ös „vegán fordulat” után a táplálkozás mellett alternatív hitvilágot keresett magának, amit a wicca vallásban, egy a New Age-hez hasonlítható modern maszlagban talált meg. A wicca-hívókról azt kell tudni, hogy „lelkes védelmezői a természetnek”, hisznek a reinkarnációban és nagy fontosságot tulajdonítanak annak, hogy a női és a férfi princípium egyensúlyban legyen.

A titkosszolgálat tagjait közben több különleges videó feltűnése után az állambiztonságot és a világkereskedelmet egyaránt veszélyeztető, különös terrortámadások borzolják: elsüllyesztett kínai konténerszállítóról, a spermakereskedelem területén világelső dán nagyvállalatot ért támadásról és egyéb terrorista akciókról érkeznek hírek. Időközben Paul édesapja, aki munkáséveit mindvégig a titkosszolgálat kötelékében töltötte, agyi infarktust kap. A sajnálatos esemény évek után újra összehozza a három testvért a Saint-Joseph-ben található birtokon.

Paul húga, Cécile háztartásbeli, hívő katolikus, az ő férje, Hervé közjegyzőként dolgozott, amíg nem lett munkanélkülivé, korábban szélsőjobboldali akciókban vett részt. Két lányuk van. Bár „Bruno minisztersége teljes sikernek bizonyult”, Hervé példája bizonyítja, hogy mégsem volt tökéletes, merthogy a munkanélküliségi ráta nem nagyon csökkent, „csak sikerült megállítania a növekedését”. Ezzel kapcsolatban és az apa ellátása vonatkozásában is érvényes az elbeszélő társadalomkritikai megállapítása, miszerint „a köztisztviselők száma lassan, de feltartóztathatatlannal csökkent, olyannyira, hogy Franciaország egyes vidékein az afrikai országok

szintjére süllyedtek a közszolgáltatások és az egészségügyi ellátás”. Ide kívánkozik az a megállapítás is, miszerint „az összes francia közintézménynél takarékosági intézkedéseket vezettek be”, akárcsak az, hogy „a kisebb vidéki városokban az uralkodó osztály és a köznéphihetetlen mértékben eltávolodott egymástól”, amivel a regényíró a meglévő társadalmi állapotokra reflektál.

Paul öccse, az önbizalomhiányban szenvedő Aurélien, megboldogult anyjukhoz hasonlóan restaurátor, nála tíz évvel idősebb agilis felesége, Indy pedig újságíró, akinek fekete spermadonortól van egy kilencéves fia. Paul szerint „feltehetőleg így akarta fitogtatni a nyílt szellemét”, és a „gyereket voltaképpen reklámplakátként használta, hogy az önmagáról kialakított képet hirdesse”. Közben a titkoszolgálat felügyelője megemlíti Paulnak, hogy édesapjánál maradt egy mappa dokumentum különböző dolgokról – különös tények és információk gyűjteménye –, amelyek között utolsó szolgálati éveiben összefüggéseket keresett.

Az elnökválasztással kapcsolatban tudni kell, hogy az alkotmánymódosítás következtében a regnáló elnök nem indulhat újra, ám abban bízik, hogy öt év múlva ismét ő lehet majd az elnöki befutó. Olyan személyt szeretne tehát maga helyett támogatni, aki mandátumának lejártá után minden további nélkül félrevonul. A szakmaiságra összpontosító, ambícióknak híján levő Bruno ilyen szemszögből erre a feladatra tökéletesen megfelelne, csak hogy annak ellenére, hogy a gazdasági téren elért eredményei miatt az emberek csodálják, egyáltalán nem szeretik őt. Bruno „távolságtartó technokrata”, aki „éppen annyira el van távolodva a néptől, amennyire annak idején az ancien régime arisztokratái”. Az elnök számára a másik opció az elnökjelöltségre „a televíziós szórakoztatóipar legelső régiójából” érkező Benjamin Sarfati tévésztár, akinek a miniszterrel ellentétben minden téren csak a kulcsín számít.

Az elmondottak csupán az alapszituációt képezik, de ennyiből is érzékelhető, hogy a szerteágazó történetshálók Paulon keresztül folyamatosan egymásba fonódnak, mialatt fejlődnek, bonyolódnak és egyre több kérdésre térnek ki, melyekről a szerző, hol a hősei által, hol a narrátor személyében fejt ki a véleményét. Az események elemzése folyamán lépten-nyomon rövidebb-hosszabb, olykor kisesszé jellegű és terjedelmű megállapításokat tesz időszerű kérdésekről és a nyugati civilizációról, az ideológiai töltetű elméletek boncolgatásától sem ódzkodva közben. Egyebek mellett megállapítja, hogy „lényegében már csak két társadalmi osztály létezett: a szegényeké és a gazdagoké”, a jóléti társadalom magvát képező „középosztály elpárolgott”, „a politikusok szándékai és a tetteik következményei között létrejövő egyre nyilvánvalóbb torzulásban van valami mélységesen egészségtelen, sőt rosszindulatú, a társadalom mindenesetre nem működhet többé ezeken az alapokon”, „a demokrácia mint rendszer már halott, túl lassú, túl nehézkes”, „a Nyugat fokozatosan lassult, közeledett ahhoz, hogy mozdulatlanra dermedjen, ami már a megsemmisülésének az előjátéka”.

A regény különböző megállapításainak tétjét emeli, hogy elődeihez hasonlóan erősen kapcsolódik a jelenhez, amit a korhangulat megragadása és a mindennapjainkra jellemző kérdések felelevenítése mellett tovább erősít számos kulturális referenciával és könnyen beazonosítható egyénnel. A kötet lapjain találkozhatunk valós személynevekkel (például Marine Le Pen), Bruno Juge karakterét Emmanuel Macron nemzetgazdasági minisztere, Bruno Le Maire ihlette, a tévésztár esetében feltételezhetően a népszerű tévés, Cyril Hanouna volt a minta, a névtelen elnök pedig valószerűsíthetően nem más, mint Macron.

Önkritikát gyakorló felvilágosult nyugati polgárként, az író vélhetően keserűséggel tölti el a kortárs társadalom erkölcsi mélyrepülése, amelynek megिंगott

értékrendje az elanyagiasodáshoz, majd a teljes elidegenedéshez vezet(ett). Társadalomkritikája ezúttal is sok mindenre kitér, nyugodtan kijelenthető, hogy (olykor kegyetlenül) rátapint a nyugati civilizáción belüli anomáliákra, és a benne uralkodó viszonyok kivésésével megkérdőjelezi egyes értékeit, ám az véletlenül sem állítható róla, hogy kizárólag egy bizonyos életviteli modellt vesz górcső alá, pellengérez vagy gúnyol ki. Épp ellenkezőleg! Michel Houellebecq zsenije, hogy műveiben különböző eszmei habitusú egyének is magukra találhatnak, és azonosulhatnak a szerző egyik-másik hősenek a nézetével. A regényben a francia (tágabb értelemben a nyugat-európai) társadalom valamennyi (felső) középosztálybeli rétegének a képviselői megtalálhatók. A párizsi gazdag értelmiségi a saját nihilizmusával. Az életközepi válság ellen egészségmegőrző táplálkozással és alternatív hitvilág befogadásával küzdő feleség. A nyitottságával kérkedő szabadelvű entellektüel. A tradicionális értékekhez vonzó vidéki polgár, aki a saját bőrén tapasztalja a csúcsvezetés politikájának az árnyoldalát. Az idős férfi, aki egész életét a francia hon biztonsága megőrzésének szentelte. Továbbá hataloméhes politikusok, cinikus reklámszakemberek, ócska valóságshowkon keresztül népszerűséget szerzett celebritások stb.

A *Megsemmisülni* egy folyamatosan *téma-elterelő* regény. A cselekmény előrehaladtával egyes témák szép lassan kivesznek a történetből, amint azok már kevésbé foglalkoztatják és érintik a főhóst, mert a mű ugyan harmadik személyben íródott, ám csakis Paul szemszögéből. A házassági válság, a kerekesszékebe szorult édesapa, a politikai helyzet, a terrorizmus kérdése, a választási kampány, mind-mind addig vannak a regény középpontjában, amíg a főhős életének a pillanatnyi origóját képezik, amint valami más kerül a főhős fókuszába, a regény érdeklődése is irányt vált, pontosan úgy, ahogyan az életben is történik, éppen emiatt nevezném

a *Megsemmisülni* egy végtelenen szubjektív szemszögből megírt regénynek, ami életszerűvé teszi a művet, hiszen egy fajsúlyos közügy vagy botrány ideig-óráig elfeledteti velünk a magángondjainkat, mint ahogyan egy személyes tragédiával szembesülve teljesen irrelevánssá válnak a társadalmi problémák. Nem állítom ezzel azt, hogy a szerző elvarratlanul hagyja a szálat, inkább úgy fogalmaznék, hogy a hangsúlyeltolódással gyorsan kifuttatja őket. Pont, ahogyan az életben zajlanak a történések.

Néhány apró belső ellentmondás mellett a regénynek felróható, hogy az elbeszélői kidolgozottság tekintetében némi hiányérzetet kelt. A tárgyilagos megszólalás jelentős mértékben a dialógusokra is vonatkozik, ami meglehetősen azonos nyelvváltozatban és stílusban beszélő hősöket eredményez. Ezenfelül a mellékszereplő karakterek hús-vértelensége is evidencia. Az egyszerűsítés megkönnyíti az azonosulást, a nem egészen árnyalt hősök azonban túlságosan egysíkúak, és könnyű támadási felületet biztosítanak, különösen feminista oldalról, hiszen míg Indy kifejezetten rossz, Cécile meg tökéletesen jó, addig Prudence mindenekelőtt szexi. Megkockáztatom azonban, hogy a tény, hogy árnyalatok híján egyes mellékszereplők nem kifejezetten tűnnek hús-vér embereknek, hanem sokkal inkább embertípusok, nem a csiszolatlanág következménye, hanem annak a tudatos döntésnek az eredménye, hogy egy adott hős, mint fentebb már említettem, egy bizonyos réteget testesít meg (ilyen értelemben a regényben a teljes francia felső középosztály képviselteti magát).

A *Megsemmisülni* rétegeiben különféle értelmezési lehetőségek rejlenek. A mű legnagyobb erőssége mindenképpen a főhős és az ő jellemrajza. Passzivitásában Paul alig kötődik emberekhez, eszmékhez, eseményekhez, sőt, betegségével szembesülve, úgy tűnik, még a saját életéhez sem ragaszkodik túlságosan. Nehéz azt hinni a mindig kimért hivatalnokról, hogy bármit

is, amit tesz, meggyőződésből, vágyból vagy szeretetből teszi, sokkal inkább csak sodródik az árral, és örökösen megszokásból vagy kötelességtudatból cselekszik. Szakmai téren megbízható, jól végzi munkáját, különben is „ez egy olyan korszak, amelyben különösen nagy fontosságot szokás tulajdonítani a munkának, és hogy a munkájában teljesejék ki az ember”, tény azonban, hogy nem érdekli igazából, „éveket töltött a politika világában anélkül, hogy szigorúan véve bármit is gondolt volna róla”. A szükséges kiadások finanszírozásával fiú lelkiismeretességéből segít megbetegedett édesapján, holott alig emlékszik, mikor látogatta meg őt utoljára. Feleségét bő tíz évre érzelmileg elengedi magától, közben meg sem próbálja visszacsábítani őt, vagy más nővel kapcsolatot létesíteni, miután azonban az asszony érdeklődést tanúsít irányába, elfogadja a közeledését, újabb esélyt adva a szerelemnek. Rideg fegyelmezettségét akkor is megőrzi, amikor orvosa szembe-síti a leletekkel, aminek vannak ugyan előjelei, mégis váratlanul éri, és végső számadásra kényszeríti őt.

Mindennek tudatában érdekes kitérni a főhős beszélő nevére. A „raison” franciaul ugyanis ész, észszerűséget, értelmet jelent. Akár iróniaként is felfogható ez a névválasztás, de sokkal inkább arról lehet szó, hogy Michel Houellebecq arra próbál utalni, hogy éppen az észszerűség nevében folytatott folyamatok juttatták el Európát a jelenlegi állapothoz. Ha a főhősre a nyugati civilizáció vagy még inkább Európa – a regényben olvasható, hogy „egész Európa az Amerikai Egyesült Államok távoli, öregedő, depresszív és némileg neveltségű provinciájává lett” – szimbólumaként tekintünk, akkor gyorsan ráébredünk, hogy a megsemmisüléshez nincs szükség sem terroristákra, sem bevándorlókra, sem okkultistákra, a közöny és a nihil fog végezni vele. Ennek szemszögéből figyelve válik igazán izgalmassá Paul főnökének és barátjának, Bruno Juge-nak az ideológiai álláspontja a francia felvilágo-

sodásról és forradalomról. A szintén beszélő vezetéknevű Bruno – a „juge” ugyanis bírót, ítélethirdetőt jelent – egy helyen valóban ítéletet mond, amikor az elmúlt időszakban végbement hanyatlásért a francia felvilágosodás eszméit és gyakorlatát, valamint azok társadalmi következményeit teszi felelőssé. „Hamar megértette a savoyai szerző [Joseph de Maistre] legfontosabb téziséit: a francia forradalmat az elejétől a végéig a Sátán ihlette, és a forradalmat kirobbantó felvilágosult filozófusok közvetlenül a Sötétség Fejedelmétől kapták az utasításokat.”

Paul és Prudence kapcsolata nem sokkal azután indult hanyatlásnak, hogy közös lakást vásároltak. A regényben elhangzik, hogy „a javuló életkörülmények gyakran járnak együtt az életöröm hanyatlásával”. Az életöröm hanyatlásáról árulkodik az a megállapítás is, hogy a népesség körében „sokasodtak az aszexuálisok”. Mindezek az utalások spengleri értelemben a nyugati társadalomra is vonatkoztathatók. Mire tökélyre fejlesztette önmagát és a benne élők jólétét, hanyatlásnak indult! Egy civilizációt sohasem kívülről pusztítják el, hanem belülről omlik össze önmagába roskadva, a külső erők legfeljebb már csak megadják neki a kegyelemdőfést. Ehhez kapcsolódóan a nyugati társadalmi szerkezet fenntartása kapcsán elgondolkodtató a szerző alábbi eszmefuttatása: „Család és házasság, ez volt a két megmaradt sarokpont, amelyek köré a nyugati emberek legutóbbi generációjának élete szerveződött a XXI. századnak ebben az első felében. Bár az idők folyamán akadtak okos emberek, akik előre megsejtették a tradicionális megoldások elhasználdását, és megpróbáltak újakat kidolgozni helyettük, nem jártak sikerrel, tehát teljes mértékben negatívan kell értékelnünk a történelmi szerepüket. A liberális doxa makacsul nem vett tudomást a problémáról, mert el voltelve azzal a naiv hittel, hogy a nyereség utáni vágy helyettesíteni tudja az összes emberi motivációt, és önmagában képes biztosítani egy komplex

társadalmi szerkezet működtetéséhez szükséges mentális energiát.”

A reményvesztettség és a bukás Michel Houellebecq víziójában azért elkerülhetetlen és totális, mert Paul (Európa) esetében nem egy lecsúszott, máról holnapra élő, félresiklott életű figuráról van szó, hanem egy jól jövedelmező közalkalmazotról, akit tisztelnek, megbecsülnek, nem utolsósorban szeretnek. Az ő teljes elidegenedése és közömbössége számít igazi rejtélynek. A lényegre tapintó megállapítást talán Cécile mondja ki a legegyszerűbben bátyja betegágyánál: „Semmi értelme nem lenne imádkozni érted, sőt szinte szentségtörés lenne, a te esetében az imának egyáltalán nem lenne haszna, mert igazából te nem akarsz már élni. Az élet Isten adománya, és Isten segít neked, ha te is segítesz magadon, de ha te elutasítod Isten adományát, akkor Ő nem tehet érted semmit, ráadásul nincs is jogod visszautasítani a segítségét, te talán azt hiszed, hogy az életed a tiéd, de ez nem igaz, az életed azoké, akik szeretnek téged.”

Paul állapotáról leginkább a realiztikus regényfolyamot megtörő szürreális látomászerű lidércei vallanak. Személyiségéről pedig töprengő gondolatai árul-

kodnak a legérzékletesebben. „Ő aztán tényleg egy nagy nulla, ami a családi kapcsolatokat, és úgy általában, ami az emberi kapcsolatokat illeti.” Ehhez kapcsolódik a következő: „Mire jó mindenhová 5G-t telepíteni, ha egyszerűen képtelenek vagyunk kapcsolatba lépni a másik emberrel.” Egykedvűsége ellenére maró cinizmussal rendelkezik: „Amikor olyan emberek, akik egyébként semmiben sem értenek egyet, azért gyűlnek össze, hogy felmagasztaljanak egyes szavakat – és az egyik legjobb példa erre a »méltóság« –, ezek a szavak teljesen elveszítik a jelentésüket, állapította meg Paul.” Filozofikus perceiben a következőképpen mereng: „Vajon felelős ő a viláért? Bizonyos mértékben igen, végül is az államapparátus része – pedig nem is szereti ezt a világot.” Arról, hogy mennyire nem, a legjobban bele-törődő közömbössége vall, ami Michel Houellebecq végső összegzéseként is értelmezhető korunkról és korunk emberéről: „az az egészben a legrosszabb, hogy amennyiben a terroristáknak az a céljuk, hogy megsemmisítsék a világot abban a formájában, amilyennek ő is ismeri, hogy megsemmisítsék a modern világot, ő bizony nemigen tudja őket hibáztatni érte.”

Sándor Zoltán

LevÉLETRAJZ

Albert Gábor: *Az elveszett nemzedék*

MMA Kiadó, 2023

Albert Gábor negyedfélszázad oldalas levélgyűjteménye egy 1952 szeptemberében datált, édesanyja, Albert Áronné neki szóló levelével indul, és egy 2003. december közepén Makovecz Imrének, a Magyar Művészeti Akadémia elnökének küldött, a taggá választását megköszönő levelével zárul. A válogatást végző Albert Zsuzsa költő, eredeti nevén Marek Zsuzsa, az író özvegye a kötet előszavában aprólékosan ismerteti az eredetileg *LevÉLETRAJZ* címmel ellátott gyűjtemény kialakítását és a megszokottól eltérő, mert nem csupán irodalmi, hanem családi vonatkozású jellegét. Férje ifjú koráról, túl azon, hogy évfolyamtársak voltak az egyetemen, s 1954-ben végeztek, kevés szót ejt. Ezekről az évekről részint Gáspár Györgynek az MMA Kiadó gondozta 2014-ben megjelent monográfiája, részint pedig a különböző vallomások, interjúk alapján kaphat képet az olvasó, s ennek oka feltételezhetően az is, hogy ha be is számolt a szüleinek erről-arról, a levelei nem maradtak fenn. Így aztán az említett forrásokból tudható, hogy elemi iskolába a Baranya megyei Sellyén járt, innen került a pécsi Gróf Széchenyi István gimnáziumba, ahonnan az első év után, sikeres felvételijének köszönhetően a kőszegi Magyar Királyi Hunyadi Mátyás Katonai Nevelőintézetbe jutott, ahová két évtizeddel előtte Ottlik Géza, az *Iskola a határon* szerzője is járt. De ha már irodalmi párhuzamok: a családi emlékezetben elevenen élt, s ez az író nemzetszemléletét erősen befolyásolhatta, hogy az anyai ágon székeltek, mégpedig Nagyalambfalváról, ahol Kányádi Sándor is született. A háború félbeszakította, illetve befejeztette vele

a katonaiskolai tanulmányait, a pécsi gimnáziumban tanult tovább, s érettségizett 1948-ban. Sikertelen felvételik következtek Pesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Színművészeti Főiskolán, majd sikeres a pécsi Pedagógiai Főiskolára, ahonnan fél év után a fővárosba, a Református Teológiai Akadémiára vezetett az útja. Itt is rövid ideig maradt, miután felvették a pécsi egyetemre joghallgatónak, igazából azonban bölcsész szeretett volna lenni – s lett is egy év múlva, monográfiája írja, hogy a tizenharmadik felvételi vizsgája sikerült az ELTÉ-n, magyar irodalom és könyvtár szakos lett. Eddig se a felkészültségével volt gond – nem volt jó ajánlólevél sem a kőszegi katonai iskola, sem apjának a háború előtt betöltött körjegyzői státusa. Ezért ő később sem kapott biztos, „nyugdíjas” állást, átmeneti munkahelyeken dolgozhatott sorozatos felmondásokkal. Ez történik 1954 elején is: „Először sírtam a felmondás miatt – írja fiának az édesanyja –, de aztán látom, hogy ezt meg kell szokni, hogy minden két hónapban ismétlődik. Majd Isten segít, és akad másik állás.” Írja azt is, hogy tudják, cipő s nyárra szandál is kellene a gyerekeknek, küldik majd az árát. A bő egy évvel korábbi helyzetükhöz képest ez már javulás, „haladás”. 1952 közepén arról számolt be, hogy „a pénzügyi helyzetünk olyan rossz, hogy még ilyen nem volt!”, „itthon se zsír, se cukor, se liszt, s 24-ig pénz sincs, ha csak Árontól nem kérek kölcsön”. Áron, az orvos báty egyetemista öccsének rendszeresen küld majd pénzt, szállásra, élelemre, miközben az óvónőként dolgozó húguk is rászorul a segítségre. Összetartó család – fájlalják, ha Gábor fiú az ünnepekre

ritkán tud hazamenni, s hiányzik a keresztelőről, esküvőről is.

Több mint ötven esztendőnek az író személyéhez kapcsolódó emlékezetét őrzik a két csoportba osztható küldemények. Az elsőbe tartozók nagyjából tíz esztendőt fognak át, az 1960-as évek elejéig, egészen pontosan 1961 júniusáig, amikor az amatőr irodalmi színpados doktor ifj. Albert Áron a „több mint testvéri szeretet nevében” kéri, „hidd el, és értsd meg végre, én ugyanúgy szorongok a magam szüknek és szinte áttörhetetlennek érzett ketrecem falaim között, mint Te”. Az öcs levele, amire a válasz érkezett, nincs a válogatásban, mint ahogy ebből az időből alig-alig akad olyan, amelyet feladóként ő jegyzett volna, címzettként mindössze három személy szerepel. Köztük egy valaki van, akihez viszont, természetesen, több íródott: Marek Zsuzsa – szemérmesen udvarló levelek ezek, a „Zsuzsa, Zsuzsó! Olyan jól esik ezeket a meleg Zsé-ke-t morzsolni. Már majdnem szentimentális vagyok”, a „tollam is dadogni kezd” szerelmes zaklatottságával és a tartózkodó kérelemmel: „szeretném, ha fogódzóm lennél”. Már férj s feleség, amikor 1955 októberében elhangzik a rádióban a közösen készített Zrínyi-emlékműsoruk, s ennek hatására születik meg Kodály Zoltán – maga nyilatkozik erről – a *Zrínyi szózata* című kórusműve. Albert Gábornak, aki egy évvel korábban végezte el az egyetemét, ez ad alkalmat arra, hogy levelet írjon a zeneszerző Professzor Úrhoz. S kitárulkozzon, izzó szavakba öntve elhivatottságát, lelkesültségét. „Nem készültem írónak – csak egész ember akartam lenni mindig” – írja elragadtatottan, mintha művek sora állna háta mögött, holott még csak korrektúrárt kaphatott abból a tanulmányából, amely a Dunántúl novemberi számában jelenik meg, Németh László *Galileijéről* szól. Még kéziratban elküldte a szerzőnek, aki örömmel fogadta, s annyira fölkelte az érdeklődését, hogy ami ritkán történt meg, találkozást tervezett vele – „egyszer beszéljünk” a munkahelyére, a Széchényi

Könyvtárba, tudatta az ifjú elemzővel. Akit ez a fogadtatás is lelkesíthetett s bátoríthatott, hogy mintegy valljon Kodálynak, milyen indulattal készítette a Zrínyiműsort, mekkora súllyal nehezedett rá „valami”, amitől nem bírt hallgatni, s csak ilyenkor szokott „tollat venni és írni elkeseredett boldogsággal”. „Kiáltani, üvöltetni akartam, hogy hallják meg –, nem Zrínyit, a 290 éve halott költőt, nem!, hanem az élők jaját, az élők hitét, az enyémet, mindnyájunkét – folytatja, mintha írói programját fogalmazná. – Magamat akartam megmutatni Zrínyi mondataiban is. [...] Eszközzé váltam a sors kezében, de nem öntudatlan eszközzé! Élesztő akartam lenni!”. A hevület s a cél most az ifjú Németh Lászlóéra emlékeztet, ugyanennek az évnek az elején pedig, szellemi közérzete hullámzásáról tanúskodóan, az író levelére egészen más hangulatban válaszolt. „Szinte lehetetlennek látszik becsületes életformát kialakítani – panaszkolta. – Olyan szörnyű ellentmondás van a belső igények és a lehetőségek közt, hogy sokszor már kibírhatatlannak érzem. És hiába minden ópium; tenni szeretnék, hatni. [...] Valami álarc van rajtam; szeretnék letépni arcomról, magamról. Áradni szeretnék, salakot, szépet és mindent magammal ragadni. De úgy érzem, még nem jött el időm teljessége.”

Miközben elégedetlen magával, nyugtalan, szorong, aközben közvetlenül vagy közvetve hozzá fordulnak ügyes-bajos dolgaikkal, magánéleti panaszainkkal, az irodalmi pályakezdés akadályainak felfestésével a barátai, ismerősei, volt évfolyamtársai. Tanácsot, javaslatot kérő levelek, amelyekhez nemegyszer alkotásaikat is mellékelik, a ragaszkodásuk, tiszteletük tanúsítói. Ismerős nevekket találkoznunk, Kovalcsik József, Kertész Ákos, Hules Béla, Ratkó József, az igen tehetségesnek tartott Nagyfalusi Tibor – mindenekeelőtt azonban Bécs Ernő, akivel egyetemista korában egy albrétben lakott, s aki nem győzi köszönni, hogy mennyire törődik a verseivel. Így fordul hozzá: „Te vagy az

én Mesterem, kritikusom, szerkesztőm és minden.” „Szövetkezzünk egy igazi nagy barátságra!” – veti fel, s a barátságuk tényleg egy életre szóló. Bizonyoság rá: a változásba legnagyobb számban a vidéken tanárként gürcölő, nyomorgó társ levelei kerültek be, akinek életében csupán néhány verse jelent meg, egyetlen kötetét halála után tíz évvel adta ki Zalaegerszegen a Deák Ferenc Megyei Könyvtár *Fö-lött, alatt, között* címmel, barátai összeállításában. Poszler György sírbeszédében a sikertelenséget a „majdnem önpusztítóvá növelt önkontrollal” magyarázta, azt azonban a gyász, a veszteség mondatta vele, hogy „semmiféle támogatást nem kapott, szinte soha, szinte senkitől”. Bécs Ernő levelei önmagukban cáfolatai ennek, ahogy a címzetté is 1985 januárjából, amelyet barátja betegségéről s halála körülményeiről írt közös zalaegerszegi ismerősüknek.

Mindez nem annyira a „szertelen-rakoncátlan tehetségnek indult” költő, mint inkább a baráti közönsége miatt érdemes említésre. Végső soron *Az elveszett nemzedék* üzeneteiben évtizedeken át megmutatókozó összetartozás-tudatuk, egymás megbecsülésén alapuló ragaszkodásuk miatt. Ez a magatartásmód és szellemi beállítottság Albert Gábor személyiségének, jellemének meghatározó jellegzetessége. S nem csak az övé. Azoké is, akikkel nem csupán publikációs ügyeket intéz, vagy illemből, udvariasságból vált levelet, például dedikált könyveiket köszönve, hanem mintha elmélyült eszmecsere szeretne folytatni irodalmi, művészetpolitikai, művelődéstörténeti kérdésekről – megfontoltan, igényesen, nyomdakészen fogalmazva. Az alapállás, Poszler Györgynek a kilencvenes évek közepén írt levele szerint: másodlagos, ha bizonyos múltbeli dolgokról másként vélekednek, például Károlyi Mihályról vagy Bibórol, mint ahogy Horváth János és Lukács György esztétikáját, Szekfű Gyula történeti munkásságát is eltérően ítélték meg 1983. májusi-júniusi izgalmas levélváltásuk

során. Ennél sokkal lényegesebb, jelenti ki Poszler, hogy alapvető dolgokról egyet gondolnak. „Például a magyar kultúra és magyar irodalom és általában a kultúra és irodalom fontosságáról, védendőségéről, veszélyeztetettségéről. Meg arról (amit nemigen mondok, mert szóban visszafogja az embert valamiféle szemérem), hogy itt van ez a nép és ez az ország, a mi népünk és nemcsak a lakóhelyünk, hanem a hazánk. És szeretnénk ennek a lehető legjobbat, mert megérdemli.”

Gyakoribb partner Domokos Mátyás, a *LevÉLETRAJZ* utolsó két esztendejének levelei közül az övéi a legértelmesebbek. Miközben megköszöni az ajánlott köteteket, a családi háttérük hasonlósága, szüleik hányattatott sorsa, „létalatti vegetálása” miatt is rokonlelkeknek tartva magukat, irodalom-, eszme- és művelődéstörténeti összefüggésbe állítja Albert Gábor könyveit. Megerősítve, amit barátja kezdett fejtegetni a magyar vidék lateiner értelmiségének „nép-közeli rétegéről”, hogy az ebből származottak „éppen a távoltság, a rálátás jótékony lehetősége, adománya miatt inkább felismerték a ’nép’, a nemzetté nemesedő nép érdekeit, mint azok, akik nélkülözték ezt a perspektívát, tehát az igazi, törzsgyökeres népfiai”. Albert Gábor az első csoportba Németh Lászlót, Illyést, a másodikba Veres Pétert, Erdélyi Józsefet, Sinkát sorolta. Domokos az előbbiekhöz még oda vette Bibót, Szabó Zoltánt, de Sárközi Mártát, Tersánszkyt, Nagy Lajost s az általa „félistenként” tisztelt Ferenczy Bénit is. Továbbá nyomatékosította: a „kisnemes-polgári-lateiner értelmiségiek sokkal biztosabban igazodtak el azokban a morális és politikai csapdáknak, mint azok a törzsgyökeres népfiai, akik elhitték, vagy úgy tettek, mintha elhitték volna, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetése érdekében a cél szentesíti az eszközt”. Az utóbbiak névsorát sem ő, sem a partnere nem egészítette ki, holott az olyan, nagyjából nemzedéktársuknak tekinthető „népfiaikat” is érdemes lett volna számításba venniük, mint

Csoóri Sándor vagy Für Lajos, netán a lateiner Vekerdi Lászlót. Az utóbbit már csak azért is, mert az egyik recenziójában nem említette ugyan név szerint Albertet, aki mégis magára vette a célzást, miszerint egyesek „Bibó Istvánba is belemarnak”, és sértettségében az alábbi, messzemenő, az irodalmi mezőnyben elfoglalt helyzetét meghatározó következtetésre jutott: „maradtam, a korábban nekem kiutalt, mondhatnám azt is, hogy lassanként már megszokott és kitüntetésnek is tekinthető, köztes állapotban. Így lettem, s vagyok se ide, se oda nem tartozó, magányos mérnylő. Ez is valami” (2002. június 26-ai levél, kiemelés A. G.-tól).

Miután élete „egyik nagyon fontos”, „Ceterum censeo... avagy tántorgásunk a farkasverem szélén” (*Tiszatáj*, 2000/6) című írására felhívta a figyelmét, Ács Margit, a szintén gyakori levelezőtárs is szóba hozza Bibót. Nagyon bátornak tartja, ahogy „egyébként nem bántó módon” felidéri és tárgyalja a jogtudós ’45 utáni „naiv vagy álinaiv nézeteit”. Más vonatkozásban viszont kifogásolja, hogy a társadalom jelenbeli állapotáról statikus képet alkot, mutatkozik „valami merevség az értékrendben”, nem jelenik meg annak a tudása, hogy „az értékek viszonylagosak többnyire, lehet, hogy csak annyi állandó, ki kezdetlen érték van, ahány parancsolat, de lehet, hogy annyi sem”. Meggondolkodtató, hogy példaként a *Proletár fiú versét* hozza fel, írván, noha esztétikailag is zárójelbe kerül, mégis elképzelhető, hogy „lesz idő, amikor újra valakiknek a szívéből szól, vagy mint fosszília gyönyörködteti az egyenlőség és jómód unalmába fulladó közönséget”.

Erre nem érkezett ellenvetés, Albert Gábor különben is igen tapintatosan, visszafogottan, sosem heveskedve fejtette ki a másokétól eltérő véleményét. Néha nem tudni, hallgatása az egyetértés kifejezése-e, vagy nem akar vitákba bonyolódni. Találó lehet a jellemzése, a Bécs Ernőtől s másoktól származó. Hogy ismertetőjegye a „világos, szenvedélyes józanság”,

s hogy „belső indulatát” hideg, de pontos mondatokba tudja „önteni”. A tisztelet jele lehet az is, ha a tévedésekre se figyelmeztet. Mint Határ Győző esetében, aki szinte örökös szemlélője lett a könyveinek, s aki fölpanaszolta, hogy drámakölteményét, egy „régikritikus” szerint a „Madáchcsal konkuráló” *Golghelóghit* „soha irodalmi számtartó észre se vette, a kritikában nyoma sincs” – holott Szokolczay Lajos 1981-ben nemcsak észrevette, de magasztalta is az esszéjében, amelyet aztán beemelt az 1984-es *Dunának, Oltnak* című kötetébe. Albert ha a drámát nem is, az életművet magát, Határ meg nem nevezett londoni emigrációs társaiéval – talán a Cs. Szabóéval, Szabó Zoltánéval és Siklós Istvánéval – együtt lelkesen méltatja. „Ti vagytok a huszadik század Mikes Kelemenjei, akiknek életműve csak harminc vagy negyven év késséssel ömlik bele [...] a nyelvi fősodorba” – írja, miközben idős barátja érdeklődését legsikeresebb könyve, az *Emelt fővel* című szociográfiája nem tudja felkelteni. Feltehetően a műfaj idegen tőle, ezért is elméskedhet az *Újhold-évkönyvben* megjelent, Székely Jánosról írott esszéjét dicsérve. Azt az átdolgozott esszét, amelyet eredeti formájában Radnóti Sándor nem ajánlott közlésre, lényegében dilettáns filozófusnak tartva a marosvásárhelyi író. Határ vélekedése: „Az erdélyiek éllovasa ő – nagyságrendileg szólva: SZJ-ből kitelnék tíz Sütő András, de tíz Sütő Andrásból nem telnék ki egy SZJ.”

A szellemes lebecsüléshez nem fűz megjegyzést. Fűz viszont barátja, a művészeti író, festő Kovács Albert véleményéhez, aki szerint a Magyarország felfedezése sorozatban megjelent *Emelt fővel* „remek munka” ugyan, s lehet „aktuálisan fontos, érdekes”, ám „mindezzel együtt elmúlik az idővel”. „Az írónak elsősorban par excellence szépírói babérokra kell törnie” – figyelmezteti, attól a meggyőződéstől vezetve, hogy barátja szépprózája „a mai irodalmunk legelső vagy majdnem legelső vonalába tartozik.” A szépíró nagyon

hálás a levélért, nem hiszi – 1987 márciusában –, hogy „az utóbbi tíz esztendőben ennél fontosabbat” kapott volna, s „mindenben tökéletesen” egyetért vele. Mint ahogy elgondolkodott Rába György intelmén is: mindig úgy fogják emlegetni, mint aki „azokról a bukovinai székelyekről írt”. Igyekezett, hogy ne így emlegesék, hiszen elismerésekben azért nem volt hiány. Kenyeres Zoltán 1983-ban így méltatta az *Egy lakodalom végelszámolását*: „Azt hiszem, Mészöly kivételével ma senki sem ír ilyen szépen kimunkált magyar nyelven prózát.” De a szűkebb-tágabb baráti körből Kálnoky László vagy Csorba Győző, Tüskés Tibor vagy Géher István, Lakatos István sem fukarkodott az elismerő szavakkal. Elégedett azonban mégsem lehet – az 1984-es írószövetségi közgyűlést követően Fodor Andrásnak írott levele valószínű panaszáradat. Hogy nem találkozott olyan íróval, aki olvasta volna a szociográfiáját, pedig az összegyűlteket „a magyar társadalom lelkiismereti őreinek tartják magukat”. Hogy nem a véletlenül múlt a *Magyar Nemzet*, a *Kortárs*, az *Új Írás*, a *Kritika* hallgatása. Tehetetlen és tanácsatlan ezek miatt. Mit kellene tennie, kérdezi, hogy észrevegyék, hogy „tudomást vegyenek róla”. „Valami testhez álló pojáca szerepet kellene eljátszanom? Nem erkölccsel és tartással, hanem botrányokkal meghosszabbítani az írói művet?” Egyik legértőbb kritikusanak, barátjának, Laczkó Andrásnak vallja be, „rettentően rühelli” az egészet, rühelli, amivel azért néhanéha próbálkozik, hogy „meg kellene szervezni a kritikákat”.

Hogy a hallgatás hátterében irodalom- és közléspolitikai okok lapulnak, azt a *Könyvek Erdélyről* című olvasónaplószerű recenziójának sorsa tanúsíthatja. Az egyik szemlézett kötet *A Horea vezette 1784. évi parasztfelkelés a források tükrében* volt, a másik Stefan Pascu *Mit jelent Erdély?* című, a géta-dák, illetve a dák-római civilizációra alapozott „nacionál-kommunista hagyományú történettudományi” mun-

kája volt. A recenzió több szerkesztőséget megjárt, Annus József, a *Tiszatáj* főszerkesztő-helyettese egyértelművé tette, azért nem közlik, mert Köteles Pál Lancranjan magyarellenes cikkgyűjteményéről (*Cuvint despre Transilvania – Beszéd Erdélyről*) szóló bírálata óta, azaz három éve, „minden efféle vita előtt ‘konzultálnunk’ kell”. Ez világos beszéd volt, nem így Bata Imréné. Az *Élet és Irodalom* főszerkesztője sértő, kioktató módon utasította el a közlést. Azt hánytorgatta fel, hogy az író az ő számlájára akar bátor lenni, s hogy „Hol voltál a hatvanas években?”, akkor nem vette észre, hogy bátor lett volna. A gúnyos kérdésre higgadt, szinte szenvtelen a válasz. Egyrészt a Kádár-korszak párt felügyelte közléspolitikájának alaptételére figyelmeztet: „olyan társadalomban élünk, ahol az ember örök kiskorúságra van ítélve, tetteiért nem ő, hanem mindig valamely állami megbízott a felelős”, akik ha „nem merték hozni a megírt vagy meg sem írt cikkeket”, akkor még büszkéek is voltak, hogy „a te érdekedben nem hozzuk”. Úgy tartja, csak „langyos féligazságokat” tudott volna „írogatni”, amihez sose volt kedve; rövid kritikusi pályáját „épp a kötelező semmitmondástól való irtózás, a lényeges dolgok kimondásának lehetetlensége szakította félbe”. Ezzel ugyan ítélkezik az akkori kritikuskárdafölött is, ám – áttételesen – magyarázatát adja, hogy az 1961 és 1982 között kapott levelekből miért nem válogatott be egyetlen egyet sem. Mint ahogy a 2003 után írottak is hiányoznak, holott még csaknem másfél évtizedig adatott élnie a 2017 végén bekövetkezett haláláig, s ez alatt, 2015-ben megkapta a Kossuth-díjat is.

A nyolcvanas évek eleje a szociográfia írásával telik, közepe tájt, '86-ban pedig, az őszi írószövetségi közgyűlésen elhangzott, az ország, a nemzet vészhelyzetben élésére figyelmeztető, az ország vezetőit nyílt, egyenes beszédre intő felszólalása miatt hirtelen az irodalmi-politikai érdek-

lódés középpontjába került. Leveleiben egyébként véletlenül sem hivatkozik a beszédére, s ami ugyancsak szembetűnő, a hozzá írottak is alig-alig térnek ki rá, arra, például, amit más forrásból tudni, hogy a párt fő korifeusa, Berecz János ultimátumnak, „demagóg provokációnak” tartotta azt. Hogy ennek köszönhetően hártják-e egynémely írását, kötete kiadását, tisztázhatatlan, mindenesetre ő maga is mellőzöttségét emlegeti. Cseres Tibornak, az Írószövetség elnökeként írja, '87 novemberében – miután felsorolta, '83-ban, '84-ben és '85-ben milyen könyvei jelentek meg, s az ezeket követő két évben pedig semmi –, hogy „alkalomadtán” megkérdezhetnék a Kiadót (a Szépirodalmi), mi ennek az oka. 1988 elején már a múlt évet úgy említi, mint amikor „suba alatt szilenciumot élveztem”. Vargyas Lajossal „tudatja” ezt, aki az egyik ajánlója volt közvetlenül a közgyűlés előtt a Soros Alapítvány Intézőbizottságához benyújtott – és ekkor még nem, csak két év múlva elnyert – ösztöndíjkérelmének.

Amennyire szépíróként, tanulmányok, esszék szerzőjeként mellőzöttek érezheti magát, közéleti szereplőként annyira válogathat a különböző felkérésekben, megbízásokban. Különböző táborokba, tanácskozásokra hívják – például a felvidéki Somodba, a bécsi Bornemisza Péter Társaságba, a Berzsenyi Társaság Helikoni Napjaira, a Jurta Színház összejövetelére. 1988 szeptemberében ott van Lakitelken az MDF mozgalommá szerveződésekor, számítanak rá a Magyar Protestáns Köz művelődési Egyesület létrehozásakor, hogy aztán a Balatonszárszón évente megrendezendő Református Értelmiségi Konferenciák gyakori előadója legyen. 1989 végén Göncz Árpád az Írószövetség elnökéként felajánlja neki a főtítkári tisztséget, amit nem vállal el, tagja lesz viszont az etikai bizottságnak. Az új, demokratikus kormány miniszterelnökének, Antall Józsefnek mint régi ismerősnek levelet ír a kultúra dolgainak rendbetételéről. Ugyan-

akkor a Fekete Gyula elnökölte Magyar Néppárt–Nemzeti Parasztpárt is számítanak rá tanácsadóként s az ötven-nyolcvanezer példányban megjelenő lapjuk, a *Szélrózsa* szerzőjeként. Az MDF újságja, a *Magyar Fórum* úgyszintén. A Magyar Szellemi Védegyelet elnöksége tiszteletbeli taggá választaná.

Megannyi megtiszteltetés, elismerés – ám a *Magyar Nemzet* főszerkesztői tisztére kiírt pályázaton nem ő nyer, de mintha csak azért, hogy 1991 legelején alapító főszerkesztője lehessen az induló lapnak, az *Új Magyarországnak*. Jeles írók egész sora jelentkezik munkatársnak. A lap szellemiségéről, irányvonaláról Határ Győzőnek írja, hogy a „türelmes liberalizmus” híve lesz, s mókásan, hogy „főszerkesztőnek fokoztak le”. Ami, a lefokozás nem sokáig tartott, még az év vége előtt megkapta az obsitot, talán mert „a bankok [...] tartanak be”. Mikuláskor Antall József a címzett, neki írja: „mint egy lopáson kapott cselédlányt, rövid úton kirúgtak az *Új Magyarországtól*. Az eljárást minősíthetetlennek tartom [...], sejtetni engedik, hogy a háttérből te irányítottad az akciót. Ha igaz, mélységesen elszomorít.” A miniszterelnök válaszol, hogy sose avatkozott bele a sajtó ügyeibe, Horti József, a Pallas Lap- és Könyvkiadó igazgatója viszont úgy vélekedett, „a lapnak a jövője fontosabb egyes emberek sorsánál”. A következmény: nem megy el december közepén az MDF V. Országos Gyűlésére, noha hívják, megkéri viszont Csurka Istvánt, vesse fel, mi történt a lappal s vele. Lassan majd megbékél a helyzetével: ő lesz a parlament MDF-frakciója kulturális munkacsoportjának vezetője. Alapítója s egyik vezetője az Udvaros Béla kezdeményezte Evangélium Színháznak. 1992 őszén ismét főszerkesztő: a Magyarok Világszövetsége megbízásából a *Magyarok Világlapja* élére kerül. A lapot pár év után, ahogy '95 áprilisában írja, „megfojtották”. Szerepköre, új kapcsolatai, főként az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemmel, jelesül

Bárczy Gyulával termékenyítően hatnak írói munkásságára is. Jó ötletnek hiszi, és segédkezik is benne, a Százak Tanácsa megalakítását. Megannyi feladatvállalás – nem csoda, hogy írásra alig futja az idejéből, a kilencvenes években csak három kötete jelenik meg.

Az elveszett nemzedék nemcsak Albert Gábor karakterrajzoként, hanem kordokumentumként is érdekes, tanulságos. De hogy ilyenné lehetett, ebben elvitathatatlan Mórocz Gábor szerepe is: jegyzetei igen megbízható, pontos, alapos filológusnak mutatják.

Márkus Béla



Munkácsi Márton (Martin Munkácsi) (1896–1963): Katharine Hepburn, 1939 (zselatinos ezüst nagyítás, 34×27 cm, Virginia Museum of Fine Arts), © Virginia Museum of Fine Arts, Richmond

MÁRKUS BÉLA (1945) a Debreceni Egyetem nyugalmazott docense. Utóbbi kötetei: *Gál Sándor* (2017), *Szilágyi István* (2018), *Cseres Tibor* (2022).

Visszahúzódva

Bíró Zoltán: *Elbeszélt történelem*

Budapest, 2023, RETÖRKI

Bíró Zoltán elbeszélt történelme unikális jellegű. Bár minden visszaemlékezés figyelemre méltó a személyesség okán, az övé különösen értékes, hiszen ma is teljes pontossággal és hitelességgel idézi fel életének fontosabb mozzanatait, születésétől a rendszerváltásig, amely időszak utolsó évtizedének emlékei a rendszerváltás előkészítésében játszott központi szerepe miatt páratlan értékűek és egyúttal a rendszerváltásra készülő magyarság története is. Szerencsénk, hogy létrejöhett ez a beszélgetés, s így a korszak egy kivételes és kiemelkedő személyének visszaemlékezéseit ismerhetjük meg, köszönet jár ezért a könyv szerkesztőjének és az interjút jegyző Szekér Nórának. Kivételes a kötet azért is, mert a beszélgetőpartner rendkívül visszahúzódó személyiség, sosem szerette a színpadot, ahogy sokan nevezik, igazi szürke eminenciás, vagy ahogy Lezsák Sándor mondta egyszer: „soha nem engedte magát ünnepelni”, s elhárított minden elismerő mondatot. Én sem ismertem még olyan embert, aki angolszabban és gyorsabban tudott volna távozni bármely eseményről, még ha ő is volt annak elnöke, előadója, mint Bíró Zoltán. Mire kettőt fordult az ember, már csak a hült helyét találta, vagy ha gyors volt, távozó alakját láthatta a kapuban. Azt hiszem, Bíró Zoltán a tettet és a munkát mindig többre becsülte, mint a látványos megjelenéseket, ahogy mondani szoktam, nem híve a „látványpekészeknek”. Visszahúzódó alkat, ezért is váratlan, meglepő, de éppen ezért értékesebb is ez a tőle szokatlan kitárulkozás. Ennek azonban csak örülhetünk, hiszen a beszélgetés történelmünk, közelmúltunkat formáló eddig

talán nem ismert eseményei háttérbe enged – szubjektív – bepillantást.

Magántörténelme felöleli személyes tapasztalatait, emlékeit és történeteit és azok elemzését is. Ez a megközelítés hozzájárul a közelmúlt rejtett részleteinek feltáráshoz, olyan történetekhez és perspektívákhoz vezet el, amelyek nem szerepelnek az írott történelemben vagy hivatalos dokumentumokban. Elbeszélésének időkorlátja a kilencvenes évek eleje. Ez az időpont természetesen adódó vízvonal az életében, hiszen ekkor vonul vissza a Magyar Demokrata Fórum ügyvezető elnöki tiszteből – és tegyük zárójelbe, hogy ekkoriban mond le a *Hitel* folyóirat főszerkesztőségéről is –, megnyitva az utat Antall József későbbi miniszterelnök és az úgynevezett hivatásos politikusok csapata előtt, akik közül sokan csak hivatásosok voltak, de nem professzionálisak, azaz a politikussá válás egyetlen motivációja számukra – az egyéb szakmai lehetőségek hiányában – a megélhetés volt. Bíró Zoltán pedig professzionálisan háttérbe húzódott, vissza a tanításhoz, a tudományos életbe. Ezt is olyan hangsúlytalan eleganciával, amilyen természetességgel beledőlt az MDF ügyvezető elnöki szerepébe, s nem melleleg a népi-nemzeti oldal folyóiratának, a rendszerváltás eszmei előkészítését és összefoglalását végző *Hitel* főszerkesztői pozíciójába. Talán a csendes elegancia miatt is felejtették el sokan megköszönni neki ezt a gesztust, amely végső soron kifogta a politikai ellenfelek vitorlájából a szelet, s amely – mind ügyvezetőisége, mind pedig visszavonulása – hozzájárult az MDF választási győzelméhez. Ettől az időponttól kezdve gondolhatta

úgy az interjú alánya, hogy élete már kétszeresen is magántörténelem. Reméljük azért, hogy életrajzának második felét is, amely a Szegedi Egyetemről a RETÖRKI főigazgatóságig ível, egyszer majd elbeszéli, hogy az életút ezen szakasza is megmaradjon a kései utódoknak okulásul.

Mire is okíthat e kötet? Bíró Zoltán magántörténelme legelső sorban arra tanít, hogy az állandóan változó széljárás mellett, az évtizedek sürgése-forgása közepette hogyan lehet megmaradni ugyanazon elvek mellett, akár a grund kiskamaszai között, akár a rendszerváltó mozgalom ügyvezetőjeként. Hogyan lehet összetartóknak, szolidárisnak, őszintének lenni a gyerekkoruktól, az országos vagy azon túl mutató hivatali-politikai kapcsolatokig, hűnek maradni ahhoz a világhoz, ahonnan érkezett, ahol a kimondott szónak és tettnek mindig pont az a jelentése, ami. „Az utca sok szempontból nagyon jó nevelő közeg volt. Ott meg lehet tanulni, hogy mit jelent közösségben létezni, hogy annak vannak törvényei, létezik szembenállás és alkalmazkodás.” Elvei és eszméi Illyés-Németh Lászlóék népi-nemzeti elkötelezettségű eszmerendszerére épültek, amely örökség legközvetlenebb forrását Kölcsey, Ady, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, a népi mozgalom, az 1943-as szárszói találkozó szellemi és magatartásbeli hagyatéka jelenti nála, „annak nemzeti és szociális tartalmával együtt”. S e sorból emeljünk ki még egy nevet – már csak azért is, mert a dokumentumok között helyet kapott egy róla szóló 1988-as előadása –, Bajcsy-Zsilinszky Endrét, akinek nézetei, emberi tartása nagyban határozták meg elveit és politikusi magatartását. Ezek az eszmék nem cserélődtek nála a pártállam legnagyobb ellenzéki mozgalmanak ügyvezetőjeként, s ha úgy alakult, lemondva minden tiszteről és posztjáról, visszavonulva vidéki főiskola tanáraként sem.

A hatvanas évektől kezdve irodalomtörténésznek készül, a tudomány embe-
rének, de már első kötetében – *Vállalások*

és kételyek, 1987 – nyilvánvalóvá válik, hogy a Bethlen Gábortól Kölcseyt át Csoóri Sándorig ívelő tanulmányok és esszék sora nemcsak irodalomról, irodalomtörténetről szólnak, hanem a magyar történelem társadalmi és morális kérdéseiről. Ahogy a következő könyvében – *Saját út*, 1988 – is, a Nemzeti Parasztpárt 1945–48 közötti demokráciafelfogását elemezve a politizáló társadalom lehetőségeit keresi, N. Pál József megfogalmazásában, „nyíltan aktualizáló szándékkal éppen a nagy változás előestéjén, párhuzamosan azzal a folyamattal, amelyben a nemzet lehetőségeiről gondolkodó írástudót fölváltotta a cselekvő állampolgár”. Egyetértőleg idézzük N. Pál megállapítását, amely szerint az „a – Veres Péter-i értelemben is – népben-nemzetben gondolkodó, eredendően baloldali (!) gyökerű plebejus radikalizmus, amely a maga kitörési esélyét az állampárt keretében nem találhatta meg, szinte predesztinálta Bíró Zoltánt arra, hogy a nemzeti politizálás egyik vezéralakja legyen. S bár az általa képviselt eszméi attitűdöt hamarosan fölemésztette az újmódi hatalmi leosztás, a szerző történelmi értelemben vett – s addigi életútjából logikusan kifejlő – katalizátori szerepét aligha lehet elvitatni.”

Ennek a mentalitásnak az eredménye, hogy azon kevesek egyike, aki a közösség végső célja érdekében képes volt az egyéni boldogulás lehetőségéről is lemondani, ahogy számos lakiteleki alapító, nem vállalt képviselőiséget, nem szédült meg a hatalom kínálta lehetőségektől, elkerülve ezzel a kísértéseket és sokszor a személyiség torzulásához vezető kihívásokat. Ő az, aki szinte a váltás pillanatában, immár három évtizeddel ezelőtt felismeri a korlátozott rendszerváltás problematikáját, és protestál ellene, hogy ne csupán a hatalomgyakorlók köre cserélődjön le, de a rendszer alapjai is változzanak meg. S ő azon kevesek egyike, aki már 1991–1992-ben tudja azt, amire a többség csak évtizedekkel később ébred rá: valamit elrontottunk a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján,

hiszen, ahogyan fogalmaz, a rendszerváltással a magyarság sem nemzeti függetlenséget, sem igazságosabb társadalmi berendezkedést nem nyert. Ahogy egy korábbi esszéjében írja, a „rendszerváltás eredeti célja ott semmisült meg az első pillanatokban, amikor kiderült, hogy az ország új vezetői meg sem próbálnak legalább közelíteni ahhoz az évszázados magyar igényhez, amely a »harmadik út« gondolatkörtében megjelent.”

Megrendítő szembeülni azzal az életssal, amely Bíró Zoltánnak adatott, s amelyet olyan egyszerűen, természetesen mesél el, hogy első olvasásra szinte fel sem tűnik az elmondottak drámája. Testvérével még gimnazistaként elvesztik édesanyjukat, bár a rokonok támogatják őket, de lényegében egyedül maradnak, munkával tartják fenn magukat, s hogy öccse továbbtanulhasson, állást vállal, és csak évek múltán jelentkezik egyetemre. 1956 forradalmas napjait az utcán éli meg, s a forradalom leverését követően gimnáziumi osztályában Pálóczi Horvát András barátjával szervezi 1957. november 4-én a forradalomra való megemlékezést. Érdekes kiegészítése a történetnek, hogy a komolyabb retorziótól a kommunista párttag osztályfőnökük menti meg őket. S ugyanilyen természetességgel, nyíltsággal áll ki már egyetemistaként az 1968-as csehszlovákiai bevonulással szemben – bár más-más elvi alapon, ő inkább a felvidéki magyarságot féltve – a csoporttárs Hamburger Mihállyal, számot vetve az egyetemről történő kicsapás következményével is. Ott is a kommunista történetírás egyik fő ideológusa, Mód Aladár vette védelmébe a felszólalókat, de így sem ússzák meg fegyelmi nélkül az akciót. De az egyetemi évek előtti idők is tanulságosak, hiszen a dabasi művészeti előadói munka számos ismertséget és halálíg tartó barátságot hoz számára, Für Lajos mellett Gombár Csabáét is, és Für Lajos barátsága révén

Kiss Ferenc irodalomtörténész is mentörává-barátjává szegődik. Az egyetemi évek már csak árnyalják, orientálják azt a világnézetet, amely addigra lényegében kialakult, s amelyre Kölcsey, de még inkább Ady tette a legnagyobb hatást, a dokumentumok első darabja talán nem véletlenül az Ady védelmében írt, Vas István támadó írására reflektáló dolgozata, amely így kortörténeti dokumentum, hiszen ezt az írását, bár Kiss Ferenc nagyra becsülte és a *Kortárs* szerkesztőségébe is bevitte, nem jelenhetett meg. S bár nyilvánosságot nem látott ez az 1969-es esszé, szerzőjének mégis megbecsülést szerez, s talán ez a belépője a formálódó népi-nemzeti ellenzék irodalmi-szellemi körébe.

Bíró az egyetemen nemcsak az 1968-as kiállításával szerez hírnevet, de az Eötvös Kollégium titkári posztjára aspiráló, Aczél György által patronált jelölt megbuktatása és a hallgatók által támogatott Bakos István titkárrá választásában történő közreműködésével is, így már egyetemistaként sikerül feliratkoznia Aczél feketelistájára. Ebben az időben kerül kapcsolatba Bakos barátsága révén Csoóri Sándorral és Nagy Lászlóval, s Kiss Ferenc barátsága okán a Hurál tagja lesz. A Kiss Ferencék által ironikusan Nagy Népi Hurálnak nevezett baráti és eszmei közösségük¹ – amelynek azonosítása szinte valamennyi ügynök és belügyi tiszt számára komoly zavart és fejtörést okozott, fordítva azt népi hurrának vagy Népi Huszaknak – jelentőségét az egymásra találáson, a szervezetszerű képződményen túl az adja, hogy a csoport a monopolizált nyilvánosságon a *Tiszatáj* folyóirat szerkesztői, elsősorban Ilia Mihály révén rést talál, s minden lehetőséget megragad arra, hogy felhívja a figyelmet a magyarság belső társadalmi problémáira, és a határon túli magyarság jogfosztottságára, a sajátos nemzeti érdekek képviselőjére és a hagyományok ápolásának fontosságára, ahogy Für Lajos fogalmazott:

1 Lásd erről Pintér M. Lajos: *Ellenzékben – a „Nagy Népi Hurál”-tól a Magyar Demokrata Fórumig. A Kádár-rendszer nemzeti ellenzéke, 1968–1987.* Bp., 2007, Antológia Kiadó.

„A Hurál megszületésében a növekvő hazai gondok és a kisebbségeink sorsa iránt érzett felelősség, egyszerűen az egyetemes magyarság ügyé játszott döntő szerepet.”² Bíró Zoltán már egyetemistaként elkötelezi magát a népi-nemzeti ellenzék mellett, s lényegében minden, a lakiteleki sátorverést megelőző eseménynél ott találhatjuk őt, előbb mint egyszerű résztvevőt, később már mint az eseményt valamilyen szinten szervező, vezető szerepben.

Az egyetem után Király Tibor – akivel később a Bethlen Gábor Alapítványnál dolgoznak együtt – maga mellé veszi a Művelődési Minisztérium felsőoktatás-politikai főosztályára, s Király lemondása után – aki nem bírta tovább a párt közvetlen beavatkozását munkájába – osztályvezetőként a közművelődési törvény előkészítését veszi át. Erről közvetlenül Kádár János előtt kell számot adnia és megvédenie az akkor szokatlannak számító törvényjavaslatot, amelynek célja, hogy megkísérelje beemelni a köztudatba a nemzeti és népi kultúra fogalmát, azok terjesztését, életben tartását törvényi feladatként határozva meg. Pozsgay Imre miniszteri érkezésével – Aczél ellenállása ellenére – Bíró az Irodalmi Főosztály vezetését veszi át, ahol más fontos ügyek mellett, a vidéki folyóiratok támogatását biztosíthatta, vagy éppen a határon túli magyarok ügyének feltárása érdekében nemzetpolitikai kutatócsoportot hozhatott létre Für Lajos vezetésével. Itt ismerkedik meg Lezsák Sándorral, aki a Fiala Írók Találkozójához keres támogatást, amit Bíró Dobozy Imrén, az Írószövetség akkori elnökének hiúságán keresztül meg is talál, s így Illyés Gyula személyes védnöksége mellett a találkozó szervezése sikerre vezet. Ezek a sorozatos, a hatalommal szembeni szellemiséget erősítő és támogató intézkedések nem maradnak következmények nélkül, Pozsgayt megkerülve a pártközpont leváltja főosztályvezetői tisztségéből, s a Petőfi Irodalmi Múzeumba száműzik. Itt sem

maradhat sokáig, írásai, elsősorban Illyés Gyula *Magyarok* című könyvéről a *Forrásban* megjelent dolgozata és Duray Miklós *Kutyaszorítóban* könyvének, Csoóri Sándor által a könyvhöz írt előszavának meg nem tagadása elegendő indokul szolgál arra, hogy megelőzve az újabb felmondást, lemondjon állásáról. Az ELTE-re nem lehet tanítani, mondván ott már vannak elegenden – Czine Mihály, Király István – az ő fajtájából, a fővárosban sem kaphat helyet, s végül Szegeden, a főiskolán húzhatja meg magát.

Mindeközben nyakig áll a népi-nemzeti ellenzék megmozdulásaiban, a *Tiszatáj* folyóirat beszüntetése elleni tiltakozás egyik szervezője Kiss Gy. Csaba és Nagy Gáspár mellett, a Monori Találkozó egyik szervezője. Rendkívül fontos Bíró visszaemlékezése a Monori Találkozó kapcsán is, hiszen – a jelen írás szerzőjén kívül – talán elsőként rögzíti, hogy a találkozó és a Kis Jánosék által megfogalmazott Társadalmi Szerződés végső soron Aczél kedvére való, amennyiben a népi és az úgynevezett urbánus ellenzék a könnyebb kezelhetőség és az irányíthatóság érdekében egybe kívánta terelni. S ebből a szempontból a Lakiteleki Találkozó „pofon is volt” Aczél számára, ahol végül csődöt mond ez az évtizedek óta sikerrel alkalmazott „húzd meg, ereszd meg” taktika. Megismerhetjük az úgynevezett „Tizenkilencek levelének” előzményeit, amely levélben a népi-nemzeti ellenzék pontokba szedve, programszerűen fogalmazza meg a hatalommal szembeni követeléseit, s a melynek vázlatát Bíró állítja össze. Bár a hatalom a levél íróival tárgyalóasztalhoz ül, s a pontokba szedett követeléseket látszólag elfogadja, azok megvalósítását a pártközpont végül elszabotálja. A résztvevő visszaemlékezése alapján nyomon követhető, hogy az események hogyan épülnek egymásra, melyiknek melyik volt kiváltó oka és következménye. Sorra idézi fel azokat a személyeket, akik a rendszerváltás

2 Für Lajos: „Fölrepülni rajban”. *Utak a Fórumba*. Bp., 2007, Püski, 126.

előkészítésében vagy a kormányra kerülést követő első években fontos szerepet játszanak, de később kikerülnek az országos politika sodrából. Kiss Ferenc betegségéről, aki biztosan a lakiteleki alapítók kilencedik tagja lett volna, Kósa Ferencről, aki nem tudott a pártjával véglegesen szakítani, Czine Mihályról, a fiatalon elhunyt Csengey Dénesről és Joó Rudolfról és legfőképpen Für Lajosról, a kezdetektől haláláig barátáról, Pozsgayról, mint miniszteréről, később pártalapító társáról, egy vérbeli politikus világáról szól. Részletesen mesél évfolyamtársáról és Hurálbeli barátjáról, Kiss Gy. Csabáról is, akinek meghatározó szerep jut az MDF külpolitikai arculatának kialakításában, s arról, hogy ez az eszmei irányultság, hogyan alakul a háttérben évekkorábban Kiss Gy. és Kovács István, Szalai Attila révén a *Tiszatáj* folyóirat cseh–lengyel–szlovák és más közép-európai szerzők megismertetésével. Csurka Istvánról, aki végül az MDF legszínesebb egyénisége lesz, arról, hogy kapcsolódik be körükbe, és hogyan válik ez az ízig-veérg individualista egyéniség fegyelmezett csapatjátékosává. Lezsák Sándorról, arról, hogyan épül ki közöttük fokozatosan egy máig tartó mély barátság és szövetség. Forrásértékű az elbeszélés az első Lakiteleki Találkozót övező tévhit és legendák, rosszhiszemű híresztelések „helyre tételében”, sorra véve azokat a hiedelmeket – Pozsgay vélt szerepe, Mészöly Miklós és az úgynevezett demokratikus ellenzék távoltartása, Csoóri távolléte, az antiszemizmus vádja –, amelyek máig mérgezhetik a találkozó megítélését.

Az első időszak eseményeiről is személyes élmények sora elevenedik meg, a Jurta Színház-beli rendezvények, az MDF vezetésének formalizálódó tevékenysége, a *Hitel* folyóirat kezdetei, a négyek – Bihari Mihály, Bíró Zoltán, Király Zoltán és Lengyel László – MSZMP-ből való kizárásának története. A második Lakiteleki Találkozóról, a vidéki jelenlét és bázis gyors kiépüléséről, a helyiek fontos szerepéről,

Serfőző Simon, Görömbei András, Kozma Huba, Márkus Béla és a többiek, de a leginkább meghatározó Lezsák Sándor eddig kevésbé hangsúlyozott szervező szerepéről. A kötet fontos fejezete az MDF kezdeti, alkotmányozó nemzetgyűlés forgatókönyvének napirendről lekerülésének története, illetőleg annak az értékelése, hogy a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások hogyan alakították magát az MDF vezetését és a mozgalom szellemi-politikai irányultságát is. Hiszen a kerekasztal tárgyalások végül Antall József irányát erősítette, ahol a népi-nemzeti, harmadik utas irányultság helyett egy liberálisabb irány kap nagyobb hangsúlyt, amellyel Bíró szerint az a folyamat, amely Lakiteleken elindult, s amely a nemzeti sorskérdésekre koncentrálna egy szélesebb alapú társadalmi építkezésre kívánta helyezni a hangsúlyt, elbukott. Míg Bíró Zoltánék szerint az MDF-ben jelenlevő három nagy eszmei irányzat – a népi mozgalom hagyománya, a Barankovics-féle keresztényszociális gondolkodás és a 19. századi nemzeti liberalizmus – szintézise adja a mozgalom politikai hagyományát, addig Antall Bíró meglátása szerint e három eszmei irányzatra önálló, külön-külön álló frakciót kívánt kialakítani. A *Hitel* folyóirat átalakításának és ezzel kapcsolatosan a szerkesztőség összetételének változása is nyomon követhető elbeszélésből, hogyan és miért alakul át havilappá e fórum, s miért veszi át Csoóri Bírótól a főszerkesztőséget, hogyan szorul ki egyre inkább az MDF vezetéséből, hogyan alakul át az Antall-kormány programja, és abban hogyan vesznek el az MDF kezdeti jellegét meghatározó elvek és tételek, s hogyan szorulnak ki az alapítók, részben mert fiatalon vagy idősebb korukban elhunytak (Csengey, Joó – Fekete Gyula, Csurka, Für Lajos), részben mert kikopnak, előregednek. Rögzítsük, hogy mára – s ezért fontos ez a visszaemlékezés – a hajdani rendszerváltó mozgalom vezetésből hárman maradnak, Bíró mellett Lezsák Sándor és Kiss Gy. Csaba.

Bíró Zoltán személyes történelmén keresztül előtérbe kerülnek egyéni tapasztalatai és történetei, amelyek hozzájárulnak az MDF mint közösség történetének gazdagításához. Olyan szempontok és élmények törnek felszínre, amelyeket hivatalos dokumentumokban vagy a hagyományos történetírásban nem találhatunk meg, s ez lehetőséget teremt az alternatív narratívák megértésére és vizsgálatára. Elbeszélt történelme segíthet a társadalmi és kulturális folyamatok, változások, valamint az egyének és csoportok közötti kapcsolatok jobb megértésében, az ilyen típusú források feltárása hozzájárul a társadalmi jelenségek mélyebb elemzéséhez. Bíró Zoltán elbeszélt történelme segíthet mind önmagunk és a hajdan volt Magyar Demokrata Fórum mint mozgalom identitásának megőrzésében és felelevenítésében, emlékezetpolitikánk kialakításában. Ez a kötet biztosan hiánypótló, kiegészítője a hagyományos történelemkutatásoknak, különösen azokon a pontokon, ahol eddig kevés vagy hiányos az írásos forrásanyag.

A kötetet olvasva minduntalan Németh László önéletrajzi írásának címe visszhangzott bennem: „Homályból homályba”. Hiszen Németh László is homályból érkezett, hogy aztán csillagként ragyogva ismét homályba kényszerüljön. Persze ezek a csillagok állócsillagok, homályba soha nem vesznek, csupán meg kell őket keressük, eligazítanak a sötétben. Utólag is hibának tartom, hogy Bíró Zoltán tudását, elkötelezettségét, képességeit – mégha nem is pártvezetőként vagy miniszteriális tisztviselőként – nem használta ki a rendszerváltó magyar konzervatív jobboldal, s ezzel olyan értékekről mondott le, amelyek biztosan gazdagították volna azt a politikai-eszmei hagyományt, amelyre egy stabil demokrácia épülhet. Bíró Zoltán tudásával és következetességgel ma biztosan igazságosabb, szolidárisabb és emberibb lenne politikai berendezkedésünk, jobban ismernénk múltunkat, s talán közelebb állnánk a „saját utunkhoz”, a népi mozgalom mára hangolt, korszerű és ugyanakkor radikális harmadik utas eszményeihez.

Petrik Béla

PETRIK BÉLA (1965) jogász, irodalomtörténész. Legutóbbi kötetei: *Görömbei András és Nagy Gáspár levelezése* (szerk., Nap Kiadó, 2024); *„Szabadítót mondani” – Esszék és tanulmányok* (Hitel Kiadó, 2024); *Borbándi Gyula – Egy sors a küldetés és szolgálat jegyében* (MMA Kiadó, 2020).

Megmenteni a Földet – a nyugati civilizáció eltüntetésével

Drieu Godefridi: *L'écologisme, nouveau totalitarisme?*

Texquis, 2019; 2022

Az atlantista „öko-kollapszológusok” szerint csak a nyugati civilizáció sürgős lerombolásával menthetjük meg a világunkat. Sokan – az „összeomlás jós Yves Cochet zöld EP-képviselőhöz hasonlóan – megvannak győződve arról, hogy az emberiség harminc év múlva eltűnik e sárgolyóbisról.¹ Valóban le kell mondanunk az autóról, a repülőről, a klímaberendezésekről, a számítógépekről, az okostelefonokról, a megmaradt gyárainkról, a csúcstechnológiás kórházainkról, hogy ilyen áron mentsük meg a bolygónkat? Ez ellen a kiagyalt és szétkürtölt „kórszellem” ellen emelte fel élesen a szavát a belga szárnyas, liberál-konzervatív elveket valló Drieu Godefridi – a brüsszeli Hayek Intézet alapítója – ötletesen megírt könyvében. A szerző a Sorbonne-on doktorált filozófiából. A civil életben adójogi szakértőként különböző vállalatoknak dolgozik, miközben vehemensen küzd a zöld színű utópiák kiötlése, terjesztése ellen.

Godefridi kötetét olvasva kiderül, hogy ez a totális elhivatottságú, büntető jellegű ökológizmus az új szerepkörében példásan helyettesíti a marxizmus-leninizmust, de az is lehet, hogy ez annak az új szociokulturális környezethez adaptált változata. A kommunizmus bukása után a klasszikus liberalizmus és a konzervatív természetvédelmi szemlélet iránti gyűlöletnek találnia kellett egy új falovat maga alá. A volt maoista, Alain Lipietz – jelenleg

zöld EU-s képviselő – nyíltan bevallotta, hogy a *vörös* úton jutott el a *zöld* felségterületre.² Amikor már nem lehetett tovább tagadni még francia baloldali körökben sem a kommunista rendszer okozta több mint hatvan – mások szerint ennél jóval több millió – ember erőszakos halálát, sürgősen más eszméket kerestek a harc folytatásához. És csodák csodája: az „ökológizmus”, vagyis a kisajátított, átkódolt természetvédelmük jól pályázott erre az aktivista, ideológiai igényre. A tudományosnak tartott véleményekből kiindulva az „ökológiájuk” propagandája sikerrel helyettesítette Mao Vörös Könyvecskéjét. Arról nem is beszélve, hogy anyagilag is hasznosnak bizonyult a nyomulásuk, hiszen a hírhedt Cohn-Bendit vezette EU-s parlamenti frakcióban pozíciókat és jókora fizetést lehetett zsebre vágni. Hanguvatkeltésükkel – tisztelet a kevés kivételnek – emberiségmentőként léptek fel, mondanivalójuk pedig gyorsan terjedt a hozzájuk szegődött fősodratú médiában. Az Istent mellőző világunkban sáskamód imádkoznak az „egészség, boldogság, diéta” szentháromságához. (A wikipédiában olvasható, hogy az imádkozó sáska, latinul *Mantis religiosa* elnevezés félrevezető, mert ez a rovar nincs rokonságban a valódi sáskákkal; legközelebbi rokonai a csótányok és a természetek. A mantis szó jóst jelent: erre vonatkozik a Theokritosz által leírt „mantis ha kalamaia” kifejezés, ami

1 Yves Cochet: *Devant l'effondrement. Essai de collapsologie*. (Az összeomlás előtt. Kollapszológiai esszé.) Paris, 2019, Les Liens qui libèrent.

2 Alain Lipietz: *Face à la toute-urgence écologique, la révolution verte*. (Zöld forradalommal az ökológiai vészhelyzet ellen) Paris, 2022, éd. Les Petits Matins.

a nádszálakban ülő jóst, látnokot jelent. A muszlim hagyomány szerint az imádkozó sáska, vagy más nevén ájtatos manó fogólábai Mekka felé mutatnak-matatnak.)

A szerző harciasan fogalmaz: ez a fajta ökológizmus totalitárius, és bátran párhuzamba állítható a nemzetiszocializmus és a kommunizmus emberátalakító törekvéseivel. Vegyünk két példát az állítás bizonyítására. Egy 2018 szeptemberében tartott értekezleten Aurélien Barrau asztrofizikus, számos tudományos társulat tagja, arról beszélt, hogy az ember terhére van a természetnek, és a flórát-faunát pusztító viselkedésünk inherensen hozzátartozik emberi mivoltunkhoz. És nemcsak azért, amit és ahogyan teszünk, hanem egyszerűen a létezésünk okán.³ Az ilyen ökoideológiai megközelítés lételméleti probléma – érvel Godefridi.⁴ Az ember, a homo sapiens szerintük egy gyenge teremtmény, egy beteges lény, aki képtelen „kollektív léptékben” megnyilvánulni. Tehát határozott és népszerűtlen politikai kényszerintézkedésekre van szükség, amelyekkel – a cél érdekében – korlátozhatók egyéni szabadságjogaink.

Másik példa: 2018. július 29-én a *Liberation* napilapnak adott interjújában, François-Marie Bréon klímaszakértő azt fejtegette, hogy le kell mondanunk a fűtésről, a turizmusról, a nemzetgazdaság egész ágazatait kell bezárnunk, és végül búcsút inthetünk a maradék egyéni szabadságjogainknak is, a „deficites” demokráciánknak, minden olyasminek, amely összeegyeztethetetlen a szén-dioxid kibocsátás elleni szent küzdelemmel. És ez még csak a kezdet. Bréon arra a következtetésre jut – ökotudományosan: oda konkludál a nagy turbulenciában –, hogy a természeti környezet megtartásának legjobb biztosítéka, ha a Föld lakosságát alaposan lecsökkentjük. Javára írandó, hogy humanista marad: más ökoelvtársával ellentétben

nem tesz javaslatot arra, hogy miként szabaduljunk meg az emberiség fölösleges kilenczetedétől. A népesség erőszakkal történő csökkentését az ökológisták tekintélyes része vallja, de fantáziálásuknak nem találjuk a racionális magját. Néha lefele történő licitversenynek lehetünk szemtanúi, ha kellően mazochistáknak bizonyulunk ilyen izgalmak követésére. Amikor például Lierre Keith amerikai ökofeminista arról révedezik, hogy a bolygónk ideális esetben maximum 8 millió egyént képes zavartalanul elhordani a hátán, akkor a *Le Monde* hetilap Biosphère blogján akad olyan szerző, aki szerint még ez is sok: maximum egy-két millió lenne az optimális.⁵ Ebbe a kiváltságos, davosi klubba, gondolom, magát is beleszámolja, hiszen minden öko-szentnek maga felé hajlik a keze.

„Tilts be mindent, amit csak lehet, a többi pedig adóztasd!” – ez lehetne az ökológisták politikai jelmondata – miközben egy varázskalapból kihúzott, autizmussal küszködő tinédzserrel (Greta Thunberg) csuklóztatják a visszaszólni nem tudó, felnőtt „közvéleményt”. Ha pedig szerintük az ember által kibocsájtott széndioxid a probléma, akkor őt minden széndioxidot kibocsátó tevékenységében korlátozni kell. (Némi gyakorlással talán a lélegzésünket is sikerül örökre visszatartani.) Ez az ökológiai csúcsteljesítmény különösen az európai fehér embernek ajánlott. Az újdonsült ideológia mindent betiltana – éles logikával elemezve anti-humanista etikájukat gyökerétől a konkrét követelések lombkoronájáig –, amit 1750 óta az európai civilizáció feltalált és előállított az emberiség javára. Godefridi kimutatja, hogy az ökológizmus radikálisabb ideológiát gyártott gazdaságellenes és végső soron „humanicid” céllal, mint a korábbi évszázadok totalitarizmusai.

3 <https://www.youtube.com/watch?v=R7sMZiSKmqg>

4 Drieu Godefridi: *L'écologisme, nouveau totalitarisme?* Texquis, 2019 (első kiadás), 71.

5 <http://biosphere.blog.lemonde.fr/2017/11/16/la-terre-ne-peut-porter-que-1-a-2-millions-dhumains>

A vegánok örömeire betiltanák a húsvést – ergo az állattenyésztést is –, a modern mezőgazdaságot, a vidéki életet és így tovább. Újabban a filozófus tekintetű szarvasmarha ellen fenekedtek, mert túl sok szén-dioxidot termel. És ha már nincs mese, és kíméletlenül kell csökkenteni a Föld népességét, már csak azok tanakodhatnak, hogy a gazdagokkal vagy a szegényekkel kezdjük? A gazdag-szegény vonatkozásban gyanítom, hogy keletkeznek majd politikai nézeteltérések. Mivel állami alkalmazott vagyok, nekem biztosan el kell mennem, de nem irigylem az életben maradottakat sem: rovarokkal, sáskapencsenyével csillapítják majd éhségüket. Külön gond, hogy az ökológizmus híveivel nem lehet vitázni. Nem ismerik a vitakultúrát, s ha igen, akkor sem tisztelik, mert az erő alkalmazásához, az alapítványi kifizetésekhez, illetve a médiahátszélhez szoktatták őket. Az ellentmondó „másságra” az atlanti világban a „tagadó” jelző illik, amely lassan egyenértékű a hologauszt tagadásával. Tehát tilos megfogalmazni alternatív hipotézist az ember okozta felmelegedés kapcsán.

A francia érdeklődők némelyike még élénken emlékszik például Claire Nouvian hisztérikus sikolyaira,⁶ amikor nekironított a klímaszkeptikusnak ócsárolt ellenfeleinek. „Klímaszkeptikusok márpedig nem léteznek!” – fejezte ki sommásan több ökológista „felszámoló biztosi vágyát” a velük vitatkozókkal szemben. És ez egy olyan vágyálom, amely megvalósulásáért nyugaton a hivatalos média mindent megtesz, sőt a Facebook is támogatja, kijelölve a klímával kapcsolatos információk „ellenőreit”. Pedig már többen is szóvá tették, hogy igen messze jár az elemi tudományos adatoktól az a kollektív tévedés, amelyen az ökológiai totalitarizmus alapszik, és

amelyre – félelmet gerjesztve – hivatkozik. Egyrészt azért, mert még nem sikerült egyértelműen megállapítani az ok-okozati összefüggést a szén-dioxid növekedése és a hőmérséklet emelkedése között visszamenőleg az elmúlt 150 évben. Valójában az összes úgynevezett üvegházhatású gázok mindössze 0,04 százalékot tesznek ki a légkör egészéből.⁷ Ez viszont nevetségesen kevés ahhoz – állítják azok, akik nem kapnak kellő médiafelületet –, hogy befolyásolja az éghajlatot. Az agymosás ennek ellenére megy tovább. Ilyen például: egy gyerek 58,6 tonna szén-dioxidot bocsájt ki évente.

A szerző nagy érdeme, hogy a kritikáit megfogalmazó fejezetekkel párhuzamosan egy dőlt betűvel szedett folytatásos kisregényt is megjelentet a könyvben, amely akár külön is elolvasható. A vitathatatlan írói vénával megírt disztópikus történet 2049 áprilisában kezdődik, és a fiatal Matthieu kálváriáját mutatja be az uralomra jutott ökológizmus diktatúrájában. A kisregény Orwell és Huxley műveinek méltó utóda, amivel a szerző egy újabb olvasói réteget is megcéloz.

Irányregényével Godefridi az ökológista ideológia lényegére tapintott, amely az utóbbi évtizedek alatt egyre zöldebbé vált, még a magánéletet kontroll alá szorító totalitárius mérge miatt is. A kisregény cselekményét követve érzékeinkkel is, fantáziánk révén is találkozunk a *környezetvédelem jogos gondjaira hivatkozó, de azt ürügyként felhasználó ökológista ideológia* valóságformáló hatásával, a marxi és a malthusi tanokkal rokon mivoltával. Az élmény hatására elmerenghetnünk azon, hogy hová fajulhat ennek az ideológiának a győzelme, amely azért olyan lefegyverző, mert a tudományra hivatkozik, annak leple alatt tör kizárólagos hatalomra. Korunk

6 Claire Nouvian aktivista, újságíró, producer és dokumentumfilm rendező. A több nyelvre lefordított *Abysse (A szakadékok)* Fayard, 2006 című könyv szerzője, „A környezetvédelem aranyasszonya” díj birtokosa.

7 <https://science.nasa.gov/earth/climate-change/greenhouse-gases/the-atmosphere-getting-a-handle-on-carbon-dioxide/>

hőse ugyanis áhítattal függeszti szemét a Tudományra, ha a Covid-diktatúra és az elburjánzó autoriter rendszereket kiszolgáló tudósok – tisztelet a kivételnek – mentalitása még nem ábrándította volna ki azóta. Az ökológizmus esetében a tudomány az a fa, amely elrejt szemünk elől az erdőt, ahol vérmedvék fitymálják a málnát, zsírosabb falatokról ábrándozva.

Miközben nagyon is értékeljük, hogy Godefridi könyvének a fejezetei rövidségük ellenére jó felépítésűek, három kérdéskört kell feltétlenül körbe járni ahhoz, hogy a végére járhassunk a környezetvédelem feladatának. Az első annak tisztázása, hogy az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC, Intergovernmental Panel on Climate Change) miként viszonyul a harciassá váló ökológista ideológiához. A második egy kritikai észrevétel a szerző témakezelésével kapcsolatban. A harmadik arról szól, hogy miért szükséges az ökofundamentalistákénál összetettebb szemléletmód, hogy világosabban lássunk a ránk zúduló környezetvédelmi gondok közepete.

A múlt század hatvanas-hetvenes évtizedéig az irányadó nyugati sajtó gyakran hozta szóba az emberiségre súlyosan nehezedő jövőt, csak akkor nem a felmelegedéssel, hanem a lehűléssel riogatták a nagyérdemű közönséget. A *Newsweek* 1975 áprilisában *The cooling World*, a *Time* 1979 decemberében a *The cooling of America* címmel közöl figyelemre méltó írást.⁸ Feltehetően hatott a szerkesztőségre Madách *Az ember tragédiájának* tizennegyedik színe. Érdemes felidézni a nyitó jelenetet: „Hóval és jéggel borított hegyes, fátalán vidék. A nap mint veres, sugártalan golyó áll ködfoszlányok között. Kétes világosság. Az előtéren néhány korcs nyír, boróka és kúszó-fenyőbokor között eszkimó viskó. Ádám mint egészen megtört aggastyán,

bot mellett jó felelő a hegyekről Luciferrel.”⁹ Napjainkban ugyanezek a folyóiratok már a felmelegedéssel rémisztgetnek.

Ha a változás okát keressük, akkor abban négy betű egymás mellé illesztése segít: CCCP helyett IPCC. Az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület nevű szervezet 1988-ban alakult, létrehozását az ENSZ Környezetvédelmi Programja és a Meteorológiai Világszervezet kezdeményezte, amit az ENSZ Közgyűlése az éghajlatváltozással foglalkozó határozatában megerősített. Beszédés viszont az a tény, hogy az éghajlattal foglalkozó diplomáciai csoport létrehozása mindenekelőtt a brit kormány azon óhajára adott válasz volt, hogy tudományos támogatást nyújtson a britek atomenergia iránti elköteleződéséhez. Az IPCC azonnal munkához látott, és egyrészt klímatudományi összefoglalókat készített, másrészt az emberre gyakorolt káros hatásokat vizsgálta, amelyek orvoslására intézkedéseket javasolt. Aztán ahogy telt-múlt az idő, erre a szervezetre is rátelepedett az ideológia. Az IPCC-vel kapcsolatban két gond is felmerül. Tudományos szervezetnek állítja be magát, holott nem is az. Mind összetételét, mind illetékességét, mind működését tekintve ez egy politikai és diplomáciai testület.

Másrészt az IPCC egy idő óta azt akarja, hogy az „ajánlott intézkedéseket” – jelentései harmadik részét – az első rész tudományos összefoglalójából *vezessék* le és alkalmazzák az érintettek. Más szavakkal a normát – aminek lennie kell – annak megfigyeléséből származtatnák, ami van. Racionálisan azonban lehetetlen egy tényből normát levezetni. Az IPCC jelentései nem feleslegesek, de racionális értékük nulla. Ennek ellenére ezeket a jelentéseket immár 30 éve a legtöbb nyugati kormányban a tudomány hangjaként ünneplik. Kivétel volt ez alól a Fehér Ház Donald

8 Drieu Godefridi: *L'écologisme, nouveau totalitarisme?* Texquis, 2019, 48.

9 Talán nem mindenki tudja: az eszkimó szó politikailag helytelenné vált. 2007 nyarán az észak-franciaországi Compiègne-ben a barátaim arra figyelmeztettek, hogy az eszkimó helyett az inuit szót kötelező használni.

Trump elnöksége idején. Az IPCC tehát nem mérséklő szerepet játszik, hanem ellenkezőleg: teljes mellszélességgel támogatja az antropogén eredetű globális felmelegedés elméletét, amely szerint az ember a szén-dioxid (általánosabban az üvegházhatású gázok) termelésével katasztrofális hatású éghajlat felmelegedést idéz elő. Az IPCC tehát az ökológista ideológia „tudományos” cinkosa.

A szerzőnek csupán azt rovom fel, hogy az ideológiai küzdelmének hevében akaratlanul is nagyobbnak látja-láttatja ellenfeleit a valóságosnál. A disztópikus szépirodalmi részt olvasva hajlamosak vagyunk sötétebbnek látni a jövőt, és – azonosulva a látószögével – elfog a düh vagy az aggodalom az ökológista ideológia diktatórikus tendenciái miatt. Godefridi elmulaszt egy fontos tényt elemezni, mégpedig azt, hogy az ökológizmus önmagában képtelen döntő politikai tényezővé válni. Franciaországnál maradva, hogyan értelmezzük a tényt, miszerint a zöld párt (EELV) képtelen tartósan öt százalék fölél nőni, kivéve az európai uniós választásokat, ahol már érték el 16 százalékot? Igaz, az is csak egyszer volt, 2009-ben. A legutolsó elnökválasztáson, 2022 tavaszán, a zöldek jelöltje, Yannick Jadot csak a 6. helyen végzett csekély 4,63 százalékkal. Ilyen eredmény után jogos a fenti kérdés, hiszen a környezetvédelem kivételes fontosságát és az üvegházhatás okozta felmelegedés elleni küzdelmet a média alaposan bevészte a választópolgárok fejébe. Ráadásul minden párt – a jobboldaliak is – ökoérzékenynek tüntetik fel magukat. A helyes válasz a fenti kérdésre: a Zöld párt és más pártok programjába beépített „zöld” intézkedésekre alapozva még nem lehet felépíteni egy mindent meghatározó, átfogó politikai programot. Még a baloldali düledező épületét sem lehet vele újjáépíteni. Egy elnöki vagy pártelnöki projektnek tartalmaznia kell ugyan egy ökológiai összetevőt, de az nem lehet kiindulópont. Egyszóval: van ökológiai politika, de az ökológia önmagában nem politika.

Bizonyíték? Fel lehetne sorolni legalább egy tucatnyi döntő fontosságú témát, amelytől egyetlen ország politikája sem tekinthet el, noha ezek nincsenek kapcsolatban a környezetvédelemmel. Franciaország esetében az alábbiaknak kell kiemelt szerepet kapniuk a politikai tervezés során: a városrészek iszlamizációja elleni küzdelem; a Köztársaság számára elvesztett területein zajló fegyver- és drogereszkedelem elleni harc; az európai széthúzást okozó fiskális és szociális dömping felszámolása; a dolgozók érdekeltségének növelése a vállalatokban; a pénz vásárlóerejének fenntartása; az állam egyre növekvő adósságának csökkentése; politikai választ kell adni a hatalmas méretű bevándorlásra; fellépni az iskolai írástudatlanság terjedése ellen; kidolgozni, hogy miként oktassák a tanulókat a növekvő mesterséges intelligencia és a robotika világában való eligazodásra; mi a teendő az Ukrajna területén zajló háború kapcsán; mi a teendő, ha Kína megtámadná Tajvant stb.

Könnyen belátható, hogy egyik kérdéskör sincs kapcsolatban a környezetvédelemmel. Ilyen körülmények között a zöldek igénye arra, hogy minden országos gondot, sürgős megoldást igénylő kérdéskört Dracula módjára a felmelegedés karójába húzzanak, az egyszerűen nem működik. Azt is nehéz belátni, hogy az atomenergia észellenes elutasítása, az ipar szénmentesítése melyik vállalkozót vagy munkavállalót tudná meggyőzni a párizsi, londoni, berlini, vagy New-York-i ökofundamentalistákon kívül.

Az ökológista szektásságtól függetlenül természetesen, mint minden jóézésű ember, Drieu Godefridi is aggódik a súlyos környezetvédelmi gondok miatt. Jó lenne valóban felére csökkenteni a széndioxid kibocsátást, és elérni, hogy ne legyen anynyi műanyag hulladék, de ez nem ilyen egyszerű, mivel a társadalom dinamikájának hasonló szabályai vannak, mint a természeti jelenségeknek. A társadalmi változásokat nem lehet egyik napról a másikra megváltoztatni – még diktatórikus

módszerekkel sem. A globalizáció és a fogyasztói társadalom ostromozói például kevesebbet beszélnek az Észak-Amerikán és Európán kívüli világról, pedig ott hasonló változások zajlanak, mint amilyenek korábban az atlanti térségben voltak. Mindenhol individualista szemléletű középosztályok jöttek létre, amelyek tagjai fogyasztani, utazni szeretnének, és nem tűrik, ha ebben akadályozzák őket. Bármit is mondanak a „fejlett világ” igazságosztó ideológusai, a gazdasági növekedés a világ nem atlanti részén továbbra is folytatódik. Nem az a megoldás, hogy egyik napról a másikra drasztikus törvényi korlátozásokat vezetünk be a megfélemlített és pellengérré állított északi féltekén. A tudatos környezetvédelem ugyanis ugyanolyan tanult magatartás, mint például a női egyenjogúság elfogadása és támogatása. A változást mindenekelőtt a mentalitásban kell elérni. És ha ez sok ember fejében megtörténik, akkor lesz hatással

a politikára, a törvényhozásra és a gazdaságra. Pozitív jel, hogy a cégek ma már törvényi előírások nélkül is betartják azt az elvárást, hogy áruik és szolgáltatásaik „zöldek” legyenek. Mondani sem kell, hogy napjaink termelő és fogyasztó nemzedékének nagy felelősség ül a vállán, de bízni kell abban, hogy a technikai fejlődés a gondok nagy részét képes megoldani.¹⁰ Ami pedig a türelmetlen ökoideológusokat illeti, ajánljuk nekik a halálmegvető bátorságot tanúsító hittérítő katolikus szerzetesek példáját. Tessék nyakukba venni a világot, és Afrikában, Közel- és Távols-Keleten személyesen győzködjék igazukról az ottani embereket! Lelkileg biztosan jót tesz majd az ökoigehirdetőknél. Tudom, hogy nekik az Óperencián innen minden idegesítő és kiábrándító, de túl az Óperencián már boldogok lehetnek, mint Stázi grófnő és Edwin herceg – trallala – a *Csárdáskirálynőben*.

Király Béla

10 Ésik Sándor: *Sanyikám, én nem politizálok. Az baj, mert akkor más fog helyetted*. Bp., 2024, Libri, 193–202.

KIRÁLY BÉLA (1957) író, politológus. Sóváradon született.

Oswald Spengler

A döntés éve

Fordította és az utószót írta:
Csejtei Dezső és Juhász Anikó

Hitel Kiadó, 2024. szeptember

Rövid tartalom

Oswald Spengler utolsó nagyszabású műve, *A döntés éve* 1933 augusztusában jelent meg, és a maga idejében szenzációt keltett. Nemcsak azért, mert ez a mű, amely már Hitler és a nemzetiszocialista mozgalom hatalomra kerülése után látott napvilágot, ama kevés művek egyike, amely nyíltan bírálta a már kiépülő nemzetiszocialista berendezkedést, hanem azért is, mert ez a kötet is kasszasikernek bizonyult: bő két hónap alatt százezer példányt adtak el belőle.

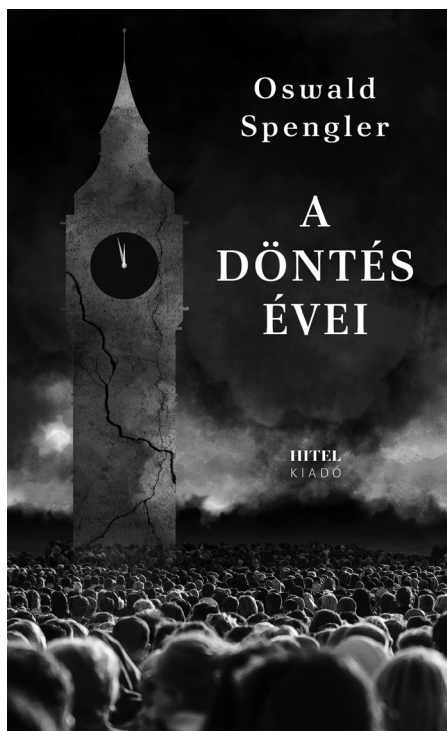
Spengler e könyvében voltaképpen annak a konzervatív oldalnak a véleményét fejezi ki, amely ugyan élesen szemben állt a korábbi weimari köztársasággal, de a hatalomra jutott nemzetiszocialista mozgalmat sem tudta elfogadni. Spengler itt jobbról, konzervatív-arisztokratikus szemszögből bírálja a nemzeti-szocializmust, mint egy selejtes tömegmozgalmat. Ez egyben igazolja azt is, hogy a hitleri rendszer elemző, élehangú kritikája nemcsak baloldalról, hanem jobboldali, konzervatív szempontból is lehetséges.

Emellett a kötet tartalmaz számos olyan meglátást, előrejelzést, melyek a mi korunkban legalább annyira érvényesek, mint megírásuk idején. A napnyugati civilizáció lassú hanyatlása már hosszú ideje tart, napjainkra pedig új nagyságrendet ért el.

A döntés éve egyik utolsó dokumentuma annak a széles körű konzervatív, intellektuális mozgalomnak, mely nagyjából 1919 és 1933 között élte virágkorát Németországban, és amelyet a szakirodalom „konzervatív forradalomnak” nevez.

Spengler éleslátása, gondolatai – a feltárt folyamatok és tendenciák kibontakozását látva – ma talán aktuálisabbak, mint amikor papírra vetette őket.

A kötetet Csejtei Dezső és Juhász Anikó fordítók tanulmánya zárja, mely a spengleri gondolatok megértését segíti.



Részlet a könyvből

S vajon az Egyesült Államok olyan hatalom, amelynek jövője van? Felületes megfigyelők 1914 előtt korlátlan lehetőségekről beszéltek, miután néhány hét alatt körülnéztek ott. Nyugat-Európa 1918 utáni, a sznobok és a csőcselék keverékéből álló új „társadalma” pedig valósággal rajong a fiatal, erős, rajtunk messze túltevő és egyenesen példaképpül szolgáló amerikanizmusért; a rekordokat és a dollárt azonban összekeverik a nép lelki erejével és mélységével – milderre bizony szükség van, ha az ember tartós hatalomra akar szert tenni –, továbbá felcserélik a sportot a rossz egészségével, az üzleti intelligenciát meg a szellemmel. Mi is akkor a „száz százalékos” amerikanizmus? Egy, az alsó átlag alapján megszabott tömeget, primitív póz vagy pedig a jövő ígérete?

Az biztos, hogy itt mind ez idáig nincs sem valódi nép, sem pedig valódi állam. Vajon kiépíthető még mindkettő a sorscsapásoknak kitéve, vagy pedig kizáró oka ennek a gyarmatosító ember típusa, kinek lelki múltja másutt van, s már kihalt? Az amerikai, az angolhoz hasonlatosan, nem államról vagy szülőföldről beszél, hanem „*this country*”-ről. Valójában egy felmérhetetlen nagyságú területről van szó, valamint az egyik városból a másikba sodródó s ott dollár- vadászatra induló trapper-népességről; kíméletlenek és gátlástalanok, mert-hogy törvény csak azok számára létezik, akik nem elég ravaszok vagy hatalmasok ahhoz, hogy kijátsszák.

A bolsevik Oroszországgal való hasonlóság sokkal nagyobb, mintsem azt gondolnánk; ugyanaz a tágas táj, ez kizárja az ellenség bármiféle sikeres támadását – és ezzel kizárja a valódi nemzeti veszély érzését; ez másfelől nélkülözhetővé teszi az államot, melynek következtében igazi politikai gondolkodás sem jöhet létre. Az élet kizárólag gazdasági alapon formálódik meg, ezért híján van a mélységnek, annál is inkább, mert hiányzik a valódi történelmi tragikum, a nagyformátumú sors eleme, mely a nyugati népek lelkét évszázadokon át elmélyítette és nevelte. A vallás, mely eredetileg szigorú puritanizmus, afféle kötelességszerű szórakozássá változott, a háború pedig újfajta sporttá. S a közvéleménynek ugyanaz a diktatúrája van itt is, ott is, tekintet nélkül arra, hogy a párt vagy pedig a társadalom írja azt elő: s kiterjed mindenre, ami Nyugaton az egyéni akarat tetszésére volt bízva: flört és templomba járás, cipő és smink, a divatos tánc és a divatos regény, a gondolkodás, az étkezés, a szórakozás. Minden mindenkinek ugyanaz. Létezik egy – test, öltözet és lélek alapján kialakított – amerikai típus, főleg amerikai nőtípus, és New Yorkban éppúgy, mint Moszkvában általános kiközösítésnek van kitéve, aki ezzel szembeszegül, s nyilvánosan bírálni merészeli. Végezetül pedig ott van az államszocializmus vagy államkapitalizmus már-már orosz formája, amit a trösztök tömege jelenít

meg. Ezek az orosz gazdasági irányításnak megfelelően a legapróbb részletekig tervszerűen szabályozzák és irányítják a termelést, valamint az értékesítést. Itt is, ott is ők az ország tulajdonképpeni urai. Ez a fausti hatalomakaratás – azonban az organikus növekedésből a lélektelen mechanikusba átfordítva. A dollár-imperializmus, mely Santiagóig és Buenos Airesig egész Amerikát áthatja, s mindenütt azzal próbálkozik, hogy aláássa és kikapcsolja a nyugat-európai – mindenekelőtt angol – gazdaságot, azáltal, hogy a politikai hatalmat betagozza a gazdasági tendenciákba, pontos hasonmása a bolsevik imperializmusnak, melynek jelszava: „Ázsia az ázsiaiaké” lényegileg megfelel a Monroe-elv mai, Latin-Amerikára vonatkozó felfogásának: egész Amerika az Egyesült Államok gazdasági hatalmáért van. Ez a legvégső értelme olyan „független” köztársaságok megalapításának, mint Kuba vagy Panama, a nicaraguai beavatkozásnak és a kellemetlen elnökök megbuktatásának – a dollár hatalma révén – egészen a legdélebbi területekig.

Azonban a tisztán gazdaságilag vezérelt élet államtól és törvénytől független „szabadságának” megvan a maga másik oldala is. Ebből jött létre egy olyan tengeri hatalom, mely kezd Angliánál is erősebb lenni, és uralja mindkét óceánt. Gyarmati birtokok jöttek létre: a Fülöp-szigetek, Hawaii és a nyugat-indiai szigetek. S e hatalom a gazdasági érdekektől, valamint az angol propagandától vezérelve egyre jobban belevonódott az első világháborúba, egészen a katonai részvétellel bezárólag. Ezzel azonban az Egyesült Államok – tudtán és akaratán kívül – a világpolitika vezető elemévé vált, ennél fogva meg kell tanulnia – ki felé éppúgy, mint befelé – állampolitikai módon gondolkodni és cselekedni, különben eltűnik mai formájában. Nincs többé visszaút. Képes-e a „jenki” ehhez a nehéz feladathoz felnőni? Elpusztíthatatlan életformát jelenít-e meg, vagy pedig a testi, szellemi és lelki öltözködés divatja csupán? Ámde az ország lakosságának mekkora hányadát teszik ki azok, akik bensőleg egyáltalán nem tartoznak ehhez az uralkodó angolszász típushoz? A négerektől teljesen eltekintve azt mondhatjuk, hogy a háború előtti utolsó húsz esztendőben már csak kevés német, angol és skandináv vándorolt be, viszont 15 milliónyi lengyel, orosz, cseh, balkáni szláv, keleti zsidó, görög, kis-ázsiai, spanyol és olasz. Legnagyobb részt nem integrálódtak az amerikanizmusba, s egy idegen, másképp gondolkodó és gyorsan szaporodó proletariátust képeznek, melynek Chicago a szellemi középpontja. Ők úgyszintén törvény nélküli, szabad gazdasági harcot akarnak, csak ezt egészen másképp fogják fel.

Libri TALENT

IRODALOM SZÜLETIK

A Libri cégcsoport Magyarország piacvezető könyvkereskedelmi és kiadói vállalatcsoportja, amely szakértői pozíciót foglal el a magyar könyvpiacra. Olvasásnépszerűsítő programjaival, a magyar irodalom legjobbjait presztízsértékű kitüntetésekkel elismerő Libri irodalmi díjakkal, valamint országos méretű bethálózatával és több százezer felhasználót kiszolgáló webshopjával a Libri a hazai könyvrajongók első számú választása. Több évtizedes szakmai tapasztalattal dolgozunk azért, hogy a legjobb írók, költők könyveit eljuttassuk az olvasókhöz.

A Libri a társadalmi felelősségvállalásának keretében meglévő programjai és kezdeményezései mellett nagy hangsúlyt kíván fektetni a tehetséggondozás kérdésére is. A cégcsoport a **magyar szerzők fokozottabb támogatásával, piaci fókuszú ösztöndíjak** megteremtésével, hiánypótló **képzések elindításával** szeretne hozzájárulni a társadalom fejlődéséhez, versenyképességéhez és a magyar kultúra értékeinek megőrzéséhez.

Mi a Libri Talent?

A Libri Talent egy átfogó tehetséggondozó program, ami azokat a kezdeményezőket fogja össze, amelyek kortárs magyar írók debütálását és a könyvszakma tehetséges szakembereinek képzését támogatják.

A kezdeményezés két részből áll:

írókra fókuszáló **Kezdősor** ösztöndíjprogramból és kiadói képzést létrehozó **Bekezdés** ösztöndíjprogramból.

Megírnád vagy kötetbe rendeznéd a történeteket? Belekóstolnál a kiadói munkába? Hozzájárulnál ahhoz, hogy egy könyv eljusson az írótól a könyvesboltig, vagyis az olvasókig? Kerülj be a könyvszakma és könyvpiac világába!

Kezdősor – írd hangosabban

Ha mindig arra vágytál, hogy a Te könyvedet is kiadják, akkor jelentkezz! A Kezdősorral a debütáló magyar szerzőket támogatjuk egy komplex, 7 hónapos írói mentorprogram keretében. Mivel segít téged a program?

- publikálási lehetőséget nyújt
- piaci ismereteket ad át
- láthatóságot biztosít a Libri felületein

KEZDŐSOR
Írói ösztöndíj

Bekezdés – sűrűbb sorokban

Író nélkül nincs történet, történet nélkül nincs könyv, kiadói szakemberek nélkül pedig nincs kézbe vehető vagy digitálisan olvasható kötet. Ha szeretnél a könyvszakmában elhelyezkedni és ehhez piacképes tudást szerezni, akkor jelentkezz a kiadói menedzser képzésünkre!

Milyen ismereteket ad neked a program?

- kiadói szerkesztői alapismeretek
- tördelés, borítótervezés
- pénzügyi és jogi ismeretek
- marketinggel és értékesítéssel kapcsolatos ismeretek

BEKEZDÉS
Szakmai képzések